

उषा मंगला वसंत-कांति
 मनोज्ञ संध्या वसंत-प्रीति
 मधुरा ज्योत्स्ना वसंत-शांति
 लोक जीवनी या रंगला, येई कोकिला
 वसंत-विभवी सकल चराचर
 तोषित होई तुजविण निर्भर
 विहित न हे तरि येई सत्वर
 जीव-कला घेई चित्कला, येई कोकिला

★ ★

७९ : अविनाशी तेज

चाल - सुटला पितृदिशेचा वारा
 घेई विश्रम दिनमणि जरी
 निर्दय काला ! तव पंजरी
 तरि तेज त्याचे चिरंजीव भूवरी
 करि समर्थ जगता तुडवाया शर्वरी
 भास्कर-चैतन्याची दीप्ति
 चेतवि ज्या जीवाची ज्योति
 ती राहि प्रज्वलित अखंड धरणीवरती
 म्हणुनीच पळे तम दावि सजविता जगती

क्रूरा ! बंधनि तुझिया रवि
 जरि ते अतीव तुज हर्षवी
 तरि जाण खचित रे ! जिवास ज्या जागवी
 तो तुझ्या शिरी निज विजयध्वज नाचवी
 घडती यत्न भगीरथ किती
 व्हाया नामशेष जागृति
 तरि तुझे मनोरथ विफल सर्वथा अंती
 तिज संजीवन दे अदृश्य रविची कांति
 दीपक उजळि दुज्या दीपासी
 ठावे नियम खला ! हा तुजसी
 कोंडिले, दंडिले तदीय जरि जनकासी
 जागते आधिचे काय तयांचे करिसी ?

★ ★

८० : दीप-माला

चाल - प्रणयतरंगासवे

रुचिर दीप-मालिका
 सगुण मनविमोहिका
 विलसती
 चमकती

भगति तमविनाशिका

क्रूर काल-नंदिनी

विकट रूपधारिणी

यामिनी

मोहिनी

दंग पिशुन नर्तनी

कुटिल खेळ बहुगुणी

बधु नये जनी कुणी

कवळुनी

झाकुनी

ठेवि म्हणुनि दिनमणी

कुटिल खेळ चालले

भान सकल सांडिले

मोहिले

गुंगले

मन मनासि विसरिले

सुजन जीव चिरडती

पिशुन जीव हरिखती

क्रंदणे

हासणे

हर्षुनी बधे रति

'खेळ आपुल्याविना
 इतर जगत पाहिना
 जागता
 रवि स्वता
 भोगितो विटंबना'
 या विचारि रंगुनी
 खेळ ये भराहनी
 सहजता
 देखिता
 गगन येइ लोचनी
 ह्या असंख्य दीपिका
 अंबरी अताच का
 कोठुनी
 येउनी
 खेळ निरखिती निका
 दीप-पंक्ति ह्या किती
 मालवू कशारिती
 एकला
 विश्वविला
 कुंठली इथे मति
 रजनि-मन विभागले
 गोंधळे, धृती गळे
 द्रुतगती

मागुती
चरण घेउनी पळे

★ ★

८१ : अद्भुत

चाल - लावणी

नभात ही चांदणी
ध्रुवाची नभात ही चांदणी
दिसे सानशी विलोकनी रे !
नभात ही चांदणी

प्रति निशी बघसि लोचनी
नियमाने टक लावुनी
वद काय तुझ्या रे मनी

गुरु, भार्गव तेजोनिधी
त्यावरी न दृष्टी कधी
कशि तीच घालि मोहिनी

झाकिता मेघ तन्मुखा
तुज गमे 'वंचिलो सुखा'
हे नवल तुझ्या जीवनी

अपुल्याच ठायि ती वसे
ते तुजला बघवे कसे
तूं चंचल-मेरूमणी

तस्करा रुचे चांदणं
अंधारी अलि गुंजणे
कृति अद्भुत ही त्याहुनी

★ ★

८२ : खुळेपणा

भैरवी-केहरवा

जगि कुठला हा खुळेपणा
कैसा निपजे कळेचिना

पाताळीच्या जला शोषुनी
पवन, मेघ आघात साहुनी
वितरि फला तरु दुज्यालागुनी
जगि कुठला हा खुळेपणा
कैसा निपजे कळेचिना

सौंदर्याची प्रिया निरुपमा
उघड्यावरती मिरवि चंद्रमा
परमन दृष्टी तोषवि रामा
जगि कुठला हा खुळेपणा
कैसा निपजे कळेचिना

दीप जाळुनी आत्मज्योतिला
निवारि तो घन तिमिरपटाला

खेळवि तेथे उज्ज्वलतेला
जगि कुठला हा खुळेपणा
कैसा निपजे कळेचिना

जीव-सुमन फुलताच हसोनी
गुंगवीत जगतास मोहुनी
तोचि विराजे स्व-देश-चरणी
जगि कुठला हा खुळेपणा
कैसा निपजे कळेचिना

विचार निशिदिन परसौख्याचा
लेश न मुळि आपुल्या स्वतांचा
त्यातच ब्रह्मानंद जिवाचा
जगि कुठला हा खुळेपणा
कैसा निपजे कळेचिना

★ ★

८३ : चिमण्या

चाल - अभंग

तांदुळाचे दाणे । टाकिता आंगणी
येउनी चिमणी । खाऊ लागे
तिच्या मागुनीया । आणखीही येती
दाण्यांसी टिपती । भरा भरा

चिव चिव त्यांची । गोड गोड भारी
 आनंदती पोरी । मनामाजी
 लहानी विमल । हासुनीया पाही
 आपुल्याच ठायी । टाळ्या पिटी
 तिच्याहुनी सान । बाल मंदाकिनी
 धराया चिमणी । दौड मारी
 तोल जाउनीया । आंगणी पडे ती
 आवाजे उडती । भुरं साऱ्या
 वरती चिमण्या । खालती चिमण्या
 देवाच्या चांदण्या । मौज मोठी

★ ★

८४ : निर्बंध

चाल - तेथेच उभी की

मज नको वेणु ऐकाया
 तू जाई अपुल्या ठाया । माधवा
 तू थोर मनाचा राव
 जवळीच राहु दे भाव । माधवा
 चाळविसी करि वेणूला
 खोचुनि रे ! ठेवि कटीला । माधवा

श्रीहरि

तुझी बासरी

सुखाची सुरी

वाटते मजला

काय करू बोल तयाला । माधवा

मम सुखासाठि किति झटसी

परि वाटे काहि न मजसी । माधवा

तव तनू श्रमे ही सुकली

मन्मानसि खंति न कसली । माधवा

सामोर दीनवाणीचा

मम हृदयि न लेश दयेचा । माधवा

महिवरी

दुजी मजपरी

कुणी सुंदरी

कृतघ्ना नाही

मी खरीच रे ! दुर्देवी । माधवा

देखताच दुरुनी मजसी

निज वेणु-गीत थांबविसी । माधवा

‘वाजीव’ बोलता तुजसी

वेणूच विसरुनी जासी । माधवा

ठेविता बांसरी अधरी

निघतिच ना स्वर बाहेरी । माधवा

श्रवणास

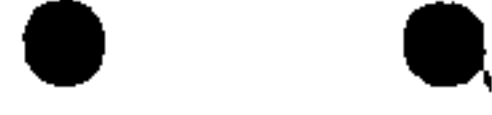
माझिया त्रास

नको व्हायास
 हृदयि जाणोनी
 ही घडे सदय तव करणी । माधवा
 मी कुटिल प्रज्ञा बाला
 जाणते न तव मनिषेला । माधवा
 सर्वथा कुटिल जो जीव
 कशि तया सत्य-जाणीव । माधवा
 'वंचना करी हरि अपुली'
 हा समज हृदय मग जाळी । माधवा

बोलणे
 तसे चालणे
 सरळ पाहणे
 गमे विपरीत
 ही कुटिलपणाची रीत । माधवा
 रे ! तुझ्या थोरपण हृदयी
 विकृती माझिया ठायी । माधवा
 तू श्रमसी द्याया तोष
 उसळवि तो माझा रोष । माधवा
 विसरिसी सकल मम दोष
 मी करी तयाचा घोष । माधवा

हे असे
 उभयि बघ पिसे
 जुळे मग कसे

ऐक विनती ही
निर्बंध होउ दोषेही । माधवा

श्लोक

बोलूनि यापरि सती निघताच रागे
वेणूस वाजवित माधव तोहि मागे
ते गोड दृश्य पथि चालत पाहि सृष्टि
सूर्य, प्रभा विलग येइल केवि दृष्टि

८५ : पतंग

चाल - अभंग

पतंग उडाला । उंच आकाशात
हर्षला मनात । बाळराणा
इकडे तिकडे । वाच्यावरी झुले
तैसा बाळ डोले । आनंदाने
बाल पृथ्वीवरी । पतंग अंबरी
गुण बद्ध करी । दोषांनाही

गुणाचा तो वारा । खेळे पतंगाशी
तोवरी स्वतासी । बाळ भुले
परी अल्प काळे । वाच्याने आपुले
गुण उधळीले । खलापरी
वाच्याच्या लाटेने । तोडिले गुणाला
स्वच्छंद जहाला । पतंग तो
विगुण पतंग । सैरावैरा धावे
वेड्या वाच्यासवे । वेडा होई
तुटलेला दोरा । हाती धरोनिया
पाही बाळ तया । टकामका

★ ★

८६ : सुखलाभ

चाल - शतजन्म शोधिताना

सुख-लाभ कोठुनीया

परतंत्र जीवनाला

दिनरात लाभ लाभे

करुणाश्रु प्यावयाला

स्वातंत्र्य रोमरोमी

नृपभोज सूर्यवंशी

प्रतिभा कवीश्वराची
 नटली मनोज्ञ वेषी
 सुखशैलि देह लोळे
 आनंद चित्ति डोळे
 कारुण्य-गीतगंगा
 शृंगारसाजि खेळे
 स्फूर्ती-तरंग-लीला
 स्वच्छंद जन्म घेती
 करुणा-विलास नाना
 तेथेच रंजवीती
 तो काल काळराजा
 कारुण्य गीतकाचे
 हा काल काळपाक्षी
 कारुण्य जीवनाचे
 कारुण्य भोवताली
 कारुण्य जीव-लेणे
 कुठली स्वरूपता ती
 कारुण्य सर्व बाणे
 अजुनी पुरे न होई
 कारुण्य मानसाला
 म्हणुनीच वांछिंसी का
 कारुण्य-गीतकाला
 विसरेल जीव काही
 कारुण्य अंतरीचे

ते गीत ऐक कानी
 ते गीत गाइ वाचे
 कारुण्य-काल वर्षे
 हृत्कोषि आसवांना
 कारुण्य-गीत-गोडी
 तेथे मुळी रुजेना
 परतंत्रता-बिनाशी
 चैतन्य-जान्हवीला
 कारुण्य विस्मरोनी
 या वाहवी क्षणाळा
 आधी करोनि देई
 स्वातंत्र्य-लाभ जीवा
 मग ऐक, गा किबीही
 कारुण्य-गीत भावा

★ ★

८७ : मेघराज

आ ग्रीष्म भूस्त्रिवर सजल मेघगण वर्षे
 अधिराज्य संपले सुचवि तया निज हर्षे
 चौघडे घोषिती जयध्वनि स्वारीचा
 तो बघुनि होतसे हृदयकंप धरणीचा

प्रति तप्त कणाच्या शिरी तृणांकुर सान
 जणु विजयश्रीचे डुलवी पवन निशाण
 उन्मत्त रवीची सकल उग्रता नमवी
 लीलेने सहजी चंद्ररूप त्या देई
 फासुनिया काळे भर माध्यान्ही वदनी
 अस्तित्व त्याचे लोपवि कितिदा भुवनी
 दिनि ऐन भासवी गडद तिमिर अवसेचा
 त्या छातीवरती नाच करी चपलेचा
 बहु भयाण, भेसुर रुक्षतेस दे पलटी
 त्या ठायि उभारी मनोज्ञ रम्या सृष्टि
 कासारि निर्झरी खेळवि उच्छृंखलता
 विनयास सोडवी-तुफान होती सरिता
 बंधनामधुनि करि मुक्त चित्तकमलेसी
 जनि वनी मिरवि तिज विविध मनोरम वेषी
 सौंदर्य तियेचे नानाविध मधु भूषी
 सन्मने विलोकित विसरुनि जाइ स्वतासी
 तिज बघता बघता उन्मादाच्या लहरी
 उसळुनी केधवा होइ अनावर भारी
 जलधारागुणगणि स्वर्ग धरा गुंतवुनी
 घे धन्य म्हणवुनी मेघराज अवतरुनी

८८ : गुलामाची गर्जना

गुलामा कशाची । आवडी मनाची

गुलामी जयां जगी
वाटते न वावुगी
मग वृथा फुगाफुगी
कशाला मुखीची

बुडबुडे जली जसे
बोल परवशी तसे
जन्मताच मरति ते
दृष्टि ना कुणाची

शरन्मेघ गर्जती
मुळि न मोल त्याप्रति
होय त्यापरी स्थिति
बंध-घोषणेची

कूपि दर्दुरे किती
विकट आक्रोशित्ती
काय मेघ वर्षती-
विफलता बलाची

बंधनात मृतमना
भोग निरययातना

गुलामा क्षणाक्षणा
 अभिरुची धन्याची
 भीरुतेस टाकितो
 अचल धैर्य धारितो
 बंधनी विमुक्त तो
 जीव धन्य तोचि
 गुलामा कशाची । आवडी मनाची

★ ★

८९ : प्रेमगीत

चाल - श्याम झूले हिंदोळा

शारदेचा सखा हा
 कमलनयने !
 कन्हैया
 शारदेचा सखा हा
 तू राधिका शारदा
 हरिमानसवीणा तिचा शुभदा
 बोलवी बोल मनापरि सदा
 जिवाचा
 शारदेचा सखा हा

★ ★

९० : साधी कविता

(नागपूर नगर भवनाच्या मागे पावसाळ्यामध्ये एका उघाडीच्या सायंकाळी हिरव्या भवताच्या बाजारात नजरेस आलेले दृश्य.)

डोइवरी भारा
दीन रमा
वेउनि ये बाजारा

पदरा साबरुनी
राहि उभी
समोर त्या ठेवोनी

स्वरूप सुभगेचे
वषाचे
शांत बिंब संध्येचे

नजरेमधि भीति
काहीशी
तैशी उत्सुकता ती

मनोगती लीन
जणु बुसरे
जन्म नच अपुल्यावीण

आठ दहा आणे
 मनि जाणे
 मोलाचे हे नाणे
 त्या मोलावरती
 तरंगती
 कितीक मनिच्या पूर्ति
 येती कुणि जाती
 विचारिती
 उचित मोल नच देती
 ऐशा समयासी
 ये सुरभी
 हळूच भाऱ्यापाशी
 ललना पाहि तिला
 तीहि बघे
 करुणदृष्टि ललनेला
 त्या क्षणि कळले ना
 काय घडे
 भारा सोडी ललना
 मुक्त करी त्याला
 धेनुपुढे
 हसत, जाइ सद्नाला

९१ : निशा

तिलककामोद - झंपा

येइ चन्द्रा ! त्वरे श्रीनिशामंदिरी
द्वारि मधुरानना, स्वागता स्वीकरी

गगनतबकी किती
दीप तारातति
उजळि श्यामा सती
प्रीतिची वल्लरी

हृदयरमणाप्रति
मीलना हृदय-रति
परम सोत्कंठ रति
सफल भावा करी

अधस्कुमुदी सया !
सज्ज खेळावया
तुजविना धरि भया
हृदयिचे स्मित परी

स्वैर, लहरी, तरल
गंधप्रणयी अनिल
कोंडुनी घे मृदुल
मुकुल कोषांतरी

प्रणयिनी अगतिका
 तद्हृदय-चंद्रिका
 ग्रासि तमजवनिका
 विकल करि माधुरी
 कोण रिपु नच दिसे
 सुहृद कोणी तसे
 वेड नसता पिसे
 जवळ असुनी दुरी
 स्नेहवंता अगा !
 अंत बघसी उगा
 स्नेह-रजनी जगा
 शोभवी हासरी

★

★

१२ : चित्तरीति

उज्ज्वल रविकिरणी
 आनंद भोगि अवनी
 परी घूक काढी
 शापवाणी

पूर्ण चंद्रकांति
 रिझवीत सर्व जगती

परी काजव्याते
खेद चित्ती

वसंत-विभवाचे
आलाप कोकिलाचे
विरस ऐनरंगी
काक-वाचे

सुमन चंपकाचे
दुनियेस वेड त्याचे
परी भृंग-हृदया
नावडीचे

दाशरथी होई
जमतेस तोषदायी
परी कैकयी त्या
शत्रु बाही

आत्मविभवी डोले
गजराज वाट चाले
परि श्वान भुंके-
भाव बोले

अशुभा शुभ वदती
मांगल्य अशुभ गणिती
न हा दोष कोणा
चित्तीति

९३ : निर्झरास

वनदेवीचा प्राण खरा
तूचि निर्झरा ! तूचि खरा

लहानसा जरि जीव तुझा
रसिक मनाचा तरि राजा
सृष्टिसतीच्या स्नेहाचा
षयपान्हा तू शुचितेचा
गंगा, सागर
तेवि सरोवर
असता भूवर
तुलाच घेई ती पोढी
खिळवी तुजवरतिच दृष्टि
हृदयउदारा सुकुमारा
स्फूर्ति-प्रतिभा-प्रेम-झरा
मनोज्ञतेचा मधुरपणा-
तुझीच उपमा तुझ्या गुणा
तरंग-लीला
अभिनव माला
घालुनी गळा

'खल खल' मंत्रे निनादिसी
 सुप्त मनाला जागविसी
 मनापासुनी तुजवरती
 प्रीति कुणाची परि जगती
 कोण तुझ्यास्तव टाकि जिवा
 सांग देखिले कधी तुवा
 विहंग येती
 तुझ्या संगती
 तोषित होती
 हर्षामधि त्या गुणगुणती
 गुणगुणता उडुनी जाती
 तहानलेला जीव कुणी
 येई तुजजवळी श्रमुनी
 सुधामधुर तव स्फटिकजला
 पिउनी शांतवि हृदयाला
 विश्रन्न घेता
 देइ धन्यता
 तुजसि तत्वता
 धन्यतेत त्या मग अपुली
 वाट धरी तो बघ पुढली
 ग्रीष्मराय परि करपाशी
 करि जइ निर्जीविन तुजसी
 होसि तिरस्कृत जगामधी
 जो तो अपवचने बोधी

परंतु सखया !
 वैभवि तुझिया
 दाविति माया
 व्यथित मने तइ त्यामधुनी
 काय आसवे गाळि कुणी

★ ★

९४ : रामा

दिंडी

हसत येई चंद्रमा देखिताच
 हसू लागे ही यामिनी तशीच
 चंद्र हासे का ? ब्रिज न मुळी ठावे
 एक जाणे ती त्यासवे हसावे
 हसे चंद्राचे लोपताच मेघे
 तीहि अपुले थांबवी त्याच वेगे
 हसे लोपे का ? ये न तिच्या ठायी
 दुजे चंद्राविण नेणतेच काही
 वर्ण चंद्राचा गौर होइ काळा
 तीहि लेई सर्वांगि काजळाला
 चन्द्र-विभवी विभवास भोगि श्यामा
 विपदि विपदा उपभोगि, धन्य रामा

★

१५ : पानिपत का घडले

चाल - हा कोण गडावरि चढे

हा भरतखंड देवांचा
जाहला ग्रास असुरांचा
नांदला, शोभला दिव्य मुकुट धर्मांचा
आघात त्यावरी होय दुष्ट चरणांचा

'हरहर महादेव' गर्जना
थरकापवि गगना, मना
ती लुप्त होउनी कुठे दिसेना कुणा
दशदिशा पसरल्या 'दीन' 'दीन' वलगना

ते शूरवीर हाडांचे
खणखणाट शस्त्रास्त्रांचे
पहुडती चितेवरि, लोळ नभी ज्वालांचे
तो प्रकाश उजळी वदन अर्धचंद्राचे

लक्षुमी किंकरी होई
गीता नत कुराण-पायी
हनुवरी शिरींची शिखा, बोल नाचवी
'आ' वासुनि पगडी आकाशाला पाही

यासाठि पानिपत घडे
पैजेचे उचलुनि विडे

ते रणकंदन दे तुझ्या मानसा धडे
ते निरखि भारता ! तुझे तुला सापडे

★ ★

१६ : विशाल भारत

चाल - लावणी

विशालता ही किती
तुझी रे !

विशालता ही किती
नाहि तियेला मिति
भारता !

विशालता ही किती

क्षाळि पदांबुज सागर
शिरि छत्र धरी हिमधर

अंतरि भागीरथी

भारता !

विशालता ही किती

ती गीत्रा मधु बांसरी
कर्तव्यविमुख सावरी
अलोट शांती, रति

भारता !
 विशालता ही किती
 श्रीराम, जनक, पशुपती
 कर्णार्जुन, हरि सारथी
 विमोहि पथ दाविती
 भारता !
 विशालता ही किती
 अंबिकादि विदुला सती
 दीपिका चिरंतन पथी
 तमि संजीवन द्युति
 भारता !
 विशालता ही किती
 गतकाल तुझा उज्ज्वल
 वर्तमान तेजोबल
 पुढचाहि तसा निश्चिती
 भारता !
 विशालता ही किती

बराठी ग्रंथ संग्रहालय, ठाणे. स्थळभूत.

अनुक्रम ..... ३५६६६ ..... दि: .....

प्राक ..... १६०५ ..... नों: दि. १९५६

९७ : अधीर राधा

भूप - दादरा

येत मागुनी

श्याम तुझा थांब जरा

अधिर का मनी

घाई का, जाउ नको

मानसास विसरु नको

धीर सोडुनी

हास खेळ काहितरी

तोवरि गे येइ हरि

ऐक साजणी

कोकिल-रव श्रवणि पडे

ऐक तया ऐक गडे

जाय घडि झणी

फुलली ही तोडि फुले

रमवि त्यात मन अपुले

किंतु निरसुनी

सुमनांची करि माला

भक्तिरतीपूजेला

चित्त लावुनी

वेलींचा हा झोला
घे त्यावरि झोक्याला
मधुर गाउनी

पुष्करिणीलहरिवरी
खेळवि निज भावतरी
प्रेमलेखनी

विविध रंग संध्येचे
बघुनि तुलवि हृदयाचे
कोप विमती

विरल गगनि घनमाला
फिरवि तेथ जीवकला
सजणचितनी

पवन मिरवि सुमसुगंध
त्यांत तरी होइ दंग
समय जाणुनी

गालांवरि दिसत तुझे
संध्येचे रूप दुजे
नवल देखुनी

ऐक गडे थांब जरा
पाउल घे माघारा
अहित नेणुनी

आजचि का करिसि असे
जाणसि गोविंद पिसे !
सगुणलक्षणी

चल चरणा अचल करी
 सावरुनी चित्त धरी
 क्षण विलोकुनी
 तुजजवळी प्राण असे
 श्रीहरिचा वेणुमिषे
 अधिर का मनी

★ ★

१८ : धन्य कुबेर

कुबेर-भांडार
 लाभते

मनुजा साचार

स्वताच उपभोग

घेइ तो

सहजधर्मयोग

राजमहालाची

गोपुरे

भूषा जगताची

विशाल आरामे

सृष्टिची

मनोज्ञ आभरणे

मखमल आंथरुनी

लोपवी

मूळरूप धरणी

रूपवंत रमणी

वारुणी

सज्ज सदा असुनी

सहचारीमाला

भोवती

बोल झेलण्याला

रजनी-दिन जेवी

भोगितो

दिन-रजनी तेवी

तुच्छ लेखि जगत

वैभवी

नवल न मुळि त्यात

जीवकोटि असली

कुणी का

धन्यतेत गणिली

परि दीनोद्वारा

योजितो

कुबेर इंडारा

झोपडीत राही

दुजाला

राजसुखे देई

गरिबांचा वाली

बोलवी

जगताची बोली

पतित देश अपुला

चढवितो

जगी थोरतेला

कुबेर तो धन्य

तयाची

संपदाहि धन्य

जीवकोटि असली

जगाला

वंद्य सर्वकाली

१९ : शिवबा

चाल - पोवाडा

सौभाग्य येइ उदयास कुणाचे

कोण भाग्यवंत

अमूर्त चैतन्याचा गाभा

दृश्य मूर्तिमंत

अग्नीची प्रखरता त्यापुढे

जणू चंद्र-कांति

परम घोर निश्चंद्र निशेमधि

उजळि सूर्य-दीप्ति

भानु तरी उदयास्त त्याला

येई उपराग

तदभिधान परि अखंड तळपे

न शिवे तमराग

सदनी, द्वारी परवशता ती

पिशाचिनी नाचे

जीव एकला उज्ज्वल हाचि

ज्वलनी वणव्याचे

सुभग स्वातंत्र्याचे कंठा

जो तो चिरणारा

तिथे न मुळि आश्चर्यं तथाचा
कुणी न घे वारा

गुलामगिरिचे असती जेथे
सर्वचि अभिमानी

प्रेमे नरशार्दुलास तेथे
कोण सखा मानी

निरयपंक-वैभवी प्रमोदे
जिथे लोळणारे

आत्मकष्ट-कैवल्यसुख तिथे
कोण भोगणारे

काकांचा कलकलाट अवघा
निनाद करि गगनी

कशी ऐकु ये कुणास तेथे
दिव्य हंस-वाणी

जिवंत प्रेतांचा खच सारा
परछायेमाजी

सजावतेचा कल्पतरू हा
एकच रणगाजी

देव पळाला, धर्म बुडाला,

भयाणता पसरे

त्या सर्वांची मूस एक हा

तेजोनिधि विहरे

हा शूलपाणि ठाकला । रणमैदानी
चैतन्य-सुधा कणकणा-। वरि शिपोनी
निर्माण करी निज गणा । चपलेवाणी

मंदिरी देव स्थापिला
 निज धर्म- दीप उजळिला
 मर्दुनी तिमिर पळविला
 नरकाचे नंदनवन
 दाविले जगालागुन
 वैकुंठ दुजे निर्मुन
 महाराष्ट्र उद्धरी, भारता
 उज्ज्वल मुख केले
 त्या शिवबाच्या संकीर्तनि हे
 गीत पुष्प फुलले

★ ★

१०० : निजलेल्या मुलास

भैरवी - त्रिवट

पहाट झाली अरुण उदेला
 उभारिला ध्वज ऊठ मुला
 वा ऊठ मुला
 जगदीशाला जागविण्याला
 प्रसन्न गगनी विहंगमाला
 प्रभात-गीता गाइ मुला
 वा ऊठ मुला

आळविण्याला अभिरामाला
 ललना गाती मंगळ लीला
 अष्टभावदल फुलति मुला
 वा ऊठ मुला

करी समीरण हळु हळु विज्ञण
 उठवायाला नाथ निरंजन
 संवाहित मृदु चरण मुला
 वा ऊठ मुला

फुले उमलती, हसती, डुलती
 परम पाउला गंध वाहिती
 मधुर श्वसनी लीन मुला
 वा ऊठ मुला

पर्णपताका वातावरणी
 डुलविति तरुवर उत्सुकतेनी
 सकल दिशा सानंद मुला
 वा ऊठ मुला

अरुणावरणी अचल मेघगण
 रंजिब जणु ध्यानस्थ मुनीजन
 तमारि यशचितनी मुला
 वा ऊठ मुला

सृष्टी पसरी वाटेवरती
 हरित तृणांकुरि मुक्तावलि ती
 शुभागमनि भानुच्या मुला
 वा ऊठ मुला

बधावयाला तेजोतरणी
सहस्र नयनी आतुर धरणी
हर्षित हो अणुरेणु मुला
बा ऊठ मुला

काल निशेचा संपायाचा
क्षण आलेला मांगल्याचा
अमोल घटिका हीच मुला
बा ऊठ मुला

आकाशीच्या ज्योति निमाल्या
अवनीवरि त्या बघ अवतरल्या
ओवाळित दिनराज मुला
बा ऊठ मुला

धीरा वीरा रविरायाला
हो सामोरा करि नमनाला
सुवर्ण-जीवनि न्हाइ मुला
बा ऊठ मुला

★

★

-

१०१ : कविता

चाल - लावणी

काय तुझ्या जीवनी

तुजवरी

कविता ये कोठुनी

भुवनमनोमोहिनी

अशी रे

कविता ये कोठुनी

तुज बाधे रवि तापता

शशिकिरणि तशी शीतता

तिमिरात येइ अंधता

हेचि न का जीवनी

तुजवरी

कविता ये कोठुनी

नभि मेघनाद ऐकुनी

हुडहुडी भरे त्वन्मनी

झणि घेशि कर्ण झाकुनी

हेचि न का जीवनी

तुजवरी

कविता ये कोठुनी

जाईस पदी तुइविसी
गंगेत धूलि निरखिसी
सिहास वृथा निंदिसी

हेचि न का जीवनी

तुजवरी

कविता ये कोठुनी

रसरंगी मन बावळे

अद्भुतपण बघुनी पळे

हीनता सकळ आकळे

हेचि न का जीवनी

तुजवरी

कविता ये कोठुनी

नव नवल वसे ज्या स्थली

शुचि मनोज्ञता ज्या स्थली

रे ! उदात्तता ज्या स्थली

तिथेचि कविता गुणी

जनन घे

भुवनमनोमोहिनी

१०२ : मनोदर्शन

चाल - प्रिया धे निजांकी जाता

कुठे गे कन्हैया माझा कळेनाच काही
जाउ दे तया परि माते मनावीण ठेवी

हरिस्नेह कैसा नसे कल्पना
रुचे कल्पना ती सुखाच्या मना
सुखी कल्पना ती सदा संगती
दिसेना, स्मरेना मनाची गति

कुठे गे कन्हैया माझा कळेनाच काही
जाउ दे तया परि माते मनावीण ठेवी

हरिप्रेम-लाभा नसे भाविले
परी कालयोगे जिवा लाधले
कळेना कसे ते मना रंजवी
जगी एक तेची जिवा लोभवी

कुठे गे कन्हैया माझा कळेनाच काही
जाउ दे तया परि माते मनावीण ठेवी

हरिस्नेह गंगा सुधाजीवनी
चिदानंद सारा गमे जीवनी
हरिस्नेह खेळे मनोमंदिरी
तिथे अंतरीची घुमे बांसरी

कुठे गे कन्हैया माझा कळेनाच काही
जाउ दे तया परि माते मनावीण ठेवी

क्षणापूर्वि वेणु-स्वरूपांतरी
विनापाश मुक्ता रमे वैखरी
कळे तोचि जाई हरी सोडुनी
सवे माझिया तो मना घेउनी

कुठे गे कन्हैया माझा कळेनाच काही
जाउ दे तया परि माते मनावीण ठेवी

हरिस्नेह कैचा मनाचेविना
तयावीण कंठू कसे जीवना
विनाजीव कोणी पुसेना कुणा
तरी भेटवी गे सुकुंदा, मना

कुठे गे कन्हैया माझा कळेनाच काही
जाउ दे तया परि माते मनावीण ठेवी

* *

१०३ : 'फूल फुले'

फूल फुले
बाग खुले

जन्मोत्सवि पुष्पाचे
दंग विभव यामिनिचे

लक्ष दीप गगनीचे
उजळीले

मातेच्या अंकावरि
सहचरि मृदु वातलहरि
दोलविती हळु हळु करि
रम्य दले

मधुर गुणी ते व्हाया
पाजि सुधा-किरण तथा
भुवनमोद शशि-छाया
स्नेहबले

धरणी दे अतुलनीय
रूप, गंध मोहनीय
फूल हृदय जणु तदीय
अवतरले

बाग अजवरी उदास
कुणि न विचारी तथास
सुमन-जननि परि जगास
लोभविले

★ ★

१०४ : वेळवाची काठी

चाल - अभंग

काठी वेळवाची । घेउनीया हाती
 काढूनीया छाती । चालसी तू
 त्याच अभिमाने । कुणासी बोलषे
 जगासी पहाणे । डोळियांनी
 लाठीकाठीबाज । तुजसी म्हणती
 छातीचे तुटती । बंद तुझ्या
 परि जाणसी का । भापुल्या मनाशी
 किंवा विचारीसी । कधी कोणा
 काय तुझे वय । काठी फेरण्याचे
 हात तलवारीचे । करावे त्वा
 परी तलवारी । धरातुनी जाती
 काठी मात्र हाती । राही तुझ्या

★

★

१०५ : थांब रे

चाल - लावणी

जाउ नको तू इथुनि मुकुंदा
 इथेचि बैस जरा
 बोलु दे मजसी काहिं जरा
 बहुत दिवस जाहले सख्या रे
 भेट न होय तुझी
 आज ही गाठ पडे सहजी
 चाल कुंजवनि बोलत बैसू
 कथा साठलेल्या
 मनापरि हृदयि कोरलेल्या
 रिता होऊ दे घट हृदयीचा
 तुडुंब जो भरला
 पुढल्या कथा राहण्याला
 समावतेना गोष्ट एकही
 मरता क्षण काही
 वाटते दुभंग घट होई
 कितिक तरी विनमोली गोष्टी
 ठायिच त्या विरती
 कितिक वा जन्मताच मरती

तुला न कळती, मला नुमजती
 जिणे वृथा त्यांचे
 ऐसे होउ नये साचे
 पुन्हा केधवा भेट तुझी रे !
 सजणा होय मला
 उकलिते अताच हृदयाला
 लगबग ही का अशी माधवा !
 ऐक तरी एक
 राहु दे सगळ्या बहुतेक
 माझ्या नयनांतली सावंळी
 निरखी निज मूर्ति
 वधे मज तुझीच का रे ती

★ ★

१०६ : आवडीचे गाणे

दिंडी

शोभण्याची फुलमाळ गुंफिताना
 कुसुम घेई मंजूळ गोड ताना
 अर्थ कसला गाण्यात मुळि न जाणे
 परी तन्मनि बिंबले पूर्णतेने

जवळि खेळाची बाळकृष्णमूर्ति
 कुसुम घाली ती माळ तिच्या कंठी
 मूर्तिपुढती जोडुनी दोन्ही हात
 तेच पहिले गुणगुणे रम्य गीत

काढि मूर्तीच्या गळ्यातील माला
 तिला अपुल्या कंठात घालि बाला
 बालकृष्णा मग ठेवि खेळण्यात
 बसे झोल्यावरि तेच गीत गात
 असो कसलेही काम धाम हाती
 बसो हिंडो कोठेहि बागडो ती
 ऐकता वा बोलता जेवताना
 आवडीने ती गाइ त्याच गाना

“ हिंद माझा हा देश मला प्यारा
 प्रभो ! दुष्टांचा नको तिथे थारा ”
 ऐकिलेले हे गीत बालिकेमे
 सुखद झोपेतहि गाइ जाणिवेने

★ ★

१०७ : उमेदीचा बाळ

चाल - अभंग

पाही आई जाता । देवाच्या दर्शना
लागे बाळराणा । पाठीमागे

आई तुझ्यासंगे । येतो पायी पायी
बसणार नाही । कडेवरी

हात जोडोनिया । मागेन देवासी
राजा व्हावयासी । देई बल

खंड्या होई राजा । हाती धरी सोटा
शक्तिवान मोठा । म्हणोनिया

रोडका म्हणोनी । घाकर करी तो
उभा मी राहतो । त्याच्यापुढे

चाकराचे दुःख । नाही मज माते !
वाईट वाटते । रोडक्याचे

कमावीन शक्ति । चांगली झटून
खंड्याला दावीन । मोठेपणा

देवाच्या दयेने । बलिष्ठ होवोनी
राजाच्या आसनी । बसेन मी

चोर, डाकेखोर । खंडचाला करीन
सोटा लगावीन । त्याच्या पाठी
ने ग मज आई । देवाच्या देउळी
पहा कैशी कळी । खुले माझी

* * *

१०८ : अच्युत

(कै. दे. भ. अच्युतराव कोल्हटकर)

चाल - भूपती खरे ते

धन विभव सुखावरि सुखे तिलांजलि सोडी
कामिनी सुताच्या मायापाशा तोडी
आयुष्य-जीवना स्वजनहितार्थी झिजवी
सर्वस्व सर्वथा स्व-देशचरणी वाही

लेखणी चंचला ज्योति । तळपळी
वैखरी शारदामूर्ति । प्रगटली
ती अनल ज्वालास्फूर्ति । विलसली

हृत्कमल जयाचे अफाट गगना दिपवी
तो 'अच्युत' जगती खराच अ-च्युत राही
षारतंत्र्य-नरकामधुनि मुक्त होवोनी
उत्कर्ष-हिमाचलि शोभो भारतजननी

ही ज्वलित मनीषा वसे रोमरोमात
 त्यापरीच उज्ज्वल कृती घडे दिनरात
 दे स्व-देशसेवक-वेष । जीवना
 'प्रभु एक आपुला देश । अन्य ना'
 कथियेला हा सन्देश । निज जना
 भय्याचा मेरू परम सकटामाजी
 तो 'अच्युत' जगती खराच अ-च्युत गाजी

★ ★

१०९ : गुणी मैत्री

चाल - लावणी

हा सुगंध ये कोठुनी
 आनंद सवे घेउनी
 आनंद पथी भेटला
 की भेटे हा त्याजला
 युति कशी कुठे होउनी
 हा सुगंध ये कोठुनी
 की सुगंधास शोधिले
 आनंदे अपुल्या बले
 म्हणुनिच का मैत्री गुणी
 हा सुगंध ये कोठुनी

आनंद खेळतो जिथे
 की सुगंध राही तिथे
 दोषेहि मधुर जीवनी
 हा सुगंध ये कोठुनी
 की सुगंध ज्या भूतळी
 आनंद वसे त्या स्थळी
 अभेद सुख संजीवनी
 हा सुगंध ये कोठुनी
 हा सुगंध मधुसंपदा
 एकला दिसेना कदा
 आनंद जवळि निशिदिनी
 हा सुगंध ये कोठुनी
 मन असो कसेही गुणी
 हा सुगंध येता क्षणी
 आनंद घालि मोहिनी
 हा सुगंध ये कोठुनी

११० : मनुजाचे भूषण

धन्य धन्य अससी

मनुजा !

मतिला गुंगविसी

अजब चातुरी तुझ्या जीवनी

अंत न कवणासी

बघता बघता चकित करी तव

करणी जगतासी

लेशमात्र नच कलंक तेथे

गिरिवर उपजविसी

राजपथाला भयाण करूनी

स्मशान गौरविसी

निवडिताच कौटिल्य सरलता

भ्रमात फिरवीसी

स्वातंत्र्याची क्षणात प्रीढी

हवेत उडवीसी

स्वताच दोषाग्नी भडकवुनी

धनी दुज्या करिसी

फासावरि तो लटकत असता

हसित मने बघसी

शिरावरी ज्या हस्त ठेविसी
 भस्म होय निमिषी
 सांभाळी पण त्याच करा निज
 येउ न दे शीर्षी

महाभाग तू सजीवतेचा
 भूषण मनुजासी
 तुझीच उपमा तुला साजसे
 धन्य धन्य अससी

★ ★

१११ : अभियोग

तुझा बन्सिवाला
 वाजवी बासरीला

इथेचि अजुनी
 बसलिस सजुनी

काय म्हणू याला

तव कथनापरि
 वाजवि बासरि

ओतुनि हृदयाला

तुझ्या मनीचे

जे आवडिचे

त्याच गाइ बोला

येशिल आता
 म्हणुनी गीता
 आळवीत बसला

वाट बघावी
 किती तुझी ही
 स्वर कंपित झाला

हार गुंफुनी
 करिच घेउनी
 बघसि गडे त्याला

कुण्या चितनी
 इथे बैसुनी
 विचार तरि कसला

बंचकतेची
 छबी मनाची
 मुखि न करी लीला

तू निज नादी
 तो प्रति नादी
 ताल चुके सगळा

मानसगंगा
 मधुर अभंगा
 तरंग का चळला

अपुला म्हणसी
 मग का ऐशी
 रीत सुचे तुजला

ऊठ ऊठ गे
पाहू दे गे
स्नेह-माधुरीला

★ ★

११२ : हिन्द-माता

(अहिल्याबाई होळकर.)

चाल - कुठे ने कन्हैया

नमो हिन्ददेवी माता अहिल्या गुणाची
करी काल सेवा भावे जिच्या पाउलाची
विनाधार जीवा निज प्रेम छाया
तृषार्त्तास देई सुधातोय प्याया
रणी वीरभद्रा करी लीन पाया
खरी धन्य ती धन्य हो जन्मुनीया
नमो हिन्ददेवी माता अहिल्या गुणाची
करी काल सेवा भावे जिच्या पाउलाची
रवीचंद्रतारे जिची घेत कांति
बहू भूषणाने तनू भूषवीती
जियेची अशी ही चिरंजीव कीर्ति
स्वयंतेज दीप्ती सदा उज्ज्वला ती
नमो हिन्ददेवी माता अहिल्या गुणाची
करी काल सेवा भावे जिच्या पाउलाची

कुण्याही दिसेला द्विजांच्या मुखाने
 जिचे येइ ऐकावया गोड गाणे
 असे भारती या जिचे चित्र बाणे
 तिला कोण वंदी न सन्मानसाने
 नमो हिन्ददेवी माता अहिल्या गुणाची
 करी काल सेवा भावे जिच्या पाउलाची

★ ★

११३ : अमर नजर

चाल - लावणी

हळुच नजर टाकुनी जगावरि ढगात लपलासी
 मोहना ! ढगात लपलासी

मोहना ! काय तुझ्या मानसी

ललित विलासी प्रणय मधुरशी नजर लोपवीसी
 मोहना ! नजर लोपवीसी

मोहना ! काय तुझ्या मानसी

नजरेची मोहिनी झोकुनी क्षणात आवरिसी
 मोहना ! क्षणात आवरिसी

मोहना ! काय तुझ्या मानसी

नजर तू आपुली जो न उघडिसी जरा
तोच ती लावुनी घेशी गुणनिर्भरा !
हासरी धरा ही होय मुकी सुंदरा !

हृत्कलिकेसी कोमल निमिषी धुळीत मिळवीसी
मोहना ! धुळीत मिळवीसी
मोहना ! काय तुझ्या मानसी

तूचि लपविसी की लपवाया लावी नजर कुणी
मोहना ! लावी नजर कुणी
मोहना ! काहि न ध्यानी मनी

जलधारा वर्षाव होउनी भिजवी ही धरणी
मोहना ! भिजवी ही धरणी
मोहना ! काहि न ध्यानी मनी

आनंदाचे की दुःखाचे अश्रु तुझ्या नयनी
मोहना ! अश्रु तुझ्या नयनी
मोहना ! काहि न ध्यानी मनी

आनंद दर्शवी कलिका ज्या हासती
जल गढूळ बोले दुःखित हृदयस्थिति
ही अशी भिन्नता अश्रु तुझे दाविती

संभ्रमात बहु खोल बुडे मन चित्र तुझे बघुनी
मोहना ! चित्र तुझे बघुनी
मोहना ! काहि न ध्यानी मनी

नजर मोकळी तुझी जगाला प्रमोद सुखसरिता

मोहना ! प्रमोदसुखसरिता

मोहना ! दिव्य सुधा जीविता

आर्त, खिन्न हृत्कमल फुलवि तव नजरेची मृदुता

मोहना ! नजरेची मृदुता

मोहना ! दिव्य सुधा जीविता

चंचल जीवनि नजर उपजवी उज्ज्वल सार्थकता

मोहना ! उज्ज्वल सार्थकता

मोहना ! दिव्य सुधा जीविता

ही नजर वैभवी तुझी जगन्मोहिनी

तू स्वता उदारा ! शक्य न घे लपवुनी

द्वेषांध कुणी तिज टाकि मेघ-बंधनी

नजर अमर परि करुनि बंध दुरि प्रगटवि बघ शुचिता

मोहना ! प्रगटवि बघ शुचिता

मोहना ! दिव्य सुधा जीविता

१६४ : निर्झराचे तीरावर

चाल - अभंग

निर्झराचे तीरी । पाखरांची दाटी
षेती गाठी भेटी । एकमेक

चहू दिशा जणू । गात गात येती
निर्झराचे तटी । एके ठायी

नाना स्वरांमधी । पाखरांचे गाणे
मंत्रघोष बाणे । एकतेचा

कुणा न निंदिती । कुणा न छळिती
स्वप्नी न जाणती । हेवादावा

आपण जगती । निर्मळ मनांचे
तैसे जगताचे । समजती

कुणी जल पीती । कुणी जल न्हाती
कुणी क्रीडताती । स्वच्छंदाने

आनंदनिर्भरे । आपुल्या वैभवी
आपुल्याच ठायी । रंगलेले

पाखरांची लीला । वरुनि रवी ही
तुष्ट चित्त होई । बघोनिया

इतुक्यात तेथे । हळुच ये कोणी
जाळ्यास फेकीनी । गुंतवी त्या

कोठले वैभं३ । सुख ते कोठले
 सारे पालटले । क्षणामाजी
 क्षणी परी दुज्या । पाखरे गगनी
 जाळ्यास घेवोनी । विहरती
 कैसे हे घडले । कोणास ठाऊक
 मतीचे खंदक । जाणतील

* *

११५ : चमत्कार

चाल - भानंदकंद ऐसा

ऐशा चमत्कृतीला । थारा जगात कुठला

कर दावि विश्वमाला

छेदी दुज्या कराला

ऐशा चमत्कृतीला । थारा जगात कुठला

चैतन्य मालवीती

जडतेस पालवीती

ऐशा चमत्कृतीला । थारा जगात कुठला

पद टाकितच पुढती

गतिला विरोधिताती

ऐशा चमत्कृतीला । थारा जगात कुठला

रणगीत नावडीचे
 रतिगान आवडीचे
 ऐशा चमत्कृतीला । थारा जगात कुठला
 वनराज तुच्छ गणिती
 खर, सूकरा नमीती
 ऐशा चमत्कृतीला । थारा जगात कुठला
 धिक्कार कस्तुरीचा
 स्वीकार मृत्तिकेचा
 ऐशा चमत्कृतीला । थारा जगात कुठला
 पदि ताडिती फुलाला
 शिरि घेति कागदीला'
 ऐशा चमत्कृतीला । थारा जगात कुठला
 पंकात हर्ष मानी
 गंगेस भी बघोनी
 ऐशा चमत्कृतीला । थारा जगात कुठला
 विद्वेष भास्कराचा
 प्रेमा मनी तमाचा
 ऐशा चमत्कृतीला । थारा जगात कुठला
 रतिरंगि चित्त रंगे
 रणरंगि चित्त भंगे
 ऐशा चमत्कृतीला । थारा जगात कुठला

प्रत्येक सूर न्यास
 एका न एक प्यारा
 ऐशा चमत्कृतीला । थारा जगात कुठला
 स्वातंत्र्य शत्रु वाटे
 परदास्य लोभ दाटे
 ऐशा चमत्कृतीला । थारा जगात कुठला
 थारा जगात कुठला
 ऐशा चमत्कृतीला
 जरि आढळे कुणाला । स्थल धन्य ते जगाला

★ ★

११६ : अग्रणी

चाल - काय तुझ्या जीवनी

अनुभवि जे निशिदिनी
तयाला

कवण कथी या जनी

कवण कथी या जनी
कथाया

निसर्ग हा अग्रणी

फल अपक्व मुखि चाखिता
कोठली तिथे मधुरता

अनुभवि हे निशिदिनी

कथाया

निसर्ग हा अग्रणी

झाकुनी नयन चालता

चुकतेच वाट सर्वथा

अनुभवि हे निशिदिनी

कथाया

निसर्ग हा अग्रणी

गगनात सदा विहरता

नाकळेच व्यवहारता

अनुभवि हे निशिदिनी

कथाया

निसर्ग हा अग्रणी

काचेच्या सदनी जिणें

जपुनीच भले राहणे

अनुभवि हे निशिदिनी

कथाया

निसर्ग हा अग्रणी

मोरपिसे सुंदर, किती

त्यालाच छान शोभती

अनुभवि हे निशिदिनी

कथाया

निसर्ग हा अग्रणी

११७ : निशिंगंध

वागेशरी - झपा

निशिंगंध फुलला

आमोद डुलला

सौभाग्य-होली

झुलवी निशेला

वायूतरंगी

रजनी शुभांगी

शृंगार नादी

घे रम्य झोला

नभि कंज नयना

क्षिति चंद्रवदना

निशिंगंध दावी

लीलावतीला

'खल यामिनी' ही

वाणी वदे जी

तत्प्रेम-भजनी

लावी तियेला

तेजोनिधीही

स्मृतिशून्य होई

गाती निशेच्या
 अणुरेणु लीला
 निशिगंध सुमना
 जी देइ जनना
 करि धन्य लोकी
 त्या यामिनीला

★ ★

११८ : अंधार

अंधार व्यापिलेला
 दीप जवळि तरि नाहि उजळिला
 मग दोष हा कुणाला
 काही दिसे न डोळा
 भ्रम सर्वथा जिवाला
 दीप जवळि तरि नाहि उजळिला
 मग दोष हा कुणाला
 चापल्यनाश झाला
 जडता तनू-मनाला
 दीप जवळि तरि नाही उजळिला
 मग दोष हा कुणाला

जग पारखे जगाला
 मन विस्मरे मनाला
 दीप जवळि तरि नाहि उजळिला
 मग दोष हा कुणाला

चैतन्य ना रूपाला
 नच रूप चेतनाला
 दीप जवळि तरि नाहि उजळिला
 मग दोष हा कुणाला

अनुभाव त्या घडीला
 मृत ना जिवंत असला
 दीप जवळि तरि नाहि उजळिला
 मग दोष हा कुणाला

वरदान हे तमाला
 छळणे असे जिवाला
 दीप जवळि तरि नाहि उजळिला
 मग दोष हा कुणाला

वरि जीव मूढतेला
 टळते न हे तयाला
 दीप जवळि तरि नाहि उजळिला
 मग दोष हा कुणाला

११९ : ललिता

(घट रिताच - प्याला भरिला)

चाल - ये धावत कृष्णावाई

ही कोण कुणाची बाला । ये पाण्याला
 मंद मंद टाकि पदाला
 मंगेच्या तीरी येई । मंजुळ हृदयी
 तैशीच उभी ती राही
 जलि विलोल टकमक पाही । दृष्टि स्थिरवी
 विसरुनि मानसा जाई

मुखि एकामागुनि एक
 करि क्षणोक्षणी अभिवेक
 अंतरिचे भाव-विवेक

हृत्तरंग तन्मानसिचे

खेळति साचे । खेळ मजेचे
 की तरंग जललहरींचे

ही निसर्ग घडि संध्येची । मधुरित वीचि
 खेळती रम्य सृष्टीची
 बदलुनी ओज घडिघडिला । तरलति लीला
 कपिती मधुर हृदयाला
 अणु मूक चित्रपट सृष्टि । गगनावरती
 परिवर्तित होई जगती

ती सौंदर्याची शोभा
 तो मनोज्ञ अंतर्गभा
 ती कविची दिव्य प्रतिभा
 लोचने स्वतः बघण्याला
 अनुभविण्याला । संध्याकमला
 की घेइ मूर्त रूपाला
 कमरेचा घट काढोनी । करि घेवोनी
 त्याकडेच देखे रमणी
 हळुहळू तया करि फिरवी । गगनी उडवी
 वत्सलता अपुली दावी
 तितुक्यांतचि ओठावरली । मधुर मराळी
 सिमत-कलिका अस्फुट फुलली
 आनंद वाटला कैचा
 घट केवळ तो मातीचा
 ना तसाच रूप गुणाचा
 तुडवितो सदा जो पायी
 तो कटि येई । बैसे डोई
 की नवल गमे हे हृदयी
 जल चंचल शांत जहाले । दर्पणि सजले
 प्रतिबिंब नभाचे धरिले
 मीनांचे तारे होती । निश्चल असती
 उज्ज्वल स्वरूपा घेती
 नीलिमा नीलमय होई । संशय येई
 जल गगन कोणचे राही

त्यामधिच रंग सृष्टीचा
 मिसळला राग संध्येचा
 तो दृश्यभाव हृदयाचा—
 अवलोकुनि मनि बावरली
 तनु थरथरली । विचलित झाली
 अनुरजित बाला गाली
 जलपृष्ठावरि नेलेला । घट पाण्याला
 ती तसाच उचली त्याला
 घट रिताच अपुल्या ठायी । तरि शिरि घेई
 जलपूर्ण जाणुनी हृदयी
 द्रुतगती निघे गृहि जाया । जणु भेटायी
 सागरास गंगा जाया
 पाऊल टाकि दारांत
 तो तृषित पुढे ब्रजनाथ
 नाचला हरिख नयनांत
 कृष्णाच्या करिचा प्याला
 जलि भरण्याला । स्वकरी धरिला
 घट रिताच, —प्याला भरिला

★ ★

१२० : दिन-रजनी

दिंडी

खेळ खेळुनि मनसोक्त रम्यतेचे
 चोज पुरवी स्वच्छन्द मानसाचे
 श्रांत रजनी विश्रमा घेइ जेव्हां
 दिनाला ती जागवी हळुच तेव्हां
 विभव अपुले आपुल्यासवे नेई
 आत्मसिंहासन सुखे तथा देई
 तथा मार्गी आपुला नको त्रास
 म्हणुनि रजनी एकांति करि निवास
 राग बारी येसाच दिन निशेचा
 कोष उघडी उत्फुल्ल जीवनाचा
 कप्पकणी तो चैतन्य ओतुनीया
 नव स्फूर्ती उपजवी तथा ठायी
 अनुभवी दे गतकाल वर्तमानी
 भविष्याच्या स्वप्नांत गुंगवोनी
 जगद् रीती जगतास दाखवोनी
 निशेला दे अधिराज्य कर धरोनी
 जरी एकच साम्राज्य उभयतांचे
 जरी करणी, उपभोग भिन्नतेचे

तरी गंगेसम दिव्य मने दोन्ही
एक राज्यासनि राजती म्हणोनी

★ ★

१२१ : काल-वसा

न धरि भरवसा । हा
उचित काल सामोर येउनी
होइल अपुलासा
हा । न धरि भरवसा
दिन येई निघुनी जाई
काल परी ठायिच राही
बोलसि मग हा काल कसा
द्वेष न त्या उगिच कुणाचा
स्नेह तसा नाहि कशाचा
दीपापरि तद् हृदय-वसा
अचलपणे किती बाहियले
तुजसि दिसे जीवित सरले
स्थली त्याच तो काल पिसा

★ ★

१२२ : वसंत

काफी - झंपा

मृत जीवनी

कुठली कला

वदती कला

ती मृत्कला

अनमोलता

गंगाजला

रवि शोषिता

कुठली कला

श्रृंगारिली

कितिही शिला

नच चित्कला

कुठली कला

परशासनी

नरशार्दुला

अजरूप ये

कुठली कला

दृढ बंधनी

धर्मा, कुला

जिव पारखा

कुठली कला

मृत जीवनी

मधु एकला

की तोडणे

पदि श्रृंखला

★

★

१२३ : विहार

चाल - लावणी

ह्या मनोज्ञ नीलांबरी

करि विहार वागीश्वरी

चंद्र सुधा संजीवनी

धरणीवरि अभिसिंचुनी

बघतसे मौज सुंदरी

विश्वाची कविता गुणी

चांदण्या तीत गुंफुनी

रसिकास दावि माधुरी

उतरुनी हळुच जीवनी

कुमुदिनीसवे खेळुनी

हो विलीन रूपांतरी

★

★

१२४ : आज पहा

गुंग कशाला दिनी कालच्या
दिन आजचा पहा रे !

मदांधतेने बाहुबलाचे
भुवनवंच ते देव स्वर्गिचे
गुलाम करिसी निज द्वारिचे
तुवा दशमुखा ! दिनी कालचे
दिन आजचा पहा रे !

जडमूर्ती पाषाण भूवरी
अवमानुनि त्या जगत धिःकरी
तरंगती ते जली फुलांपरि
पाहि मदांधा ! जरा क्षणभरी
दिन आजचा पहा रे !

बराठी ग्रंथ संग्रहालय, ठाणे. स्थळप्रत.

अनुक्रम.....३...५...६...७...८...९...१०...११...१२...१३...१४...१५...१६...१७...१८...१९...२०...२१...२२...२३...२४...२५...२६...२७...२८...२९...३०...३१...३२...३३...३४...३५...३६...३७...३८...३९...४०...४१...४२...४३...४४...४५...४६...४७...४८...४९...५०...५१...५२...५३...५४...५५...५६...५७...५८...५९...६०...६१...६२...६३...६४...६५...६६...६७...६८...६९...७०...७१...७२...७३...७४...७५...७६...७७...७८...७९...८०...८१...८२...८३...८४...८५...८६...८७...८८...८९...९०...९१...९२...९३...९४...९५...९६...९७...९८...९९...१००...
/ समाप्त ..... १९७८ ..... बो. दि. १९७८

१२५ : गीतग्रहण

चाल - फुले वेलीची

केविलवाणे । गासी का मधुपा ! गाणे

वैभव तुझिया रे गाण्याचे

भान ऐकता हरावयाचे

मुग्ध मनाला हसवायाचे

मग का ऐसे । गाणे तव टाकि उसासे

अफाट भवती मधुजलसागर

शुष्क रहावा परंतु नरवर

जलासाठि तळमळे तदंतर

तसे या समयी । तव गानी दिसुनी येई

संजीवन जे तुझ्या गायना

तेचि तुला रडविते या क्षणा

नवल खरोखर जगा-जीवना

उलट ही रीति । आजचि का तुझिया गीती

गुलाब जाई जुई मालती

रम्योद्यानी विकसित होती

सुगंध-कमला मोही जगती

परी तव गीत । जणु स्मशानिचे संगीत

भाग्यसमयि या अशा मिलिंदा !
 पारावार न तुझिया मोदा
 हेवा वाटे परगुणवृंदा
 तुझे परि गाणे । शोकान्वित भैसुरवाणे
 कुणिच काय रे सुमनवल्लरी
 तुजशि न बोले स्नेहवैखरी
 बघता तुज ती मुग्धता वरी
 म्हणुनि का गासी । अनुकंपा उपजविण्यासी
 तुला देखिता मुक्या होति का
 गीत-श्रवणी कोमेजति का
 नको स्मरण तव मनि भाविति का
 शोध हा घेई । आक्रंदुनि काहि न होई

★ ★

१२६ : जमीन अस्मान

अस्मान राहि कोठे
 धरणी तशीच कोठे
 पथ एक जीवनाचा
 जनकापरी अमीर
 शुक वा असो फकीर
 पथ एक जीवनाचा

तम चंड भानु हारि
 लघु दीपही निवारि
 पथ एक जीवनाचा

हृदया गुलाब मोही
 बकुळीहि तोषदायी
 पथ एक जीवनाचा

संध्येस स्नेहकांति
 उदयास तेजदीप्ति
 पथ एक जीवनाचा

खेळे न लोभ जेथे
 नच सान थोर तेथे
 पथ एक जीवनाचा

★ ★

१२७ : रोहिणीचंद्र

श्लोक

तू माझा म्हणसी परंतु करणी ऐशी तुझी राजसा
 वाटे की मजला उगीच तुजसी वाहीयले मानसा
 बोलाया मनसोक्त बोल मनिचे मी येइ भेटावया
 तो तू मात्र हसोनिया हसविसी ना बोलता लीलया

माला गुंफन सोडुनी लगबगा निःश्वास हा कोंडुनी
 हासाया नच ठाकले इधवरी वाणी मुकी ठेवुनी
 तूझ्या हास्य-तरंगि बोल विरले चित्तातले गोडसे
 हासावेच अता अपेक्षित असे तू थांबवीसी हसे
 मालेचे नच गुंफणे बघ तसे ना बोलणे, हासणे
 इच्छा, हेतु लयास जाइ अवघा राही अता प्रेक्षणे
 पाहावा मुखचंद्र हा तरि तुझा त्या रोहिणीचेपरी
 हे ऐसे करमेघ झाकिति तुझे दृष्टीस माझ्या परी

★ ★

१२८ : विमानी जाऊ

चाल - उद्या बघ जाते

विमानी जाऊ । गगनीची शोभा पाहू

इतुके तारे कसे लटकती

कसे तयाना मेघ झाकिति

पळवी कसे पवन त्याप्रती

विमानी जाऊ । गगनीची शोभा पाहू

लहान मोठ्या जरी चांदण्या

कलह तयामधि कसा होइना

घालविती त्या कसे जीवना

विमानी जाऊ । गगनीची शोभा पाहू

मेघामाजी वीज लपोनी
 अवसर मिळता उदर फोडुनी
 दावि लकाकी कशी गर्जुनी
 विमानी जाऊ । गगनीची शोभा पाहू

वाऱ्यासंगे वेड्यावाणी
 मुळि न भागता अवघ्या गगनी
 बागडती ढग कसे निशिदिनी
 विमानी जाऊ । गगनीची शोभा पाहू

कसे ढगामधि जल खेळतसे
 चपलाग्नीही तेथे निवसे
 एकजीव त्या कोण करितसे ?
 विमानी जाऊ । गगनीची शोभा पाहू

सान थोर शशि-रूप होतसे
 देइ कुणी की स्वता घेतसे
 ग्रास त्याचा कोण करि, कसे
 विमानी जाऊ । गगनीची शोभा पाहू

गोलाकारी रविशशि नुसते
 कांतिमान् परी रूप शोभते
 स्वयंसिद्ध की कुणी वितरि ते
 विमानी जाऊ । गगनीची शोभा पाहू

सप्तरंगि नभि इन्द्रधनू ते
 कसे जन्मते, कसे राजते
 कोण मिसळवी भिन्न रंग ते ?
 विमानी जाऊ । गगनीची शोभा पाहू

निश्चल म्हणती ध्रुवताऱ्याला
 स्थिति ही कैसी रुचे त्याजला
 निष्क्रियतेचा की तो पुतळा !
 विमानी जाऊ । गगनीची शोभा पाहू
 सुखे नवग्रह पंचांगतुनि
 जाती येती परक्या सदनी
 चाल कशी ही त्यांच्यामधुनी ?
 विमानी जाऊ । गगनीची शोभा पाहू
 प्रकाश-छाया वसती केवी
 एकच किंवा विलग दोन्हीही
 स्थिती कीणती सदैव राही ?
 विमानी जाऊ । गगनीची शोभा पाहू
 फुगा बोलती आकाशाला
 प्रलयानिल तो वाहि सदाला
 तरिही अजुनी नाही फुटला
 विमानी जाऊ । गगनीची शोभा पाहू
 देवाजीचे कोडे भुवनी
 पाहुन घ्यावे तया जीवनी
 जरी सुटेना कुणास अजुनी
 विमानी जाऊ । गगनीची शोभा पाहू

१२९ : संजीवनी

चाल - अभंग

आम्ही नाही हो ! कोणाचे
आम्ही आमुच्या देशाचे

धन्य आमुचा हा जन्म
आम्ही भारत-संतान

चैतन्याची संजीवनी
जागी होई झोपेतुनी

गुलामीचा हा अंधार
झाला जाणा हृद्पार

नाशी एक कचबाळ
बलबंत दैत्यकुल

कच किती भारती या
आज दिसती डोळिया

कर्मवीर होती सारे
पळे विपत्तीचे वारे

दधीचिचा आत्मत्याग
आज भारताचा भोग

त्याचे वज्र होवोनिया
निवारीत परछाया

वज्र तीक्ष्ण व्हाया जो तो
 त्यागयज्ञी उडी घेतो
 त्यागभोगयज्ञज्वाला
 उजळीत भारताला
 करा करा उत्सवाला
 जन्म मिळे उल्हासाला
 गुड्या तोरणे उभारा
 वाजे दुंदुभी नगारा
 विजयाची गुणखनी
 अभिषिक्त महाराणी—
 'आनंदा'ची बोले वाणी—
 भारताची संजीवनी

★ ★

१३० : जीवनसंगीत

चाल — लिहू कविता कोणती

प्रेम तारी । स्नेह वारी
 लोभ हारी जीवना
 गुलाब हृदयी प्रेम उपजवी
 इतर सारे घिसरवी

मर्त्य जगाचे चरणातलिचे
 भान मुळिही राहिना
 प्रेम रंगता स्नेह जन्मतो
 पुष्प-कीर्ती वानि तो
 परी तयाभवतिच्या कंटका
 स्नेह दावी लोचना
 धाव घेइ मन सुमन-मीलनी
 स्नेह चिस्ती बहरता
 स्पर्शिताच त्या कंटक-छळना
 अनुभवी ये त्या क्षणा

★ ★

१३१ : काजवा

चाल - होय संतार तरु

घोर अंधार जरि अवनिवरि मातला
 काजवा हीन तरि दिसतसे विलसला

काल तमनर्तनी
 घोर घन गर्जनी
 शांत मन ठेवुनी
 प्रगटवी निज बला

जीव साना किती
काय त्याची कृति
पूर्व-पश्चिम मिति
अनुभवी ये तुला

शांति, धृति सोडुनी
वीरवर गहन तमि
होति निष्प्रभ मनी
नियम नियमातला

तिमिर-भीती कशी
मुळि न का त्याजसी
काय तन्मानसी
थोर त्याहुनि कला

भानु-अनुशासनी
जीवना शोपवुनि
जीवज्योती गुणी
दावि तिमिरा खला

जीवकण चिमुकला
राहि जरि एकला
श्रमुनि तरि व्याकुला-
उजळि तो भूतला

सुखद दिनि लोपतो
संकटी चमकतो
धन्य खद्योत तो
धन्य करि जननिला

१३२ : सुकलेले फूल

कृतघ्न समजू नको मला
 तुजसि कसा विसरेन फुला !
 जननीपासुनि
 दूर होउनी
 वेचुनि रे ! निज जीवाला
 तोषविसी मम हृदयाला
 रुचिर तुझे मधु रूप अता
 नसे नसू दे नच चिंता
 परंतु घडिभर
 माझे अंतर
 मोही जी तव रूपसुधा
 अमर काल तो धन्य सता !
 तुझ्या सुगंधे तुज त्यजिले
 कालकराने तुज वरिले
 परि मन्मानस
 परिमलि मधुरस
 काही क्षण तरि गुंगविले
 दृश्य जगाला विसरविले
 तुझ्या वैभवी मनिषेने
 जीवन पोहे स्नेहगुणे

दीन समयि या
 सखया ! तुझिवा
 अवगणुनी उन्मत्तपणे
 काय सोडु तुज अभिमाने
 तुझी संगती अल्प घडे
 अक्षयरूपी हृदयि दडे
 सुखस्मृती ती
 येत्ता पुढती
 अजुनि तिथे मम चित्त जडे
 बोल, कसा मग विसर पडे

★ ★

१३३ : माझा वसंत

चाल - आनंदकंद ऐसा

माझा वसंत गेला । रुसुनी वसंत गेला
 गेला निघोमि गेला
 घेवोनि वैभवाला
 ही रुक्षता जगाला । माझा वसंत गेला
 कुणि बोलिले न त्याला
 अपमान हो न कसला
 नकळे रुसे कशाला । माझा वसंत गेला

सुमने सुकोनि जाती
 सु-फले कुजोनि गळती
 नच अंकुरी तजेला । माझा वसंत गेला
 लतिका, तरु मलूल
 हरपे मनोज्ञ झूल
 उपयोग इंधनाला । माझा वसंत गेला
 सरितातडागवसती
 जलबिंदुवीण नुसती
 नच लोचनीहि उरला । माझा वसंत गेला
 हिरवा न रंग गवसे
 हत पांडुताच विलसे
 नच ठाव रक्ततेला । माझा वसंत गेला
 अवकाशि धूळ सारी
 ये अंधता विषारी
 विभ्रांत मानसाला । माझा वसंत गेला
 चंडाग्नि भानु वर्षे
 संतप्त भूमि भासे
 नच चैन जीवनाला । माझा वसंत गेला
 जणु वात अग्निदीप्ति
 सर्वांग पोळिताती
 ज्योत्स्ना त्यजी गुणाला । माझा वसंत गेला
 छाया विरुनि जाई
 वचनात शांति राही
 सर्वत्र गोंधळाला । माझा वसंत गेला

झोपेस काळ नेई
 पुरती न जागृतीही
 आंदोलने जिवाला । माझा वसंत गेला

कथु काय, बोलवेना
 बघु काय, पाहवेना
 मत्प्राण कंठि आला । माझा वसंत गेला

त्यावीण दुर्बला मी
 जणु राम नाहि रामी
 धिःकारि विश्व मजला । माझा वसंत गेला

मी माय पाडसाची
 आक्रंदते कधीची
 कुणि भेटवा तयाला । माझा वसंत गेला

* *

१३४ : सर्वात्मना

विश्वसुमन फुलले
 आनंदभुवन हसले

सुगंध दरवळला
 सर्वत्र तोचि झाला

अचल मानसाला
 हलवोनि देइ झोला

जागृत रवि येई
 संमोह नष्ट होई
 भवति तेजगंगा
 दावी तरंगरंगा
 सोऽहम्-मति निवसे
 सर्वात्मनाच विलसे

★ ★

१३५ : जीवन

चाल - भूपती खरे ते.

बुडबुडा जलाचा नोहे जीवन भुवनी
 विकु नको तयाला कवडि मोल घेवोनी
 या जगद् रंगभूवरती जीवन-लीला
 चंद्रार्क तोवरी उजळि सुप्त तेजाला

हा देह विनाशी राही । वाटले
 तरि जीवन चिरशुभदायी । त्यातले
 अचिरासी चिरता येई । त्यामुळे

जीवनी अतुल जी संजीवनिची शक्ति
 प्रत्येक घडिस ती नवजीवन दे जगती

★ ★

१३६ : दीप आणि पतंग

यमन - त्रिवट

दीपाभवती । पतंग फिरती

काय तयांच्या । नकळे चित्ती !

एकेकाप्रति । नजरेपुढती

भस्मसात् करी । दीपज्योति

.तरि न सोडिती । दीपसंगति

अढळ श्रद्धा । दीपावरती !

दृष्टिस येवो । दीप कुठेही

त्याच्याजवळी । धावत येती

हर्षोन्मादे । वेडे होती

उड्या पटापट । त्यावरि घेती !

तमाल वसति । का नच करिती ?

अकाल मरणा । का स्वीकरिती ?

तमी अमरता- । लाभ निश्चिती

का नच ठावे ? । खुळेच दिसती !

अजरअमरण । तमासन्निधी

तरी असावी । दृढतम भक्ति

तमा उदारा । परि अवगणिती

दृष्टि न टाकिति । मुळि ओझरती

चिरंजीवता । मधुर त्यागिती
 भीषण मृत्यु । कवटाळीती !
 दीपस्नेहा । धन्य मानिती
 क्षणसहवासी । मरुनी जाती !
 पुनरपि जन्मति । पुनरपि ध्याती
 तयाच दीपा । नवलच जगती !

★ ★

१३७ : एक रीत

खपुष्प-लाभ न शक्य कधी
 कशास वेचिसि तनमनधी
 कुणास लाधे आजवरी
 शोधि असा जगि एक तरी

दृष्टीपुढती
 पुष्पे हसती
 सुकुनी जाती

अगम्य, दुर्लभ प्रिय तुजसी
 रम्य स्वतांचे अवगणिशी

★ ★

१३८ : आईचे गाणे

चाल - अभंग

झोपाळी बैसुनी । झोके घेई आई
 प्रेमे बाळा गाई । हसवाया
 ' तुझ्या आवडीचे । गाणे ऐक राया !
 रडू नको वाया । उगा राही
 प्रल्हाद लहान । सत्य रुचे मना
 अनृत ऐकेना । पित्याचेही
 गाधीजाचा यज्ञ । रामाने रक्षिला
 राक्षस मर्दिला । अल्पवयी
 कंस आप्त तरी । खल अनिवार
 कृष्ण करी ठार । बालपणी
 साना शिवराय । महाराष्ट्रदेशी
 जिंकोनी रिपूशी । राजा होई '
 ऐकोनी हे गीत । राजस हासला
 वाजवोनी टाळ्या । ताल देई
 बघुनी ही लीला । माय आनंदली
 चुंबियेले गाली । हर्षभरे

१३९ : चित्रदर्शन

कशास बंधन रुचे तुला
 विहंग तू तर जिवातला
 नभात फिरणे
 तरुवरि बसणे
 जली खेळणे
 तुझ्या मनीषेवरि सारे
 तुजसि न काही नडणारे
 गोड लकेरी गाण्याची
 आनंदित तव हृदयाची
 ती ऐकाया
 प्रभातसमया
 रवि ये उदया
 म्हणुनिच लाधे जगतास
 चैतन्याचा जगदीश
 भक्षायी तुज मधुर फळे
 तृषा शमे नव रुचिर जले
 मनोहारिणी
 मधुर भाषिणी
 सुशील रमणी
 विश्रांती तुज लाभाया
 निशा अवतरे जगती या

नकळे का नच भूमिवरी
 करिसी वसती तरुशिरी
 त्रिकाळ-लीला
 रंजविण्याला
 तुझ्या मनाला
 सुवर्ण-सदना अवगणिसी
 तृण-मंदिर ते प्रिय तुजसी
 इहजन्मी वा गतजन्मी
 विहगा ! कृति तव ये कामी
 घडो कशीही
 ती तवकरवी
 कुणा न ठावी
 तरि परिणामी चित्र दिसे
 मांगल्याचे हे ऐसे

★ ★

१४० : व्रज-बासरी

चल वाजवी व्रज-बासरी
 थांबलासि का असा हरि
 गुंगलास तू कुण्या विचारी
 तेचि असे जग तूहि तुझ्यापरि

सरल आपुल्या पथा धरी

चल वाजवी व्रज-बासरी

शंकित बघणे निष्फळ भुवनी
निंदितील वा वंदितील कुणि
कशास चिंता त्वरंतरी

चल वाजवी व्रज-बासरी

तेचि जग तरी छाया पालट
चित्रित होई तिथे मनःपट
पाहि जरा स्थिति गती खरी

चल वाजवी व्रज-बासरी

गंगाजल आवडे कुणाला
पंकप्रेमा ज्याला त्याला
त्याच कल्पनी निरंतरी

चल वाजवी व्रज-बासरी

सुंदर वदना बघता नयनी
गीत कसे ते घेति न ध्यानी
ओवाळिति मन मुखावरी

चल वाजवी व्रज-बासरी

चलिति होइ कुलशील तरुण मन
अशा गायनी गणिती भूषण
हीन रुची न क्षिती तरी

चल वाजवी व्रज-बासरी

गर्दभ-गीती डुलती भुलती
त्याच गायना जन गौरविती

श्रवण ज्ञाकित्ती पिकस्वरी

चल वाजवी व्रज-बासरी

चेतन्याचा दाता भास्कर

तुच्छ लेखुनी ज्ञोपिति दिनभर

गोड मानिती विभावरी

चल वाजवी व्रज-बासरी

अशी तरळती रुची आजला

नाचवि भ्रम-किन्नरी जगाला

घडण मनाची विषापरी

चल वाजवी व्रज-बासरी

तुझ्या वेणुची गीतलकेरी

तीच एक जगि विश्वोद्दारी

घुमवि नाद ज्ञणि दिगंतरी

चल वाजवी व्रज-बासरी

★ ★

१४१ : चांदीचा चेंडू

चाल - अभंग

आई ! चांदोबाला । सदा दाखवीसी
परी नच देशी । एकदाही

आज तरी देई । चेंडू खेळण्याला
 आवडे मजला । भारीच तो
 छान त्याचे रूप । छानसा आकार
 तिळ्या पाण्यावर । तरंगतो
 चांदीचा का चेंडू । किंवा अंगावरी
 मुलामा रुपेरी । चढवीला
 घडीभर आई ! त्याच्याशी खेळेन
 पुन्हा दे ठेवून । त्याच्या ठायी
 नाही फोडणार । चांगला ठेवीन
 एकदा पाहीन । उडे कैसा
 पहा आई ! चेंडू । ढगानी झाकिला
 अंधार पडला । सर्वभर
 माझिया बेताला । त्यानी ऐकियेले
 त्याच्या भोती झाले । वाटे सर्व
 दिसू नये कोणा । नेऊ नये कोणी
 म्हणोनी झाकोनी । ठेविले का
 चेंडू दिला नाही । आधीच मजसी
 आता खेळायसी । घेऊ काय

१४२ : तो सहाद्रि

वीर्यवर्धना, शौर्य भूषणा, तपःसिद्धिदाता
 महाराष्ट्राच्या परम वैभवा ! अनंत गुणवंता !
 पारतंत्र्यपंजरातुनी महाराष्ट्र कहनि मुक्त
 श्रमपरिहारी निद्रा घेई गिरिवर निश्चित !
 कणाकणातुनि चैतन्याचे झरे पाझरीती
 त्याच जला प्राशुनी मावळा प्रगटे रणमूर्ति
 परंतु गिरिराजया ! संप्रती तुझ्या सुप्तिकाली
 तुझ्या नामसंकीर्तनि कसल्या लीला चवचाली !
 चैतन्याचे झरे बुझवुनी चिन्ह लोपवीती
 प्रणयपंकर तिथे निर्मुनी घाट वाहवीती
 शत्रुनाशनी, राष्ट्ररक्षणी 'गुंता' सोडविती
 स्वैराचरणी त्याच ठायि तव मतिला गुंतविती
 सिंहगर्जना दरिखोऱ्यातुनि प्रतिक्षणी घुमती
 उच्छृङ्खल रति-कूजन तेथे हीसे नादविती
 तरुणी आलिगुनी नाथकटि खड्ग खोवि जेथे
 आलिगाया सुखे छेदित्ती राष्ट्रकंठ तेथे
 तुझ्या दर्शने झुलती वृत्ती घे स्थिर उज्ज्वलता !
 स्थिरता लोपुनि नष्ट तरलता अजि येई बघता

निज राष्ट्राची उघडी काया श्रमुनि झाकियेली
 परप्रकाशनि तिज वंचुनि करि नंगा नाच कलि
 राष्ट्रसंस्कृती उद्धाराया आत्मार्पण करिती
 राख तिची फासाया भाली नवी मने झटती
 ऊठ गिरिवरा ! झोप पुरे ही, तनू भ्रष्ट झाली
 निजात्म्यास वाचवी, लगबगा भ्रष्टतेस जाळी

★ ★

१४३ : नरकेसरी

(दे. भ. वॅरिस्टर मोरोपंत अभ्यंकर यांचा स्वर्गवास)

वीर नरकेसरी झुंजता संगरी
 झोप घेई सुखे काल-अंकावरी

जीव जगतातला

जीवनी रंगला

स्मरणपद पावला

हिंदजीवांतरी

आर्य भू माडली

निशिदिनी पूजिली

तिजविण न भाविली

वस्तु दुजि प्रिय जरी

पारतंत्र्यानीली
 माय भू साउली
 सर्वथा पोळली
 जाणिले अंतरी

अग्निसंहारणी
 झुंज घेई रणी
 घेर्यमेरूमणी
 चूर्ण वज्रा करी

भोगि विपदा किती
 विसरि ना स्थिति गति
 निग्रही, भक्ति रति
 सूर्यकांती परी

मन तनू संपदा
 हृदयिची शारदा
 वाहिली तत्पदा
 एक रूपा धरी

चंड ती गर्जना
 भिववि शत्रू मना
 उज्ज्वला घोषणा
 किंतुपटला हरी

वीर-मृत्यू न हा-
 घात सर्वस्व हा
 सुभगता की महा
 हाय ! हरपे तरी

दीप्त रवि मावळे
गाढ तम कोसळे
दीनपण विखुरले
मध्य देशांबरी

मुक्त सिंहासनी
हिंद शोभवि कुणी
तरिच गुणकीर्तनी
स्मृति तथाची खरी

★ ★

१४४ : झोपडी आणि प्रासाद

झोपडी दरिद्री नको क्षुद्र तू मानू
तो गगनघुंबि प्रासाद नको तू वानू
झोपडीत वसुनी मुनिवर चाणक्याने
प्रासाद मिळविले धुळीस एकसरीने
सामर्थ्य, युक्ति मति झोपडीत जी राही
नच लेश तिथेचा प्रासादी कसल्याही
झोपडीत तळपे सदैव रवि तेजाने
प्रासादी भीषण काळोखाचे ठाणे
संसार निर्भयी, आनंदी झोपडिचा
भयपूर्ण कुटिल संसार प्रासादाचा

उद्धार जगाचा झोपडीच करि एक
प्रासाद तयाला बुडवि खोल डोहात

★

१४५ : चांदण्या आणि फुले

मावळलेला रवि बघुनी
धावत धावत ये रजनी

फुले उमलती बागेत
फुलति चांदण्या गगनात
फुले देखिती गमनाला
बघति चांदण्या धरणीला

पुष्पे वाच्याने डुलती
तसे चांदण्या चमचमती

हिरव्या वेलीवरी फुले
चांदण्यास आकाश निळे

फुले चांदण्या पाहोनी
आनंदित जग होइ मनी
मीज होय परि एक पहा
नवलाची ती गोष्ट महा

पहाट होता पूर्वला
 रजनी जाई सदनाला
 भिउनि चांदण्या लपतात
 फुले हसोनी डुलतात

* *

१४६ : ध्रुवास

भैरवी - केहरवा

एकच ठायी ध्रुवा ! कशाला
 कसा न येई वीट जिवाला

संध्येचे चल तरंग अभिनव
 नव्या मधूचा अलि गुंजारव
 गोड फलांचा विभिन्न आसव
 का नच मोही तुझ्या मनाला

क्षणोक्षणी नव मोज लुटावी
 नव नवतेची रुचि चाखावी
 जन्माची सार्थकता व्हावी
 का नच वाटे तुझ्या मतीला

घडिघडि घे जग नव रूपाला
 विविध रसांच्या नवनव लीला

त्यातचि सारा जन रमलेला
का नच येई तव दृष्टीला

तिन्ही त्रिकाळी भिन्न भूषणे
जीवनास सजवुनी मिरविणे
कला कुशलता तिथे गुंफणे
जादु कशी ही गम्य न तुजला

लेश दिसेना मधुप-रसिकता
रोमरोमि तव भरे रुक्षता
जन्म ध्रुवा ! तव वृथा सर्वथा
डोळे भरुनी पाहि जगाला

एकच मार्गी जीवन रोधुनि
दुज्यास ' ध्रुव '—आदर्श होउनी
लाभ काय तुज स्वता जीवनी
अजुनी दावी सजीवतेला

तुझी अढळता खुळी आजला
मुळि न विचारी कुणी तियेला
आज मोल जगि तरंगतेला
खुळ्या ध्रुवा ! तू तरि पुरा खुळा

१४७ : बटूस

(नागपूरच्या सायन्स कॉलेजचे अध्यापक रा. रा. बाबूराव मोवे यांचे चिरंजीव पुरुषोत्तम यांच्या मौंजीनिमित्त)

श्लोक

नाना शास्त्रकलाविशारद जरी झालासि तू भूवरी
लोकी थोरपदावरी विलसुनी सन्मान्य होसी नरी
सारे प्राप्त सुखोपभोग तुज वा दारिद्र्य-पंकामधी
शीला सोडु नको तरी बटुवरा-कुर्यात् सदा मंगलम्

★ ★

१४८ : सांधिकाल

कुठे चालली रजनीराणी, काय सरे काल
म्हणुनिच दिव्य स्वरी गाइ का विहंग चंडोल
खलस्वामिनी कुटिल जालि निज गुंगवि चैतन्य
द्विज गायनि त्या दूर पळे तन्मानसमालिन्य
प्रसन्न मन आंदोलनि देखे जीवसृष्टि सारी
निजांश झणि कणकणी स्फुहनिया जडता संहारी

विमुक्त चैतन्याचे चित्रा रंगवि विश्वदली
 पूर्व दिशा—चैतन्यरमेची अपूर्व ती केलि
 चैतन्याने रसरललेला असा संधिकाल
 माध्यान्ही चैतन्यचंडता—तुलवेना तोल !

★ ★

१४९ : बरसात

चाल — अभंग

सरीवर सरी
 किती कोसळिती
 धरणीवरती
 मिति नाही
 स्वर्गीच्या ह्या तारा
 पृथिवीचे दारी
 जणु वायुकरी
 थडकती

अहणाचे राज्य
 स्वर्गधरेठायी
 जाणीव ती देई
 काय जगा

घडिघडी कथी
 कोणता आदेश
 नवलविशेष
 साम्राज्याचे

नको तिथे होई
 अखंड वर्षावि
 बिंदूचा अभाव
 हवे जेथे

सुखी साम्राज्याची
 अगम्य ही रीत
 मुळी नसे खंत
 राजयाला

सुखी टवटवी
 आढळे सुरम्य
 तरी अंतर्यामि
 तप्ताग्नीचे

असा हा पाऊस
 कितीही वर्षला
 तरी तृषार्ताला
 त्याचे काय

नृपा ! दुजा भाव
 लोपुनी जाईल
 तदा सुखवील
 दर्शनही

१५० : माझे जीवन

ही शरद् पोर्णिमा तुला वाटते गोड
करि माझा परि हिरमोड । कान्हया !

ही जाइजुईची फुले तुला रिझवीतो
परि मजला तापद होती । कान्हया !

हा मंद सुगंधित वायु तुला आल्हादी
परि मजशी तो अपवादी । कान्हया !

हे सुधाचंद्रिकाछत्र तुला संमोही
परि उदास मन्मन होई । कान्हया !

ही अखिल सृष्टिसंसार रम्य माधुरी
रे ! प्रमुदित माझ्या मनास आतावरी
हासवी डोलवी सन्मित्राचेपरी

पण लागताच हे तुझे चरण या ठायी
साराच उलट गुण येई । कान्हया !

या क्षणावरी मी एकलीच रे ! राही
किति काळ सुखाचा जाई । कान्हया !

मद् हृदयमंदिरी तुझी मनोमय मूर्ति
कशि हासत खेळत होती । कान्हया !

ते स्मितमुखिचे मधु कुजबुजणे दोघांचे
श्रेक्षणे मुग्ध नयनांचे । कान्हया !

निःश्वास नाचवी वसंत-जीवन-लीला

लावि अम्हा डोलायाला । कान्हया !

वाजीव भाविता वासरीस वाजवी

थांबीव बोलता हसत हसत थांबवी

या अशा निरामय संजीवन-वैभवी

दोषेच अम्ही जणु निखिल विश्वसंसारी

अमुच्यात विश्व संचारी । कान्हया !

रे ! तुझा जोवरी नव्हता परिचय मजला

सहवास तोवरी रुचला । कान्हया !

हत् कोषि जोवरी न तुझी उमटे छाया

तोवरी दर्शनी माया । कान्हया !

जोवरी कळेना काय तुझे जगि मोल

तोवरी चरण बिनमोल । कान्हया !

तू कोण जगाचा कळे पूर्णतम जेव्हा

ही आस दुरावे तेव्हा । कान्हया !

वद खुशाल मजला कृतघ्न अपुल्या मनी

जग हसो अशी ही कृति माझी देखुनी

कुणि करो बहिष्कृत दुःशब्दा बोलुनी

या दृश्य जीवनी मजसि लाभले माझे

सर्वस्व तेचि मज माझे । कान्हया

१५१ : ज्योति

चाल - कशाम आलासी

विज्ञवु नको ज्योति

पामरा !

विज्ञवु नको ज्योति

या निविड तमामधि स्वयंप्रकाशे असु दे लुकलुकती

घनदाट पसरला मेघवृंद अंबरी

चांदण्या निमाल्या सगळ्या त्याभीतरी

आजला तशातचि अवसेची शर्वरी

वर, खाली, वरती

पामरा !

वर, खाली, वरती

अनुभवी गडद अंधारच सारा, हीच एक तरती

बघुन तिमिर संचार

पामरा !

बघुनि तिमिर संचार

हे ठायि ठायिचे अधम निशाचर करिती स्वैराचार

लपवुनी मुखा जे दडती कोठे तरी

अवसर न सांपडे मिरवाया पळभरी

जे जिवंत असुनी जीवित मेल्यापरी

तेचि अता अनिवार
 पामरा !
 तेचि अता अनिवार
 थैमान घालुनी असह्य दुर्दुम दाविति किति बडिवार
 ज्योतिस विज्ञवोनी
 पामरा !
 ज्योतिस विज्ञवोनी
 करु नको वृथा तू हसे आपुले भुते नाचवोनी
 ही तिमिरपिशाच्चे असोत ताळ्यावरी
 नागवे नाचणे राहो सीमांतरी
 यासाठि अवतरे ज्योति विश्वमंदिरी
 सजीव ती म्हणुनी
 पामरा !
 सजीव ती म्हणुनी
 ही विशाल घरणी अपुल्या ठायी निश्चल, दृढ अजुनी
 जगी भूतयोनी
 पामरा !
 जगी भूतयोनी
 साम्राज्य तमाचे, टपुनी वसते, कधी होय म्हणुनी
 मारिता फुंकरा मालविले ज्योतिला
 साराच जाण रे अंधकार मातला
 तू कुठे स्वता मग कळेल का हे तुला
 संगति परिणामी
 पामरा !
 संगति परिणामी

तुजलाहि त्या सवे भूतरूप ये त्या वातावरणी

गाढ तिमिर कितिही

पामरा !

गाढ तिमिर कितिही

ही ज्योतिच जगती कधी कुणाचे पाउल नच चुकवी

आणिते रम्यता तिमिरासहि उज्ज्वल

करि निराश जीवन आशामय मंगल

आयुष्यनिधीचे चित्र दावि निर्मल

ज्योति सतत राही

पामरा !

ज्योति सतत राही

म्हणुनीच दुमदुमे थोर मनुजता तुझी जगावरि ही

विफल यत्न होती

पामरा !

विफल यत्न होती

ही ज्योति अजवरी कुणी विझविली, आणि जरा चित्ती

किति अजिंक्य मानव तिथे हात टेकित्ती

किति निर्दय दानव शरण्य तिज बोलित्ती

दर्शनीच थरथर भये भुते कांपित्ती

पाड तुझा जगती

पामरा !

पाड तुझा जगती-

तू अहंमन्यसा गर्जसी तरी मशक तिच्यापुढती

आवरि फुंकर ती
पामरा !

आवरि फुंकर ती

विज्ञणार न तुज ती कुण्या प्रयत्ने कधिही कल्पांती
कोठुनीहि उसने जीवन तिजसि न मिळे
नच कुण्या दयेने तज्जीवन पोषिले
ती स्वयंजीवने अवनीतलि पाजळे

अखंड ही ज्योति
पामरा !

अखंड ही ज्योति

तू पामर केवळ कोठुनि तुजला कळेल ही रीति

हट्ट न हा बरवा
पामरा !

हट्ट न हा बरवा

हट्टांत हवी सुष्टता तरिच रे ! शोभवि तो जीवा

हा हट्ट तुझा तरि अमंगले सजविला

मग कसा मनोरथ जाइल तव सिद्धिला

क्षण थांब, तुझ्या तो करिल अंध दृष्टिला

मिणमिणती ज्योति

पामरा !

मिणमिणती ज्योति

निज बालरूप टाकुनी विराजे तरुण सूर्यदीप्ति

१५२ : भाऊबीज

दिंडी

शत्रु संहारुनि सुवर्णा लुटावे
 सुवर्णे त्या भगिनीस भूषवात्रे
 बिजेचा हा क्रम सतत पूर्वजांचा
 ग्रंथि वाची सत्पुत्र भारताचा
 गृही असलेल्या सुवर्णा विकावे
 उदर मध्यान्ही कसेही भरावे
 दिनक्रम हा संप्रती आज त्याचा
 बिजेचा तो सण जाहला स्मृतीचा
 सुवर्णाचा निधि सकल लुप्त झाला
 गुंजभरही नच कुठे दिसे डोळा
 दृष्टि टाकी चौफेर भारतात
 तोहि भासे कोरडा ठणठणीत
 कालच्या त्या सुखकल्पनी मनाला
 रंगवीता क्षण विसरुनी स्वताला
 तोच भगिनीचे पत्र करी येई
 दृष्टिपुढती अंधार सर्व होई
 स्थिती ऐशी देखुनी त्रस्त झाला
 झुगारुनि दे शेवटी निराशेला

सदन सोडी बोलुनी—‘होय गाजी
तरिच भगिनीची भेट अता माझी’

★ ★

१५३ : दिवाळीचे गाणे

भारतदेशी कुठे दिवाळी
दिसे चालली भीषण होळी
त्या होळीच्या प्रचंड ज्वाला
भडकुनि भिडती आकाशाला
असा कोपरा नसे एकही
त्या आचेने जीव न दाही
शंखनाद सर्वत्र कोंदला
ठाव कोठला मधु गीताला
लत्ताप्रहरे विझवुनि होळी
होइल तेथे मराल-केलि
दिवाळीचे संगीत मधुर ते
येइल तेव्हा एकायाते

★ ★

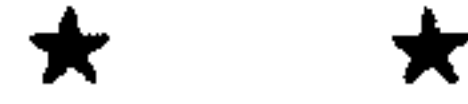

साहस, संकट जग वाणी
 अपुरी वाटे तै वाणी
 क्रूर श्वापदे निबिड वन
 जिथे न जाई रवि-किरण
 तिथे प्रवासी प्रवेशुनी
 तडाग देखे नयनानी
 छाया छबिने
 कल्पकतेने
 घे धैर्याने
 म्हणुनी त्या नरवीराते
 डोईवरि जग नाचविते
 पाच सहस्रं वरुषांची
 रास सापडे वीटांची
 जो तो धावे निरखाया
 संस्कृति अपुली स्थापाया
 त्या इतिहासी
 त्या चित्रांशी
 गुंग मानसी
 जगभर दवंडी वार्तेची
 कसरत चाले तर्काची
 उदर रिबे हे अन्नाने
 भरेल कवण्या मार्गाने
 नष्ट होउनी परतंत्र
 लाधे कैसे निज तंत्र

दुर्बलावरी
 कुरघोडी करि
 सबल भूवरी
 टल्लेळ कैसे निश्चित हे।
 तेच न शोधिति शोधक हे

ज्ञात्याचे बल, मति विवशी
 वाया जाई आज अशी

१५५ : विज्ञान

दिंडी

कोण रंगवि ह्या इन्द्रधनुष्याला
 कसे गगनी शोभे, न तुला त्याला
 येइ अवचित हे कसे, कोठुनीया
 परत कैसे जातसे कुण्या ठाया
 सूर्य-किरणी राहती सात रंग
 विलेग न दिसे कसलाहि एक रंग
 परी सातहि ते स्पष्ट आढळीती
 दावि विज्ञानी स्वीय रम्य रीति
 एक बाजुस दिनमणी पूर्ण कांति
 अवतिभवती सामोर मेघपंक्ति

मेघसिंचन होताच काल काही
 नभी चित्रांकित इन्द्रधनु होई
 सान थोरा आवडी पहायाची
 तेधवा तरि ती मौज कौतुकाची
 एकमेका दाविता पाहताच
 लुप्त होई हळुहळू चित्र साच
 खरे हेची विज्ञान मधुरतेचे
 शास्त्र नतरी आजचे संहराचे
 त्यात मिळवुनि भांडार कुबेराचे
 † पारितोषिक दे पुढति शांततेचे

★ ★

१५६ : निशास्वामिनीस

निशास्वामिनी !

तव सुगंध विकसुनी
 दरवळोनि कणकणी
 खुलवि यामिनी
 रजनीचा जणु विलास
 भासवि हा जीवनास
 गे विलासिनी

जाइल ही मधुरता
 येइ तिथे चाखता
 चित्तमोहिनी
 येता त्या परिसरी
 पद थबके झडकरी
 भान हरपुनी
 कसलेही मन असो
 वृत्ति कशी मनि वसो
 जाइ गुंगुनी
 गतघडीस विसरवी
 प्रिय भविष्य नुपजवी
 अचल दोलनी
 विहरतो कुठे तदा
 काय मनःसंपदा
 ये न कल्पनी
 निशास्वामिनी !

★ ★

१५७ : नच मनिषा तरि—

नच मनिषा तरि लावु नको
सुमनतरूला स्पर्शु नको
परंतु कोणी आवडिने त्या—
लावियले तरि तोडु नको

नच मनिषा तरि पाहु नको
वास फुलांचा घेउ नको
परंतु कोणी उत्कंठेने—
हुंगियले तरि हासु नको

नच मनिषा तरि फेकु नको
मधुर फलांना भक्षु नको
परंतु कोणी संतोषाने—
भक्षियले तरि रोषु नको

नच मनिषा तरि लक्षु नको
गिरिशिखरसरि चढू नको
परंतु कोणी धृत हृदयाने—
त्यावरि चढता द्वेषु नको

नच मनिषा तरि चालु नको
पाउल अपुले उचलु नको
परंतु कोणी पुढती जाता—
इर्षेने पद ओढु नको

नच मनिषा तरि हालु नको
 गादीवरुनी उठू नको
 परंतु कोणी भक्तीसाठी—
 प्राण वेचिता निंदु नको

★ ★

१५८ : रिता रांजण

चाल - सबसे राम भजन

ही हीन दीन भूमाता

काही खंत वाटु द्या चित्ता

आज जगाचा धनी वैश्य तो तसा सुवर्णाचा
 सुवर्ण सिंहासनी बैसुनी खेळ खेळतो अकलेचा
 ज्या राष्ट्रामधि सुवर्ण नांदे तेचि सकल श्रेष्ठ
 घडवोनी शंखला तयाची आवळि जगताचा कंठ
 रुचेल त्या बोलावरि नाचवि निर्धन जगताला
 खंत मुळी ना त्या नाचामधि मुकले सर्वस्वाला
 भारत म्हणवी सुवर्ण-भूमी, कथा सुवर्णाच्या
 परी आजला कथा भारती भीषण दारिद्र्याच्या
 सुवर्ण गेले धुवुनी, रांजण रिते, भंगलेले
 गुलाम होऊनि सुवर्ण-भारत 'दारिद्र भारत' पद वरिले

परक्याचे हितबोल गोड तरि ती परकी वाणी
 विसंबता तिजवरी अंधपणि अहित खचित परिणामी
 दुर्गति-पंकी आधिच भारत भवति निशा घोर
 कृतिच स्वताची उषा दाखवी उत्कर्षाची थोर
 काय सर्वथा पंगु जहाला वैश्य भारताचा
 ही लाचारी म्हणुनि त्या ये विषय जगा हसण्याचा
 शूर वीर तरि वैश्या हाती वैभव कीर्ती देशाची
 रित्या रांजणा भरुनि वाहु द्या, शपथ तुम्हा मातेची

★

★

१५९ : मुलाचे प्रश्न (१)

चाल - अभंग

सूर्याचा प्रकाश
 चंद्रास लाभतो
 परी सूर्याला तो
 कोण देई

सागरा मिळतो
 प्रवाह नदीचा
 परी सागराचा
 जाई कोठे

पाने, फुले फळे
वाऱ्याने हालती
कोण वाऱ्याप्रति
हालवितो

देव्हारीचा देव
बैसे एके ठायी
वावरतो केवी
जगभर

कितीका पुशीले
सांगेना कोणीही
विचारितो आई
तुज आता

★ ★

१६० : मुलाचे प्रश्न (२)

चाल - अभंग

पडे रणांगणी
समर्थ रावण
भित्रा बिभीषण
राज्य भोगी

सुष्ट पांडवाना
 घडे वनवास
 दुष्ट कौरवास
 सुखनिधी

थोर शिवाजीळा
 बोलती लुटारू
 लुटारूचे तारू
 मिरवे का

एक निष्ठे होई
 देशाचा कैवारी
 दुजा द्रोह करी
 तयाचा का

कितीका पुशीले
 सांगेना कोणीही
 विचारितो आई
 तुज आता

१६१ : वसंताची गोडी

चाल - तरुण कुलिन

वसंत सृष्टीचा । अवतरे । वसंत सृष्टीचा
 मधु सुगंध भुवनी, निनाद विहारे गगनि गायनाचा
 अणुरेणु निसर्गी वसंत-वैभवि नटे
 अंतरंग अवघे वसंतमय चोखटे
 सगळीच वसंती रुची, लक्ष्य पालटे
 वेष वसंताचा । चराचरि । वेष वसंताचा
 सौंदर्य मधुरता खेळ खेळती वसंत-रागाचा
 प्रमोद किति अनिला । होतसे । प्रमोद किति अनिला
 संचार करी बेहोष होउनी डुलवि विश्वकमला
 फुलवुनी फुला चौफेर गंध उधळुनी
 कणकणी उपजवी प्रसन्नता जीवनी
 दुर्मुखता अवघी शिशिराची नाशुनी
 दिनकर, चंद्रकला । मनोरम । दिनकर, चंद्रकला,
 लेवुनी मूषवी करी उज्ज्वला वसंत-कांतीला
 असाच हा येई । अयनि प्रति । असाच हा येई
 हे असेच शीतक उचंबळोनी तयास कवि गाई
 जे चित्र एकदा घालि मना मोहिनी
 ते पुन्हा दुज्याने नच टाकी मोहुनी
 हा अखिल जगाला अनुभव रात्रंदिनी

वसंत-गोडी ही । एक जगि । वसंत-गोडी ही
जी अवीट हृदया, तीच माधुरी पुनःपुन्हा देई

★ ★

१६२ : शिपाई

प्रकाशित राही
असाच दीपा !
प्रकाशित राही
अजुनि न सरली घोर निशा ही
अतावरी अंधार निवारण
घेसी अपुले जीवित जाळुनि
उज्ज्वलतेचा धन्य शिपाई
प्रकाशित राही
शत्रु तुझा तम वेढुनि तुजला
टपुनी बैसे भक्षायाला
तरि नच होसी विचलित हृदयी
प्रकाशित राही
कालपवन तुज मालविण्याते
झटे वेचुनी सर्वस्वाते
निश्चल तरि चिर ज्योति तुझी ही
प्रकाशित राही

थांब जरा उजळेल अता दिन
 सुखे संपवी मग निज जीवन
 जन्मुनि सार्थक तुझेचि होई
 प्रकाशित राही

दिनी दिनासह कितिक तळपती
 दिन मावळता कुणि न जागती
 तूचि निशी जागता विदेही
 प्रकाशित राही

★ ★

१६३ : घोडा आणि स्वार

(तान्ह्या पोळ्याच्या दिवशी लाकडी घोडेस्व
 पाहून एक लहान मुलगा आपल्या आईस विचारतो-

घोडयावरि स्वार । अंसुनीही
 घोडा हाकिल नाही
 स्वार तरी कसला । नुसताच
 बसुनी राहि उगाच
 कशास हा बैसे । ऐटीने
 सजुनी पोषाखाने
 लगाम तो धरनी । टक लाव्री
 सामोरचि का पाही

घोड्या वरुनी का । पडण्याचे
वाटे भय मनि त्याचे

घोड्यावरि दादा । बसुनि कसा
पळवी वाऱ्यासरिसा

भय नच मुळि वाटे । जोरानी
चाबुक त्याला हाणी

ठाण्यावरि घोडा । दिनराती
कित्तितरि करितो मस्ती

दादाविण दुसऱ्या । कोणाही
जवळी येउ न देई

ठेक्यावरि नाचे । गोड किती
दोन पाय करि वरती

परंतु हा घोडा । थोडेही
मान पाय नच हलवी

कान न टवकारी । फुरफुरणे
तसेच ना खिकळणे

खांबापरि अपुला । निज ठायी
स्वस्थ उभा तो राही

पायाला दोरी । बांधुनिया
लागे त्या पळवाया

मग घोडा, स्वार । दोघेही
धावति कैसे आई !

★ ★

१६४ : माझा घोडा

आला आला जवळी आला
सारेजण व्हा तुम्ही दूर
उडेल नात्ररि तुम्हावरुनि तो
आकाशामधि चौखूर
कालच अणिली त्याच्यासाठी
बाजारातुनि ही काढी
लगाम हिरवा त्यास लाविला
खोगिर लाल नवा पाठी
ठाण्यावरुनी अताच त्याला
काढुनि झालो मी स्वार
स्वारि कराया शत्रुवरी हा
निघे घेउनी तलवार
सहृत्त मस्ती करितो म्हणुनी
हाति घेतला चाबुक हा
अडतो, बुजतो, धावत सुटतो
मार दिला त्या किती पहा

हात दुखाया लागे माझा
 घोडा ऐसा हा नामी
 म्हणून म्हणतो दूर झणी व्हा
 जखमी नातरि व्हाल तुम्ही

★ ★

१६५ : शारदे ! तुझी कला

शारदे ! तुझी कला । विश्वकमल चित्कला

रवि दिनी विराजतो

यामिनीत लोपतो

परि तुझ्या कलांगणी । तो सदैव तळपतो

तरुण जीव जीवनी

जीर्ण हो क्षणोक्षणी

तो तुझ्या कलागृही । नित्य तरुण मधु खनी

ज्या विचारिना कुणी

हेलनाच प्राक्तनी

ते कलासनी तुझ्या । वंद्य, अमर गुणमणी

जे जगात गाजले

मिरविती कुतूहले

ते तुझ्या कलेविना । नामशेष जाहले

जी अपार मंगला
 जी अनंत निस्तुला
 ती जगात या कुणी—। शारदे ! तुझी कला

★ ★

१६६ : महाराष्ट्रा !

तुझी सत्य कथा

श्रीशिवबाचा, श्रीतिलकाचा ऐस कुणाचाही
 स्वातंत्र्यास्तव प्राण वेचिले, सत्यकथा बघ ही
 सगे सोयरे आप्त पिता ही स्वातंत्र्यापुढती
 लोटुनि दुरि शिव फडकवि झेंडा रायगडावरती
 परवशतेच्या भीषण जीवनि कंठुनिया काळ
 स्वातंत्र्याची ज्योत पेटवी परी तिलक बाळ
 परवशतेच्या तिटकाऱ्याचा वन्ही भडकविला
 त्या योगामधि दुर्धर साही हालअपेष्टेला
 जात पाहिना, गोत पाहिना, तू—मी विसरोनी
 स्वातंत्र्याच्या रणसंग्रामी सकल बंधु मानी
 “भारतिच्या कवण्याहि जातिला लाभो स्वातंत्र्य
 दास तयाचा होउनि राहिन,” हाच एक मंत्र
 स्वातंत्र्यास्तव झटणारे जे स्नेही तेच बरे
 स्वातंत्र्याते विरोध करिती तेची शत्रु खरे

अंत्यज राहो, ख्रिश्चन राहो, मुस्लिम जरि असला
 स्वातंत्र्याची ज्योति देखुनी कवटाळी त्याला
 जात कोठली, धर्म कोठला, संस्कृति ती कुठली
 सर्घचि एका परवशतेच्या उखळामधि दडली
 धर्म, संस्कृति, जाति, थोरता कुठे गुलामास
 जगतातलि गाळीव हीनता तथा कपाळास

सुज्ञाचे कर्तव्य कोणते अशा निरयपंकी
 ह्वा कशाला कुणी ज्योतिषी कथायास हे की
 एक दिलाने, एक बलाने, एक प्रयत्नाने
 हतदैवाचे करंटपण हे दूर घालवीणे
 श्रीतिलकाचे, श्रीशिवबाचे पूज्य महाराष्ट्रा !
 सहस्त्र नयने आजि पहा तू तुझ्या महाराष्ट्रा
 गादीवरुनी स्वतंत्रतेच्या करी वलगनेला
 एकनिष्ठ जो पाइक त्याचे ओढी चरणाला

‘लढनेकू तो मेरा भाई खानेकू हम् तो’
 ऐन समयि ही बृत्ति आपुली प्रगट मात्र करितो
 एक बलाचा, एक मतीचा भंग, भेद करुनी
 पिशाच्चापरी उड्या मारितो शौर्या बडबडुनी
 स्वप्ना होइना, दुजे साहिना ऐसा हीनमति
 आज तुझा महाराष्ट्र भासतो हिन्दभूमिवरती
 स्वातंत्र्यास्तव मर्दपणाने झुजावे ज्याशी
 विसहनि ते करि प्रेमभराने संमीलन त्याशी

स्वातंत्र्यास्तव अरिशी लढता प्राण वेचि अपुल्ल
 माळावरि बैसुनी हासुनी उपहासे त्याला
 स्व-कर्मिरत जो दोषहि घडती तयाच्याच करवी
 गुण अवगणुनी दोष पिंजणे सुज्ञ रीति नच ही
 गुणदोषान्वित मानव-जीवित मर्त्य जीवनात
 कशास कथणे सृष्टिनियम हा ठावे सकलास
 घडविल्याविना नच केव्हाही घडे राष्ट्र-मूर्ति
 प्राणाहुति जो देइ तपस्ये तोचि निर्मितो ती
 काकाची भूमिका अहंनिश अहंपणे घेई
 अहंपणे सुजनता लेखितो तुच्छ सर्वदाही
 स्वताहुनी त्या मुळी दिसेना हिंदभक्त कोणी
 निष्क्रय राही परी सर्वथा स्वता सुखस्थानी
 मर्त्यलोकिची जीवन-ज्योति विज्ञता तिलकाची
 मर्दपणा गाजवी कोणता, विचार तू त्यासी
 बुद्धिकुशलता, बलप्रबलता त्रेचुनि एक मने
 सदैव स्वजनांशीच भांडणे हेचि एक जाणे
 राष्ट्रमूर्तिचा, परंपरेचा, राष्ट्राचा घात
 ईर्ष्येने इच्छिणे, बोधणे किती अधःपात !
 त्यातचि अवघे शौर्य धैर्य ते, तीच राष्ट्रभक्ति
 वेळि अवेळी डंका बडवी, तिळमात्र न खंति
 पूर्वकाळ लोपला, लोपली पूर्व साधनेही
 नव्या घडीची नवी साधने तेजे लखलखती

हिंदभूमिची अटक कटक अजि सीमा नच राही
 जपान, इस्तंबूल, विलायत येथवरी जाई
 तेथवरी शह बसेल जेव्हा समस्त हिंदाचा
 होइल तेव्हा तो जगताचा विषय वंदनाचा।
 एकाकी महाराष्ट्र कधी ना स्वतंत्र व्हायाचे
 भारत-भाग्योदयी गुंफिले भाग्यसूत्र त्याचे
 गत कीर्तीचे केवळ गाणे गाउनिया कोठे
 निज स्थिती आजची पालटे नकळे त्या वाटे
 त्या शिवबाचा, त्या तिलकाचा, तुझिया नामाचा
 अभिमाने 'जय' घोष अखंडित करितो. नित्याचा
 मान तुझा की विटंबना ही अगा महाराष्ट्रा !
 पूस आपुली शपथ घालुनी नव्या महाराष्ट्रा

★ ★

१६७ : बालकृष्ण

चाल - अभंग

पारिजातकाचे । झाड आंगणात
 बाळ य धावत । फुलांसाठी
 छोटीशी टोपली । चिमुकल्या हाती
 फिरे झाडाभोती । दुडुदुडु

फूल गळलेले । दिसेना एकही
 झाडाकडे पाही । आर्ततेने
 टाचा उचलोनी । हात उंच करी
 दूर किती तरी । फुले वाटे
 बाळ पृथ्वीवरी । फुले आकाशात
 कैसा त्याचा हात । लागे तया
 फुले पानोपानी । रिकामी टोपली
 दृष्टी वर, खाली । सारखी ती
 इतुक्यात कोणी । झाड हालविले
 बाळ आनंदले । खूब हासे
 डोईवरी फुले । टोपलीत फुले
 हातीपायी फुले । सर्वभर
 फुलांची जमीन । बाळहि फुलांचा
 एकरूपतेचा । सोहळा तो
 मोठ्या मोठियाने । आवाज काढोनी
 सोडी दणाणूनी । घर सारे
 उडवि टोपली । वरती गगनी
 टाळ्या वाजवोनी । नाचू लागे
 थड थड थड । पाहुनी तो नाच
 गमे तदा साच । बाळकृष्ण

१६८ : विपंख

श्रमशी का वाया
कशास शिणविसि काया

अफाट ह्या आकाश-मंदिरी
तुच्छ दृष्टि टाकीत भूवरी
विहार करणे स्वैर मनापरि-
विसरि अता राया !

वरचे हे आकाश दूर वरि
तुझ्या धरेच्या गिरिशिखरावरि
पदस्पर्शही तुझा यदुपरि-
विसरि अता राया !

इतुकेच न रे ! तुझियापुढती
ऐश्वर्ये निज तरुवर डुलती
सुखद तयांची तुजसि संगती-
विसरि अता राया !

शैलशिखरि, गगनांगणि, तरुवरि
स्वच्छन्दे बिहरणे कुठवरी
पंख तुझे बलबंत सोवरी-
विसरि अता राया !

स्व-जनघात, कौटिल्य निरंतर
दृढतर ऐशा पक्षबलावर

योजुनि घेशी महति आजवर—
विसरि अता राया !

पंख विहंगा ! गळुनी पडती
जाइ त्यासवे तुझीहि शक्ति
मात्र कल्पना तुला सोबती—
रिझवि अता हृदया

★ ★

१६९ : मुक्तगीत

चाल — तेथेच उभी की आले

मंगल प्रभाती उठुनी
गासी तू मंजुळ गाणी । द्विजवरा
त्या गीतनादलहरीनी
चैतन्य भरे रसरसुनी । द्विजवरा
कोणता अर्थ त्या गानी
नाकळे कुणाला अजुनी । द्विजवरा

ते गीत

गूढ संगीत

भाव इंगीत

कोणती जाती । कोणती जाती
नुमजे तरि हर्षित जगती । द्विजवरा

आजचे हिंदचे गीत
 जणु मूर्त काव्य संगीत । द्विजवरा
 किति गोड शब्द रसभरित
 हृद्भाव शब्द शब्दात । द्विजवरा
 कल्पना अगाध उदात्त
 भव्यार्थ अल्प बोलात । द्विजवरा

कळवळुन

घोळघोळून

गाइ रंगून

मधुर कंठाने । मधुर कंठाने
 परिणाम उलट परि जाणे । द्विजवरा
 जरि अर्थहीन तव गाणे
 करि जागृत सारी भुवने । द्विजवरा
 सार्थशा हिंदच्या गाने
 झोपतात सारी भुवने । द्विजवरा
 हो प्रसन्न जग तव गाने
 दुर्मुखी हिंदच्या गाने । द्विजवरा

का असे

नसे जग पिसे

एक गमतसे

मुक्त तव गीत । मुक्त तव गीत
 परतंत्र हिंदचे गीत । द्विजवरा

१७० : तुला काय वाटते

तुज हसू नये वाटते
 बहू दिवस जाहले भेटुनी
 म्हणोनि तुज या क्षणी
 कन्हैया ! हसू नये वाटते
 आगमन तुझे लोपले
 दिन किती तया जाहले
 हसे न बरवे असे
 मनाची लाज मना वाटते
 हासावे तरि कासया
 कुणि कुणास रे ! लोकि या
 एकचि मारे मणी
 ओविले जीवसूत्रि वाटते
 जरि बळेचि हसता तुला
 कोपशील तू निर्मला !
 हवेत मनिषा उडे
 मीहि मग वाच्यावरि वाटते
 रमवावे तव मानसा
 पथ हाचि खरा उचितसा
 सदैव चंचल इथे
 स्थिरावे चरण तुझे वाटते

‘उल्हास इथे जो वसे
तो कुठे न अपणा दिसे’

असेच तुजला पिसे
जडावे मनोमयी वाटते

षण उपाय नच सापडे
नावरेच मन बापुडे

कथी, ‘हसुनि घे अता
पुढति हा न घे समय वाटते’

का वाव असावा उमा
हसण्याते म्हणुनी जमा

कळे न मजला कसे
कन्हैया ! खुळी तरी वाटते

हा हार तुझ्या रे ! गळा
जो फुलांविणे आगळा

कुणीहि बघता क्षणी
हसेल न काय तुला वाटते

कन्हैया ! काय, तुला वाटते

★ ★

१७१ : मामा आणि भाचा

रांजण भरला पाण्याने

देखिले हे चंद्राने

हळूच उतरे हीसेने

पोहू लागला मौजेने

नभ हे मोठे

खेळायते

त पुरे ज्याते

इवल्याशा ह्या रांजणि तो

कैसा आनंदे रमतो

बाल धरुनि कर ओढोनी

आणी सकला त्या स्थानी

हसणाऱ्या त्या चंद्रास

दाखवि, बोलुनि मग त्यास

‘ जैसा गगनी

तैसा रांजणि

पहा लोचनी

कैसा अणिला हा राणा

गगनीचा गोजिरवाणा’—

‘ आकाशातिल चंद्र जरी

मजसाठी ह्या येइ घरी

माया ममता मजवरती
 असे तयाची बहु मोठी
 सदा सांगते
 आई माते
 खरे असे ते
 चांदूमामा तो माझा
 लोभाचा मी त्या भाचा'

★ ★

१७२ : गा रे

गा रे ! गाणे
 तार रवाने
 मूक दिसे रे ! तव वाणी
 काय बोलिले तिज कोणी
 येइ बोलता
 बोले चलता—
 वाच्यावरि तो बोल पळे
 गाणे श्रवणी तव खेळे
 कुठे न बघता
 गाणे गाता
 निमग्नतेने गा गाणी
 रुचे सुचे जी तुज वाणी

श्रवण करो कुणि
 न करो भुवनी
 कशास तुजला ती चिंता
 तुझिया ठायी उज्ज्वलता

मानस ज्याचे
 उदात्ततेचे

वृथा, अन्यथा तद्वाणी
 स्नप्ती न कधी ये चुकुनी

तुझीच गाणी

अमृत वाणी

चिरंतनाची त्या जोडी
 सुधा तयातुनि घे गोडी

ऐक पाखरा !

ध्यान दे जरा

तुझेच सगळ्या जगतीत
 विमुक्त मानस-संगीत

जरि नच गाया

इच्छिसि राया !

दिधली ज्याने तुज वाणी
 त्यासाठी तरि गा गाणी

१७३ : 'कट्यार मानेवरी'

कट्यार मानेवरी

तुझ्या ही

कट्यार मानेवरी

कट्यार मानेवरी

चरणि ही

स्वतंत्रता-सुंदरी

आवरी आपुली नखे

करि विलास तिजशी सुखे

परि ध्यान ठेवि अंतरी

निरंतर

कट्यार मानेवरी

देखुनी रूपमोहिनी

रे ! जाउ नको हुरळुनी

हुरळलासि तू क्षण जरी

गय न करि

कट्यार मानेवरी

चुंबाया तिजलागुनी

इच्छिसि तरि घे वाकुनी

हो मान जराशी वरी

रंगवी

कट्यार मानेवरी

विसरि अता नभि पाहणे
भूतलिच दृष्टि खिळविणे
हा भाव त्यागिता शिरि-
नाच करि

कटचार मानेवरी

ये तुझी तपस्या फला
जाणुनी जीव हर्षला
बेभान हो न पळभरी
तुझ्या ही

कटचार मानेवरी

गज, शार्दूल, मिहा भवी
नच चतुर जसा खेळवी
स्थिति तशी घडिस या पुरी
भारता !

कटचार मानेवरी

ही स्वतंत्रता-सुंदरी
मायेची छाया-तरी
मृगजला न जलमाधुरी
जाण रे !

कटचार मानेवरी

ती कटचार ये तव करी
तइ फलित तपस्या खरी
परतंत्र हिंद तोवरी

जोवरी
कटचार मानेवरी

★ ★

१७४ : धनुर्धारिस

(महाभारतातील जयद्रथवधाची कथा सर्वप्रसिद्ध आहे.
त्यातल्या अगदी अखेरच्या प्रसंगावरील हे गीत आहे.)

अस्तमान झाला

भानु हा । जाइ पश्चिमेला

आवरि तो अपुला

लाविला । बाण धनुष्याला

अग्निकाष्ठ घेई

प्रतिज्ञा । विफल तुझी होई

● ●

बोलावा बोल

होइना । कदापि जो फोल

सोडावा बाण

कदापि न । जो ये परतून

पाउल टाकावे

पुढति जे । मागुति नच यावे

● ●

वृथा वीर होसी
 धनुष्या । स्कंधी मिरवीसी
 मिथ्या वच वदसी
 शक्ति नच । सार्थ करायासी
 व्यर्थ टाकियेले
 पुढति पद । मागुति वे आले

पुंड माजणार
 अवनितलि । साधु लोपणार
 बोल शुष्क सारे
 सर्वथा गवताचे भारे
 क्लीब नाचणार
 भरदिनी । वीर्य झोपणार

तोचि वीर जगती
 दिगंती । दुमदुमवी कीर्ति
 तोचि खरा बोल
 डोलवी । अखिल भूमिगोल
 तोचि बाण सुटला
 जयाने । लक्ष्य-भेद केला

थांब, नको घाई
 धनुर्धर । म्हणविसि तू देही
 बाण लावि धनुला
 घालि मग । प्रदक्षिणा अनला
 शुचिर्भूत हृदयी
 होउनी । बघे दिशा दाही

मुदित मने पाही
 जयद्रथ । काल तुझा नयनी
 अर्ध बिंब रविचे
 फेकि कर । तुजवरि विजयाचे
 बाण तुझ्या धनुला
 धन्य करि । विजया ! निज बोला

१७५ : टोपी आणि मोटार

दिंडी

घरी, दारी, लेखनी, बोलण्यात
 दिसे एकचि तो नाद गर्जनेत

‘नका होऊ बेमान स्व-देशाशी
झीज सोसुनि वापरा माल देशी’

वस्तु घेणे परकीय सान थोर
नसे याहुनि अपराध अन्य घोर
अशी होती अजवरी रीत सारी
म्हणुनि दिसतो निज देश हा भिकारी

आच योगे भांडार रिते होई
बुद्धि, वैभव, सामर्थ्य लया जाई
दुजे होती बलवंत विभवशाली
गुलामी ये भारता मात्र भाली

वस्तु देशी आपुली नसो छान
तरी ‘अपुली’ ती म्हणुनि मूल्यवान
‘मुळि न अपणाविण थोर कुणि जगात’
हीच बाणावी वृत्ति अंतरात

‘भारताचे धन भारतीच राहो
एक पैही बाहेर कधि न जावो
तरिच होइल उत्कर्ष भारताचा’
अशी ज्या त्या मुखि सतत एक वाचा

आज जरिच्या टोपीस आणियेले
पाच रुपये परदेशि पाठवीले
मला याची वाटते लाज भारी
गोष्ट आई ! परि एक मी विचारी

काल अणिली बघ पाच हजारांची
 नवी कोरी मोटार 'मारिसा'ची
 काय पैसा हा भारतीच राही
 कधीपासुनि मोटार देखि होई

★

★

१७६ : मुलाची तक्रार

थोर माणसे
 वदती कैसे
 अम्हा मुलाना फुलांपरी
 कळते ना हे मला तरी

फूल उमलते
 पूर्ण विकसते
 तेवढेचि ते जगावरी
 जगत पाहते निरंतरी

मूल जन्मते
 वर्धित होते
 दिनी दिनी—छे क्षणोक्षणी
 येई जगता विलोकनी

फूल निराळे
 मूल निराळे

साम्य मुळी उभयात नसे
खुळेपणा हा जगी वसे

* *

१७७ : नवतरंग

चाल — प्रणयतरंगासवे

शैलशिखरि जाउनी
बघसि काय निरखुनी
दुबिणी
घेउनी

बघसि काय निरखुनी
जगत जातसे कुठे
ध्वनि-विवाद का उठे
लोचनी
देखुनी

नवतरंग-मोहिनी
बघसि काय निरखुनी
घडिघडी तरंगती
नवतरंग रंगती
हर्षवी
कोषवी

मति दुभंग होउनी
बघसि काय निरखुनी

एक सान अणुहुनी
एक थोर गिरिहुनी

गुंगवी

दोलवी

रंग रूप नव खनी
बघसि काय निरखुनी
अणु तरंग नभि डुले
गिरि तरंग स्थलि खुले

जग कसे

जगि वसे

सरलता रमे भ्रमी
बघसि काय निरखुनी

नवतरंग-माधुरी
हीनताहि त्यापरी

आकळे

यामुळे

काय वाटते मनी
बघसि काय निरखुनी

जगत विचल आजचे
विचल चित्त मूळचे

अन्यथा

सर्वथा

भास उघड लोकनी
 बघसि कांय निरखुनी
 अचल चित्त हो स्वता
 शुभद ठेवि आर्तता
 मग सुखे
 जगि बघे
 नवतरंग निरखुनी
 झैलशिखरि जाउनी

★ ★

१७८ : कवि कोकिळास

चाल - मृत जीवनी

करि मोकळा
 अपुला गळा
 मधुमास ये
 कवि कोकिळा !

गति पंजरी
 निरयापरी
 सरली तुझी
 अवनीवरी

गा चारुता
 गा रूपता
 गा हर्षुनी
 मधु-दिव्यता

जाई कुठे
 गाई कुठे
 परतंत्रता
 तुज ना कुठे

नरकेसरी
 वनिचा हरि
 तुज नाचवी
 अपुल्या शिरी

शुभदा उषा
 उजळी दिशा
 सुचवी पळे
 कुटिला निशा

फुलती फुले
 हसती मुले
 बहु तोषिती
 रमणी कुले

सुखनिर्भरे
 अणुही भरे
 गंधानिले
 विपदा नुरे

अवहेलना-

छे, या जना

अजि आवडी

तव पूजना

करि गायना

वदवी स्वना

नव भारती

नव चेतना

त्यागासनी

ही राजता

जगि शोभवी

प्रिय भारता

ही स्वीयता-

-मधु-रम्यता

विश्वांतरी

घुमवी अता

★

★

१७९ : आता कुणास मोही

हरि वेणु वाजवी ही । आता कुणास मोही
 कुंजवनीच्या मनोज्ञ लीला
 कालिंदीच्या तरंगमाला
 मधुयामिनिच्या गुणरूपाला
 अयुल्याच ध्यानि लावी । आता कुणास मोही
 स्फूर्ती केवळ चैतन्याची
 जननी मानसचन्द्रसुधेची
 प्रेममूर्ति जी या जगताची
 ती राधिका विमोही । आता कुणास मोही
 मुका जीव निज त्यजी मूकपण
 विमुग्ध होई हंसरे जीवन
 विधी संभ्रमी ते अवलोकुन
 ऐसा विलास दावी । आता कुणास मोही
 ब्रजधामी तारका क्रीडती
 ब्रजांग-सुमने नभी विलसती
 विस्मित होई विरोधता ती
 मनिषेस ठाव नाही । आता कुणास मोही
 शिशिरामाजी वसंत साजे
 विशाल सागर घटी विराजे

जगन्नाथ व्रज-जीवनि रंजे
 बघ वेणु-रम्यता ही । आता कुणास मोही
 अगाधतेला नमवी चरणी
 अगम्यतेसहि घालि गवसणी
 चलाचलावरि वेणु-मोहिनी
 वेणूच सर्व काही । आता कुणास मोही

★ ★

१८० : मुलांची फसवणूक

वसंत हा आला । सांगती । वसंत हा आला
 पण कुठे दिसेना जरी पाहतो दिवसभरी त्याला
 कुणि श्याम पाखरे 'कुहू कुहू' बोलती
 तरुवरची गळती पिवळी पाने अति
 मोगरे फुलुनिया सुगंध फैलावित्ती
 हे सारे बघतो । नेहमी । हे सारे बघतो
 पण जया कौतुके 'वसंत' म्हणती कसा दिसेना तो
 काही तरि कथित्ती । मनाचे । काही तरि कथित्ती
 ही थोर माणसे अम्हा मुलाना सदाच फसवीती
 शिशु तांबुस पाने तरुवरली दावित्ती
 ती पहाट, थंडी हर्षे वाखाणित्ती
 त्या शीतल पवनी स्तुतिसुमने उधळित्ती

उघड्यावरि बसुनी । रात्रिचे । उघड्यावरि बसुनी
 त्या वसंत-गौरवि खेळ खेळती, पुरेनाच रजनी
 म्हणू नये खोटे । मुलानी । म्हणू नये खोटे
 किति झटति अहर्निश परोपरीने, खरेच जणु वाटे
 मधु पेय पाजिती सवे आपुल्या अम्हा
 गौरण्या सजवुनी त्यात भुलविती अम्हा
 नव वसनि नटवुनी विस्मृति पाडिति अम्हा
 अता न फसणार । मुले अम्हि । अता न फसणार
 हा वसंत म्हणजे शुद्ध कल्पना तुम्हा सांगणार

★ ★

१८१ : पिंपळाचे पान

चाल - अभंग

पान पिंपळाचे
 मऊ मऊ छान
 रेशमाचा वाण
 तयालागी
 भर उन्हामधी
 कसे चकाकते
 मना मोदवीते
 बघताच

थोड्या झुळकीने
 हालते डोलते
 जणु आंदोली ते
 झोके घेई

पाणी शिंपताना
 जरी थेंब राही
 नीलमणी होई
 तयावरी

राघूच्या रंगाचे—
 नव्हे, ते पाचूचे
 वैभव तरूचे
 चिरंतन

प्रस्तर घडवी
 नवनीतापरी
 अजब चातुरी
 चातुर्याची

★ ★

१८२ : शिपायाचे चित्र

चाल - बंधात सदा प्यारा ,

ते चित्र तुझे दावी

बघु दे तुझा शिपाई

किती वेळ तरि देखिले

चित्र तुझे मन नच धाले

वाटे पहावेच हृदयी

एकदाच दाखवि आता

डिकवितोच ते मच्चित्ता

मग मी मनीचेच पाही

निळा कोट खाकी चड्डी

भव्य टोप शिरि लोखंडी

बुहजावरति उभा राही

समर-छंदरस सर्वांगी

तेच तेज वदनी गुंगी

समराविण न दिसे काही

शिरि विमान अरिचे बघुनी

बंदुकीस झणि उडवोनी

करि तो छिन्न तथा केवी

तै प्रशांत तन्मुख-कांति
 स्मित-विहार अभिनव दीप्ति
 निजल्या हतमनास उठवी
 रक्षणार्थं निज धामाचे
 मोल देइ जो प्राणाचे
 त्याते दाखवीच भाई !

* *

१८३ : भाऊबीजेची देणगा

दिंडी

विमल, मंदा आंदोलि बैसुनीया
 दिवाळीचें लागती गीत गाया
 गायनी ये जै शब्द 'भाऊबीज'
 मुलीना तै वाटली फार मोज
 येइ धावत इतुक्यात बाळ सान
 घेति उचलुनि त्या जवळि बैसवून
 कौतुकाने त्या वदति, 'उद्या बीज
 काय देशिल आम्हास सांग आज'
 बाल बोले, 'आता न सांगणार
 परी ओवाळणि खचित घालणार

वस्तु अणिली मी छान तुम्हांसाठी
तिला बघुनी वाटेल मीज मोठी '

भाउबीजेची गोड सांज आली
बसे चौरंगी बाळ, हास्य गाली
सदनि सारा आनंद त्या क्षणाला
विमल, मंदा ओवाळिती तयाला

एक हाती घेतल्या स्वर्णमाला
दुज्या हाताने काढि चाबुकाला
पुसे दौघींना ' हवे काय भावे
मला वाटे परि चाबुकास द्यावे '

' कधी मजला खेळात घेत नाही
हळुच येता बोलता सर्वदाही
आइजवळी चुगलीस सांगुनीया
तिचा मजसी बसविता मार वाया '

' मीच अपुल्या घालितो कंठि माला
तुम्हा देतो पाठीत चाबुकाला
हीच बरवी बहु देणगी तुम्हाते
मूर्ख पोरी शाहण्या व्हावयाते '

बोलुनी हे हासला बाळ सान
विमलमंदांची होति मुखे म्लान
नयनि चमकति जो अश्रुबिंदुमाला
तोच कंठी शोभल्या स्वर्णमाला

१८४ : नरकेसरीच्या पुतळ्यास पाहून

(कै. नरकेसरी वॅ. अभ्यंकर यांच्या पुतळ्याचा अनावरण समारंभ अभ्यंकर सेवामंडळातर्फे लोकनायक बापूजी अणे यांच्या हस्ते नागपूरला ता. २ जानेवारी १९३९ रोजी झाला त्या प्रसंगी म्हटलेले गीत.)

हा उभा अचेतन वीर केसरी चैतन्या द्याया
 स्वतंत्रतेची उज्ज्वल ज्योति
 हृदयी ज्याचे नित्य जागती
 तो असा जन्मुनी धन्य होतसे चैतन्या द्याया
 पारतंत्र्य जरि राही नियती
 रोमरोमि तरि निर्भय वृत्ति
 तो असा जगा बेगुमान बघतो चैतन्या द्याया
 परवशतेची मनोमलिनता
 झडुनी लाभो तथा ओजता
 नव विपद्-खड्ग झेलण्या उभा हा चैतन्या द्याया
 परवशतेला पदी तुडविले
 स्वातंत्र्यामधि मन रंगविले
 हो तसाच भारत म्हणुनि उभा हा चैतन्या द्याया
 मृत वाटे तरि अमर जहाला
 स्व-जनभक्तिने कंठी धरिला
 नरवीर केसरी फणीन्द्रपुरि हा चैतन्या द्याया

१८५ : अखंड पथिक

कुणावाचुनी नच अडते
अपुला पथ जग आक्रमिते
कुणासाठि नच अडुनि बसे
पुढेचि निज पद टाकितसे

‘या जगताला

उद्धरिण्याला!

मीच एकला’

अहंभाव हा वृथा असे
बाऱ्यावरती जशी पिसे

क्रूर कृतींनी क्षणोक्षणी
त्राहि भगवन् करि अवनी
असा कुणी उन्मत्त जरी

शेखी मिरवी निरंतरी

ढुकूनीही

तया न पाही

दखल न घेई

भिणे दूर मग जग त्याला

पुढचा क्रमिते पथ अपुला

भलेपणे वा बुरेपणे

येइ सवे त्या घे प्रेमे

कुणी न येता स्थिर राही
तया म्हणेना 'तू येई'

मधुनि परतला

किंवा थकला

तसाच गळला

क्षण थांबेना त्यास्तव की
पुढेच पाउल जग टाकी

रथी अतिरथी जगि झाले

उदार त्यागी अवतरले

जगद् वंद्य वा निंद्य खुळे

कालोदरि ते साठविले

परी कालचे

तसे उद्याचे

जसे आजचे

जग हे सारे अवनिवर

सुभग, अखंडित, प्रगतिपर

वल्कल जाई कुठे तरी

सूत्र-वसन ये तनूवरी

निबिड काननी, गिरिशिखरी

वसती सुंदरशा नगरी

काल हयावरि

आज अंबरी

उद्या कशावरि-

आरूढ नकळे जग होई

दृष्टिस येई किमिया ही

राजेश्वर थरथरति भये
 जनता-ईश्वर पूजनि ये
 बोल एकमुखि जाइ लया
 येइ पाचमुखि त्या ठाया
 सजीवतेची
 रीत उद्याची
 येइल कैची
 उद्याच जाणे ते सगळे
 तर्क आजचे हल, दुबळे
 पुढेच जाणं जग जाणे
 हेचि त्याचे एक जिणे
 त्यात आपदा कसल्याही
 सुख वा लाभो कसलेही
 कुणा न मानी
 अंतःकरणी
 समान राहुनि
 अखंड निज पथ चालतसे
 कुणासाठि नच अडुनि बसे

★

★

१८६ : वसंताचे नृत्य

श्लोक

स्वातंत्र्य मंगल जिथे वसते निवांत
संसार-मानस जिथे सरल प्रशांत
ज्या गेहि रांगुनि शिशू उधळीत हास्य
तेथे सदैव विलसे मधुमास-लास्य

★ ★

१८७ : गुठी पाडवा

-शके १८६१-

चाल - वीरशिरोमणि सकल

संवत्सराच्या मंगल दिनि नव प्रतिसदनी भारती
उभाहनि गुठ्या गृहा सजवित्ती

जे जे तइ अनुकूल जयाला, दिन करित्ती साजिरा
प्रति मुखी भाव एक हासरा

दिवस कालचा जाई कैसा, जाय उद्याचा कसा
क्षिति न ही मुळी शिवे मानसा

श्रीमंत, दरिद्री कुणी असो मानव
 त्या दिना शोभविति अपुल्यापरि अभिनव
 अवमानित करिति न अजाणताही लव
 पावित्र्याचा मांगल्याचा करिती गुणगौरव
 दिनभरी गाती तद्वैभव
 होय कशी निर्माण भारती शुभदिनता ही अशी
 कळेना काहिच की मानसी
 रामकृष्ण हे काल आधिचे नंतर शक अवतरे
 अवनितलि गंधासम विस्तरे
 क्षणात विरतो सुमनगंध तो सदैव हे देखितो
 चिरं परि सु-दिन-गंध भासतो
 कुणि राम-दिनाला सद्भात्रे भाविती
 कुणि कृष्ण-दिनपदी भक्तिरती अपिती
 कुणि शुद्ध मनाने निसर्गास पूजिती
 पण हे सारे भिन्न भक्तजन नव दिन सत्कारिती
 सु-मने महोत्सवी रंगती
 सकल भिन्नता, मनोमलिनता पार कुठे लोपुनी
 एकमुखि हिंद दिसे लोचनी
 लाभालाभ न यात कुणाचा, मांगल्यच केवळ
 अनुभवी जनगंगा निर्मळ
 निर्मलतेची उज्ज्वलता ही कणकण भरुनी उरे
 -उरे ती गगनमंडळी भरे

पण आज दुग्धि त्या पडे मिठाचा खडा
दृढ हिंद एकमुख तथा पाडिती तडा
सुज्ञताच उचली पैजेचा हा विडा

सुभग सुमंगल असा एक दिन न रुचे ज्या अंतरी
धन्य ती खनी असो भूवरी !

आधिच परवशि समस्त भारत सर्वांगे ग्रासिले
जीवन चंडानलि पोळिले

पारतंत्र्य हे नष्ट कराया जो तो झटतो स्वता
शमेना अनलदाह सर्वथा

त्या दुःखामधि एकच दिन हा आनंदे हर्षवी
तोही भल्या भल्यां कोपवी

बोलतो उभारा ध्वजा तिरंगी कुणी
भगव्याचा धरि कुणि हट्ट तार ताणुनी
' पथ एक हाच की स्वराज्य-संपादिनी '

अहंपणे नाशित्ती सरलता वृथा अशा वल्गनी
अमोलिक राष्ट्र-दृष्टि विसरुनी

स्वातंत्र्याचा मुकुट कैधवा झळके भारत-शिरी ? -
आज तरि शब्दच ओठावरी

लाभ होय जरि ईशकृपेने स्वातंत्र्याचा तथा
प्रयत्ना दिगंतयश मिळुनिष्ठा

तदुपरि हिंद-स्वातंत्र्याचा फडके ध्वज कोणता
निश्चये येइल का सांगला

किति भिन्न भिन्न ते ध्वज तळपति अंबरी
 'माझाच थोर' ही बोले प्रति वैखरी
 स्थिति अशी घडिस या प्रगट भारतांबरी
 कोलाहलि या सु-दिन अजर हा नियति-लाभ जो भला
 विनवितो, मळबु नका त्याजला

★ ★

१८७ : पराक्रमी महाराष्ट्र

कुण्या मुहूर्तीं जन्म घेतला या महाराष्ट्राने
 जन्मापासुनि सदैव तळपे विक्रम तेजाने
 मध्यान्हीचा समय त्याचा दिपवी जगताला
 सहज नंतरी विश्रांतिस्तव घे विश्रांतीला
 'थकला, दमला, जीर्ण जहाला महाराष्ट्र-बाणा'
 हर्षोन्मादे जगत तेधवा बोले ह्या वचना
 बोल असे उन्मत्त जगाचे असता आरोही
 उघडुनि डोळे महाराष्ट्राने अणिले अवरोही
 विश्रमि लागे पाठ भूमिला, शतपट बलशाली
 अशी कुंडली ग्रहमालेची महाराष्ट्र-भाली
 महत्कार्य-साधनी विक्रमे प्राणाहुति द्यावी
 या गोष्टीचा त्या पडेना विसर केधबाहि

उज्ज्वलता—रक्षणी तळपणे, हेचि कळे ज्याला
 विश्रम घेता येति दूषणे परवा नच त्याला
 परंपरा ही अखंड चाले आजवरी ज्याची
 पराक्रमी महाराष्ट्र उज्ज्वला म्हणुनि कीर्ति त्याची
 असा थोर महाराष्ट्र विक्रमी, वंदन त्या भावे
 तसे विनवितो हिन्दासह झणि स्वतंत्र तळपावे

★ ★

१८९ : दिव्य चैतन्य

कसे राहते

दिव्य चैतन्य ते

कसे राहते

पारतंत्र्य—बंधनी—जीवनी

नवल वाटते

कसे ऐकते

दिव्य चैतन्य ते

कसे ऐकते

निमुटपणे अवमानित वचना

नवल वाटते

कसे झेलते

दिव्य चैतन्य ते

कसे झेलते
 कुणाचाहि कटु बोल मस्तकी
 नवल वाटते

कसे वाकते
 दिव्य चैतन्य ते
 कसे वाकते
 कुटिल पदावरि नष्ट खलाचे
 नवल वाटते

कसे साहते
 दिव्य चैतन्य ते
 कसे साहते
 पदाघात हरघडी दुजाचे
 नवल वाटते

कसे क्रंदते
 दिव्य चैतन्य ते
 कसे क्रंदते
 ठायिच अपुल्या केविलवाणे
 नवल वाटते

नव्हे वाटते
 दिव्य चैतन्य ते
 नव्हे वाटते
 खरे दिव्य चैतन्य विक्रमे
 जगत जिंकिते

जगा जिकिते

दिव्य चैतन्य ते

जगा जिकिते

नतरि त्याच चैतन्य स्वरूपी

लीन पावते

★

★

१९० : गुलाब

गुलाब फुलला

गंध विखुरला

उपवनिचा आमोद बहरला

निसर्ग डुलला

अनिल हरिखला

संजीवन ये सौंदर्याला

नवी थोरवी

नवी टवटवी

बघावे तिथे मधुर जान्हवी

कुणी दिसेना

उदासवाणा

इतस्तता चेतना चेतना

जुने शांतले
 नवे प्रकटले
 गुणरूपाचे निधान सगळे
 नव जगताची
 चैतन्याची
 एक एक पाकळी फुलाची
 जन्मता फुला !
 विकास तुजला
 स्वयंपणे तव जीवन-लीला
 धन्य अससि बा
 जगी गुलाबा
 बंध जगत करि मात्र अचंबा
 ★ ★

१९१ : राया ! ऐक

श्लोक

आनंदाचा दिवस नसता मानु आनंद कैसा
 क्रोधाचा हा हृदयि भडके अग्नि मार्तंड जैसा
 दुष्टाव्याने हरण करिसी माझिया मोदराशी
 लज्जा वाटे तुजसि न कशी बोलण्या ह्या वचासी

केले त्वां का विजयि तुझिया मन्मना तोष व्हाया
या त्या मार्गे मजसि अदये पीडिले मात्र राया !
गेले ते ते मिळविन पुन्हा वेचुनी जीव जेव्हा
हेके, माते समुचित नृपा ! होय आनंद तेव्हा

★ ★

१९२ : दिवाळी आणि लढाई

दिंडी

ही लढाई किति काळ चालण्याची
अजुनि संपेना चीन-जपानाची
तोच उद्भवला समर युरोपात
डोंब आमीचा भडकला जगात

एकमेकांचे कंठ छेदुनीया
देति कसला सुखलाभ ह्या लढाया
सौख्य, शांती, संतोष लया जाती
अम्हा बाळांचा मोद लुबाडीती

दिवाळीचा दिन आज हा उदेल
सान थोरा आनंद घावयाला
मुखी कवण्या उल्हास परि दिसेना
हंसे उसने क्षणभरहि ते टिकेना

पै न गाठी, बाजारभाव भारी
 फटाकेही बहु महागती सारी
 कुणी राहो, आनंद कसा होई
 तथा कारण खल नष्ट ही लढाई
 चला पूजू-प्रार्थुया लक्षुमीला
 तीच वारिल ह्या दुष्ट संकटाला
 तिच्यासाठीच उद्भाव हा लढ्यांघा
 हेचि सांगे इतिहास या जगाचा

★ ★

१९३ : दुष्काळ आणि दिवाळी

चाल - उद्या बघ जाते

या दुष्काळी । ही कशास येई दिवाळी

दुष्काळाने लोक पीडिले

वर्षोवर्षी, त्रस्त जहाले

सर्वतोपरी हताश, शिणले

अशा ह्या काळी । ही कशास येई दिवाळी

पाउस वेळेवरति पडेना

शेतांमध्ये धान्य पिकेना

पैसा तर मुळि दृष्टि दिसेना

अशा ह्या काळी । ही कशास येई दिवाळी

अर्धपोटी वा उपास दीना
 पिण्यास पाणी पुरे मिळेना
 धड ना लज्जा वस्त्र झाकण्या
 अशा ह्या काळी । ही कशास येइ दिवाळी

भिकारवाडा घडीघडीला
 प्रतिदाराशी वाढु लागला
 भारतिचे हे चित्र आजला
 अशा ह्या काळी । ही कशास येइ दिवाळी

प्रेमानंदी असे दिवाळी
 भारत-पोढी परंतु होळी
 निशिदिन चिंता मनास जाळी
 अशा ह्या काळी । ही कशास येइ दिवाळी

सुबत्तेतली खरी दिवाळी
 हर्षनिंदा फुटते उकळी
 लहानथोरा सुखदा वल्ली
 मग अवकाळी । ही कशास येइ दिवाळी

★ ★ .

१९४ : शिपाई रणावरुनि आला

(नागपूरच्या राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाच्या विजयादशमीच्या (शके १८६१) परेडीवरून एक पाच वर्षांचा छोटा सैनिक परत आलेला पाहून हे गीत निर्माण झाले.)

शिपाई रणावरुनि आला

सुवासिनींनो ! उठा उठा झणि-

ओवाळा त्याला

शिपाई रणावरुनि आला

दिन आज तो उदेला

मांगल्य ये फळाला

ज्या दिवसाची वाट बघतसा-

करुनि तपस्येला

शिपाई रणावरुनि आला

जयनाद धुंद झाला

करि मूक दुंदुभीला

विजयश्रीची माळ गळा ही-

उजळि ललाटाला

शिपाई रणावरुनि आला

टिपकती रक्तबिंदु

उफळला हर्षसिंधु

खल शत्रूच्या शस्त्राघातें-
 अलंकार ल्याला
 शिपाई रणावरुनि आला
 लागेल दृष्टि बाळा
 लावाच तीट भाळा
 स्वातंत्र्याचा मुकुट घालुनी-
 भूषवि जननीला
 शिपाई रणावरुनि आला

*   *

१९५ : अमर शुक

(राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाचे जनक आणि सरसंघ-
 चालक-डॉक्टर केशव बळीराम हेडगेवार यांचा मृत्यु.)

तरुण भारता ! शोक पुरे हा, कशास हळहळसी
 चुकल्या चुकल्या परी वाटते म्हणुनि काय रडसी
 प्राण तुझारे ! दृश्यरूपि जो ' केशव ' अवतरला
 अवतरुनी तो तुझी ओळखी करुनी दे तुजला
 सफल घडे कर्तव्य त्याचे, दृश्य रूप टाकी
 हृदयामधि तव विलीन होई, तुजला अवलोकी
 उदरंभरणा हात न हलवी, एक राष्ट्र-भक्ति
 शुक-जीवन-व्रत अखंड पाळी, घे जीवन-मुक्ति

स्वतंत्र भारत कुण्या उपाये होइल जगि केवी
 ह्याच चिंतनी तरुण भारता ! तुझी ज्योत फुलवी
 तरुण भारता म्हणुनि उभविली तुझी संघशक्ति
 प्राणाहुति द्यावया निर्भये स्वतंत्रतेसाठी
 शौर्य धैर्य वीर्यचि केवळ निधान तारुण्य
 तेचि उद्धरिल अंति भारता निवारुनी दैन्य
 या विश्वासे रोम रोम तव जागृत रे ! केला
 तरुण भारता ! निशिदिन अपुल्या सिंचुनि रुधिराला
 ऊठ ऊठ घे, पूस आसत्रे, राष्ट्र-ध्वज अपुला
 केशव-नामा स्मरुनी गर्जे 'हर हर हर' बोला

★ ★

१९६ : अभिवादन

(ता. १८ ऑगस्ट १९४० रविवार रोजी वर्धा येथे भरलेल्या
महाविदर्भ परिषदेच्या निमित्ताने लिहून झालेले गीत-)

हमीर - त्रिवट

वंदन जनतेशा

निखिल निरंजन मनोविनोदन

पावन हृषिकेशा

तुझ्या एक गुणि इच्छिता क्षणी
 विमुक्त होसी तोडुनि पाशा
 तू न कुणाचा, तू सकलांचा
 तूचि धनी, सेवक, अभिलाषा
 माधव-लीलां-करणी अतुला
 फुलवि चिरंतन तव हृत्कोषा
 उजळि ही निशा उजळती उषा
 महन्मंगला ! पुरवि सदाशा

* *

१९७ : तेजोनिधि

रवितेज सहन होइना
 शनिमंगळ ह्या ग्रहगोलाना
 करि त्रस्त हरघडी मना
 “ रजनी-काली किती तळपतो
 परि न तयाने कुणी तोषतो
 नयनीहि कुणी पाहिना
 “ अणु परमाणु सृष्टि चराचर
 रविच्या भजनी मात्र निरंतर
 न स्मरण आमुचे कुणा

“ चंडाग्नीने दुःसह होई
भूजल तैसे शोषुनि घेई
तरि माइ जगत तद्गुणा

“ ग्रहणी कज्जल मुखी फासले
घन तिमिराने तथा ग्रासिले
जग आर्त तथा दर्शना

“ रविमुकुटाला दूर झुगाहनि
बळे विराजू तद् सिंहासनि
जगि तरिच महति आपणा ”

शनि मंगळ हा विचार करिती
त्या गवसेना अजुनी युक्ति
नच चैन जिवा त्याधिना

क्रमितो परि रवि अखंड निज पथ
करि तेजोमय विश्व, मनोरथ
जगि काय, कसे लक्षिना

★ ★

१९८ : कर्मयोगी लोकनायक

(नागपूर येथे रविवार ता. ८ सप्टेंबर १९४० रोजी झालेल्या लोकनायक अणे हीरकोत्सवाच्या अखिल भारतीय मध्यवर्ति समारंभाच्या प्रसंगी सुहृवातीस म्हटलेले गीत--

चाल - पोवाडा

हा विदर्भभूचा लाल

धर्म-दिवपाल

राजतेचा

ध्रुव तारा तळपे निश्चत हृदयाचा

आजला हिन्द-मंदिरी

देव कितितरी

शोभिवंत

हा एकच तेथे सदा जागती ज्योत

रणशूर, वीर, नाविक

पाउलागणिक

दृष्टि येती

समयज्ञ वृत्तिचा हाचि एक भारती

नेणतो दिव्य वलगना

भव्य कल्पना

वाळुवरची

परी प्रज्ञा विलसे स्वयंसार्थतेची

स्वातंत्र्य-समरि घे उडी
 तरि न हरघडी
 फोडि टाहो
 प्रति श्वास दाखंवी स्वातंत्र्याचा भावो
 आजच्या महाराष्ट्राला
 हाचि एकला
 सर्वपरिनी
 आदर्श जीवनी, अभिमाने प्रेक्षणी
 मन, शरीर, पंचप्राण
 करी अर्पण
 राष्ट्र-चरणी
 जणु दधीचि ऋषि ये भारति अवतरुनी
 चैतन्य निर्मि भोवती
 तसे संगती
 जाइ तेथे
 जडतेस सजिव करि निज दर्शनमात्रे
 हिन्दचा सकल पुरुषार्थ
 व्हावया सार्थ
 झटे सतत
 त्याविणे दुजी ना आस जीवनांत
 हा कर्मयोगि माधव
 राष्ट्र-वैभव
 दिव्य लेणे
 ते सदैव लाभो, प्रभो ! हेचि मागणे

१९९ : चंदुलालचे अजब धाडस

दिंडी

स्नान करुनी अभ्यंग उषःकाली
 सुबक लावी केशरी गंध भाली
 नवा सुंदर पोषाख घालुनिया
 करी वंदन साष्टांग रामराया
 नवे धोतर त्याचिया आवडीचे
 कोट सदरा जाकीट रेशमाचे
 शिरी टोपी-एटीत भरजरीची
 अशी शोभे ती मूर्ति बालकाची
 दावि घरभर पोषाख ज्यास त्यास
 बोल वदनीचे-लाडका विलास
 अल्प काले ऐकु ये हांक बाळा
 पळे धावत द्रुतगती फराळाला
 एक बसण्याला, दुजा टेकण्याला
 तिज्या पाटावरि ठेवि ताटलीला
 घालि रांगोळी ताइ कुशलतेने
 बाळ पाही ते हसत कौतुकाने
 जांब १ गडवा चांदिचा पाणियाचा
 पाच उदबत्त्या गोड सुवासाच्या

फराळाचे चांदिच्या ताटलीत
 बाळ पाटावरि हर्षं मूर्तिमंत
 दूध घेउनि सामोर उभी माता
 तिच्या बाजूला असति पिता, भ्राता
 दोन भगिनी दो बाजुसी त्याचे
 चित्र लोभस देखिती दिवाळीचे
 जिगर छोटा इतुक्यात चंदुलाल^१
 हळुच येउनि मांडिशी लावि गाल
 कान उभवी, शेषूट हालवोनी
 मित्र-वदना टक बघे लोचनांनी
 आदरीना परि बाळ चंदुलाला ×
 म्हणुनि त्याचा बहु राग ये त्याला
 पवनगतिने तइं पळवि ताटलीते
 प्रेक्षकांच्या नच पार विस्मयाते

- (१) जांब-पाणी पिण्याचा प्याला.
 (२) चंदुलाल- कुत्र्याचे नांव.

× हा इमानी मुका जीव प्रस्तुत गीत लिहिल्यानंतर अडीच महिन्यांनी निधन पावला. वय सुमारे पाच महिने. त्याच्यावर आमच्या घरातील लहान मोठ्या मंडळीचा सारखाच लोभ होता. चंदू सर्वांचा आवडता होता.

२०० : दिवाळीचा सण-मुलांचा आनंद

चाल - अभंग

दिवाळीचा सण । मुलाबाळा हर्ष
 घेती परामर्ष । नाना रीति
 थोर माणसांची । आंटापीट चाले
 परी मुले बाळे । आनंदात
 भीषण लढाई । विक्राळ दुष्काळ
 आनंदात खळ । नाही मुला
 दे गा देवा ! आम्हा । आनंद मुलांचा
 जप हा थोरांचा । म्हणुनीच
 ऐसे परि कधी । मी न म्हणणार
 म्हणो वेडापीर । कोणी मला
 आनंद मुलाना । द्यावया झटेन
 त्यांतच मानीन । आनंद मी
 मुलांच्या आनंदे । आनंदला थोर
 मग तोही पोर । झालाच की

२०१ : कुर्यात् सदा मंगलम्

(माझा भाचा (बहिणीचा मुलगा) चि. मोतीबाबा ऊर्फ निंब्या नवघरे याचा विवाह ता. १ मार्च १९४१ रोजी झाला. त्या निमित्ताने हा श्लोक निर्माण झाला.)

श्लोक

कालाचे अजि शांतरूप लपले, तो उग्र रूपा धरी
चीखंडी अणुरेणु-जीवनि दिसे क्रांती अगम्या खरी
ऐशा कालि विवाह हा घडुनि ये त्या काल-साक्षीवरी
होवो तो शुभदा जगा, वधुवरा-कुर्यात् सदा मंगलम्

★ ★

२०२ : काळोख

चहूकडे अंधार

सारा चहूकडे अंधार

चंद्र दडाला, उडुगण लपला, नभी मेघपरिवार
स्नेह संपले, दीप विझाले, सरे दृष्टि-संसार

सारा चहूकडे अंधार

सुटे समीरण जणू प्रभंजन-अनिर्बध संचार
वट कोसळती, महाल उडती, कसलि न त्या दरकार
सारा चहूकडे अंधार

जगत भंगले, हृदय विसरले, मनाचाच व्यापार
दिशा बदलल्या, धुंद जहाल्या, स्वताचाच बडिवार
सारा चहूकडे अंधार

कितीक सरला, कितीक उरला निबिड निशेचा भार
नसे कल्पना, कुणा कळेना, सकल खुला बाजार
सारा चहूकडे अंधार

दृष्टि आंधळी, वृत्ति बावळी, समय असा अनिवार
तम-संहारणि, कुणि न येइ रणि, मात्र बोलसंभार
सारा चहूकडे अंधार

हे दृढतेचे बंध तमाचे सहज काय तुटणार
निधडी छाती, जीवावरती हवी तिलांजलि-धार
सारा चहूकडे अंधार

ऐक जिवा ! चंडोल जागता छेडि गीत-झंकार-
'प्राणपणानी तमास पिउनी सहर्ष दे हुंकार-
सारा चहूकडे अंधार

'थोडी उरली रजनी काळी झणीच ती पळणार
अता उषेचा चैतन्याचा खेळ विश्व बघणार
सारे चिन्मंगल होणार'

२०३ : आमुचा दादा--

चाल - तस्करा हाती

आमुचा दादा । वैमानिक होई
नभामधि उंच उंच जाई

खालुनी कैसे । विमान ते दिसते
पाखरापरी जणू गमते

विमानामधुनी । अम्हास तो बघतो
अम्हा परि मुळि नच तो दिसतो

काठिला फोटो । फणीन्द्रनगरीचा^१
तेथुनी हुबेहूब साचा

भव्य न्यायसदन^२ । तुहंग अजनीचा
फुटाळा तलाव पाण्याचा

अनाथछात्रगृह^३ । किल्ला बडींचा
सक्करदरा^४ रघूजींचा

महाराज बाग । महाराष्ट्र भुवन^५
पारडी^६ रम्य जुने स्थान

(१) नागपूर शहराचा. (२) नवीन हायकोर्ट. (३) अनाथ विद्यार्थी गृह. (४) श्रीमंत राजेबहादूर रघूजीराव भोंसले यांचे वसतिस्थान. (५) महाराष्ट्र वर्तमान पत्राची कचेरी. (६) नागपूरनजिक भोंसले सरकारची पारडीची बारदवानी हे पाहण्यासारखे ऐतिहासिक ठिकाण आहे.

आगगाडी ही । स्टेशनात येती
 फळाटी लोक कुणी नसती
 पेठ इतवारी । मंहाल राजाचा
 जागता पुतळा टिळकांचा
 वाकडे दिसती । गिरिण्यांचे भोंगे
 तयाची मौज अम्हा सांगे
 मिसरदेशांत^७ । कालच तो गेला
 शत्रुशी रणी झुंजण्याला
 होउनी विजयी । येइल परतोनी
 तयावरि उधळु तदा नाणी

मीहि होइन रे ! मोठा सैनानी
 पराक्रमि डुलविन ही अवनी

२०४ : परत ये वीर—

चाल - तस्करा हाती

परत ये वीर । रणाहुनी सदनी
 नष्ट रिपु धुळीम मिळवोनी

शिपाई साधा । संगरास जाई
 कोठले मोल तदा राही
 विक्रमे आता । किती थोर होई
 जगाची दृष्टि, मना दिपवी
 दुंदुभी वाजे । जगभर शौर्याची
 चामरे डुलति चोरवीची
 कुटिलशा काली । जीवन-गुण लुप्त
 तळपतो समयि गुणादित्य^१
 कालचा फौजी । सेनाधिप आज
 शोभवी पराक्रमी तेज
 भूषण जगताचे । तसे जीवनाचे
 ओज नव परवश कालाचे
 शूर ऐसेच । पारतंत्र्य जगती
 हाणुनी, स्वतंत्रता देती

★ ★

२०५ : पत्रक

दिंडी

लिहू कविता कोणती दिवाळीची-
 चाल थांबे इतुक्यात कल्पनेची
 विविधरीती अजवरी गायिली ती
 अता कैशा उडतील चंद्रज्योति
 पत्र-दूते खंजीर मागणीचा
 छातिवरती रोखिला नेहमीचा
 मजहि वाटे नव काव्य पाठवावे
 मनासम ते परि जुळुनि कसे यावे
 बालकापरि कल्पना अडुनि बैसे
 शब्द लिहिला खोडिला घडे ऐसे
 किती कागद नाशिले गणति नाही
 परी एकहि ना ओळ लिहुनि होई
 हट्ट संपेना मुळी कल्पनेचा
 हेतु अधिकचि चेतला मानसीचा
 तीक्ष्णधारी खंजीर चमक दावी
 त्रिताली या कविताच लुप्त होई
 दिवाळीचा दिन सुभग हा उदेला
 घरी दारी आनंद भरुनि गेला

तरि न गवसे ती अजुनि दिव्य बाला
शोध कुणि घ्या वाचुनी पत्रकाळा

★ ★

२०६ : गायकीस—

(शालापत्रकाच्या जानेवारी १९४२ च्या खास रानडे
अंकाच्या मुखपृष्ठावरील न्यायमूर्ति रानडे यांच्या
चित्रालगतचे गायकी (गुराखी)चे रेखाचित्र पाहून—)

चाल — सुटला पितृदिशेचा

बसुनी तरुच्या शाखेवरी
पावा वाजविसी सुस्वरी
आलाप रंगती, निनादिती अंबरी
आमोद बहरला सुखनिर्भर भूवरी

दिसते दृष्टि तुझी हासरी
वदनी झळके गुचि माधुरी
खेळती कोणते गोड खेळ अंतरी
ते तरंग खुलवी मात्र तुझी बासरी

फुलती तरुवरि सुंदर फुले
गंगा निजजल वैभवि डुले
पाण्यावरि जाती सवत्स धेनूकुले
त्याकडे न देखिसि—लक्ष्य कुठे वेधिले

तरु हा सरितातीरी उभा
 सुमने उधळिति मधु सौरभा
 रंजवी जान्हवी कलरवि मानस-नभा
 हे चित्र जरा बघ ! - किती गोडवी प्रभा

कितीही दृश्ये ही साजिरी
 मोहिति रम्य जगाला जरी
 सुखदुःख तयाचे तुज न, वाटते, तरी
 स्वानंद छेडि तव गो-पाला ! वैखरी

★ ★

२०७ : चराचराची माता-चैतन्य

चाल - भूपती खरे ते

रवि चंद्र तारका मुला फुलावरि कविता
 लिहु नका बोलती कुणीहि उठता बसता
 चैतन्य जीवनी स्फुरनि रोमरोमात
 पोचेल हृदयिची देशभक्ति गगनात
 देशार्पण जीवित करावया लावील
 ही असली कविता हवी आज बिनमोल

शिशुहास्यी नच चैतन्य । राहि का
 सुमगंध विना चैतन्य । मिरवि का
 चैतन्याविण रवि चंद्र । असति का

ती रम्या संध्या काय हीन चैतन्य
 प्रगटवी उषा का चैतन्याचे दैन्य
 प्रत्येक कणकणी चैतन्याची वसती
 त्याविना न कोणी वस्तुजात या जगती
 चल असो नसो ती चैतन्याची प्रतिमा
 प्रकटवी अलौकिक ऐत समधि निज सुषमा
 चैतन्या वीणे कुणी न जन्मा येई
 चैतन्य सर्वथा चराचराची आई
 प्रस्तर नच करि घायाळ । नातरी
 नच रज्जु आवळी फास । नातरी
 नच काष्ठ अग्नि ओपील । नातरी
 नवरसी कोंडिला अखिल सृष्टि-संसार
 स्व-स्थिती निरखुनी योजक करित विहार

★ ★

२०८ : समर जगतातला—

चाल - होय संसार तरु

समर जगतातला वदति जो मातला
 सकल सृष्टीसवे भुवनि तो प्रगटला
 होय निर्माण जग
 आजवरि काल बघ

कोणता क्षण उमग
की न तो गाजला
समर जगतातला०

गिरि, कुहरि, काननी
सघनशा जनगणी,
भव्य नभि, जीवनी
विविधपरि रंगला
समर जगतातला०

अमित हानी घडे
जगत विपदी बुडे
थोर मानस रडे
बघुनि कोलाहला
समर जगतातला०

जगहितार्थीं म्हणुन
यत्न-कष्टेकरुन
बंध घालिति सुजन
तरि न तो लोपला
समर जगतातला०

सृष्टि-कारण तिथे
कांहितरि उपजते
दिव्यपण, वाटते
उगिच नच त्याजला
समर जगतातला०

प्रखर चैतन्य ते
ठेवि नित जागते
नव जगा जनन दे
तो स्वता एकला
समर जगतातला०

★ ★

२०९ : अखिल भारतास

(जुने कागदपत्र पहात असता त्यात आकस्मिकपणे एकोणीस वर्षांपूर्वी लिहिलेल्या प्रस्तुत गीताचा चिटोरा मिळाला. या गीताच्या खाली असलेले ठिकाण, तारीख व सही पहाता ते, कै. वा. देशबंधु चित्तरंजन दास यांच्या अध्यक्षतेखाली नागपूर-वन्हाड प्रांताची संयुक्त परिषद बुलढाण्यास ता. ७ व ८ मे १९२३ रोजी झाली त्या परिषदेच्या प्रारंभी म्हणण्याकरिता म्हणून बुलढाण्यासच लिहिण्यात आले. पण वेळेपर्यंत गीत पूर्ण न झाल्याने मला जुनेच गीत म्हणावे लागले. त्या गीतामधील अपुरे कडे गोकुळअष्टमीस (ता. १ सप्टेंबर १९४२) पुरे करून ते संपूर्ण गीत खाली दिले आहे.

आनंद-गीताच्या दुसऱ्या भागामधील 'तो दिन' हे गीत आणि प्रस्तुत गीत या दोन गीतांमध्ये वाचकास हुवेहूब बरेचसे साम्य दिसून येईल. बहुधा या गीतावरूनच 'तो दिन' हे गीत निर्माण झाले असावे. कारण या गीताच्या चिटोऱ्यावर जी तारीख आहे त्यानंतरची तारीख 'तो दिन' या गीताखाली आहे. परंतु दोन्ही गीतांच्या मूळ कल्पनांच्या बैठकीत स्वाभाविकच फरक असल्याने रसिकास द्विरुक्ति वाटणार नाही ही खात्री आहे.)

झंपा

खचित उगवेल तो एक दिन भूवरी
ठेवि आशाबला भारता ! अंतरी

खड्ग म्यानांतले

चमकुनी हे तुझे
जगत नमवील रे ! चरणावरी
खचित उगवेल तो एक दिन भूवरी

सूर्य ग्रहमंडळी

प्राण देहांतरी
तूचि तू होसि पै जगि त्यापरी
खचित उगवेल तो एक दिन भूवरी

बोलशिल जे वचन

धरिल शिरि ते भुवन
जेवि घन वारिकण भू स्वीकरी
खचित उगवेल तो एक दिन भूवरी

विश्व-सिंहासनी

राजशिल त्या दिनी
अचर चर तव भजनि दासापरी
खचित उगवेल तो एक दिन भूवरी

तूझाच जयनाद

नांदेल गगनात
श्रवणी न मुळि येइ दुजि वैखरी
खचित उगवेल तो एक दिन भूवरी

बीज चंद्रापरी

अससि अजि महिवरी
जाणतइ शोभशिल पुनिवेपरी
खचित उगवेल तो एक दिन भूवरी

स्वस्थ बैसू नको

माळ ओढू नको
गगनि पाहू नको कृति आचरी
खचित उगवेल तो एक दिन भूवरी

जागता झोपता

हरघडी वर्तता
दृष्टि दे सर्वथा तरि त्यावरी
खचित उगवेल तो एक दिन भूवरी

बुलढाणा—७-५-२३, सोमवार.

★ ★

२१० : आमुची स्वतंत्रता

चाल - प्रणयतरंगासवे

हसत हसत ये उषे !
पळत पळत जा निशे !
मुख शशांक लोपवी
बाल भानु तोषवी

चांदणी—

चांदणी

घे स्वरूप हिमगुणी

कटु निनाद तो अडे

विहग-छंद चहुकडे

विपद वात लोपती

सुखद गंध मिरविती

चाहता

भव्यता

धन्य आजि सुभगता

तो उदात्त हिमनिधी

तो उदार जलनिधी

स्नेहसलिल जान्हवी

देति टवटवी नवी

उमलल्या

‘नव कळ्या

रुचिर मधुर हासल्या

तेथ बन्सिधर रमे

हृदय-गीत-रव घुमे

ओज तेज कडकडे

— बेगुमानता रडे —

ही कथा

सर्वथा

भुवनवंद्य दिव्यता -
आमुची 'स्वतंत्रता'

★ ★

२११ : बाल-गीत

चाल - अभंग

अंगणात खेळे । माझा बाळराणा
दिसे गोजिरवाणा । बाळचंद्र
दुडु दुडु चाले । वाजति पैजण
कर्णी रुणझुण । नाद सदा
मा-मा-ता-ता-दा-दा बोवडे बोलतो
भान हरवीतो । जन्मीचे या
रडे न ठाऊके । हांसणेच जाणे
सोनियाचे जिणे । कैले माझे
उदास घराला । जन्मोनी बाळाने
आनंदाचे लेणे । चढवीले

★ ★

२१२ : मुलाचे प्रश्न

चाल - अभंग

मोल देऊनिया । रडाया सांगती
परि रडताती । मोलास्तव

घरात दिसती । पर्वत अन्नाचे
पोट उपासाचे । दुःख भोगी !

जीवन जगाया । रण माजवीती
जीवन हरिती । दुबळ्यांचे !

अग्नि दोघामध्ये । जाईना चुकोनी
स्नेहाच्या बंधनी । तेचि आज !

कितीकां पुशीले । सांगेना कोणीही
विचारितो आई ! तुज आता

★ ★

२१३ : अजब जीव

भैरवी - केहरया

मघाअ आलो । -परी विसरलो
 कशास आलो । कसा परतलो
 काहि कळेना, सर्व विसरलो
 प्रिय जीवांच्या, प्रिय सुहदांच्या
 गाठी भेटी सद्भावांच्या
 होउनि चुकती सर्वपरींच्या
 परि उमजेना कसा परतलो
 नव्हती कसली मनि अभिलाषा
 सुखे स्वीकरी कर्मन्यासा
 अंतरिची अंतरीच भाषा
 निघुनी गेलो - परी परतलो
 कैलासाला वंदन केले
 ध्रुवताच्याचे दर्शन झाले
 एकांतीचे पद अनुभविले-
 -सर्व विसरलो, परतुनि आल्ये
 पुन्हा परतलो । कसा परतलो
 काहि कळेमा, कशास आलो

२१४ : घातकी

चाल - मज गमे ऐसा

उचित हे चन्द्रा ! तुज नसे । जीवनी या

जीवन तव हे ज्याच्यावरती
बाह्वि जगती जो तव महती
विश्वांतरि तव ठसवी मूर्ति

कृतघ्नपण हे दाविसि कैसे

कुंभ सुधेचा तुझ्या ठायि रे
त्यामधुनी चंद्रिका पाझरे
सुखानंद उल्हास जगि भरे

तयास कारण कोण गमतसे

तेजाचे जो निधान तुझिया
त्यासचि सजसी तू भक्षायी
हर ! हर ! विहित न हे शशिराया !

तदीय ऋण का फेडिसि ऐसे

वाटे म्हणुनिच कलंक-लांछन
क्षयी जहाले लोभस जीवन
दुर्धचने तुज ताडी त्रिभुवन

जीवित-फल का हेचि अपैसे

२१५ : भुका चिलु

चिलू भुका तू खा पोळी
 भुंकु नको रे या वेळी
 मनी भिऊनी जाईल
 पोळी उंदिर पळवील

★ ★

२१६ : अरुणोदय

(उमरावतीच्या ' उदय ' पत्राच्या पंचवीस वर्षांच्या ज्युबिलीनिमित्त)

अरुणोदय जाहला
 विदर्भी । विदारुनी रात्रिला
 घोरतमा रात्रिला
 विदारुनि । अरुणोदय जाहला
 त्या निशाचरे निंदिती
 होवो न उदय इच्छिती
 तनमनास बहु झिजविती
 परि ठेवुनि शिरि पाउला
 विदर्भी । अरुणोदय जाहला

नव विहंगकुल कूजिती
 नव फुले गंध उधळिती
 नव पवन, कळ्या नाचती
 आमोद सर्व कोंदला
 विदर्भी । अरुणोदय जाहला
 चैतन्य सुप्त जागवी
 अभिनव ज्योति उजळवी
 वाणीस मुक्या बोलवी
 नवरूपरंग बहरला
 विदर्भी । अरुणोदय जाहला
 'बालार्क-तेज उसळिले
 निज जीवन त्या अपिले
 जननास जनन दीधले'
 धन्यतेस पावला
 विदर्भी । अरुणोदय जाहला
 मे १९४४

★ ★

२१७ : मायेचा पूत

दिंडी

ठायि ठायी तळपती दीप नाना
 ठाव तिमिराचा कुठे आढळेना

अ क्रमाया पथ बिकट हीनदीना
 सुलभ करि तो यामिनी-कालराणा
 सूर्य दडला एकाकि काल-पाशी
 हाच चिंता-जप सदा चित्तकोशी
 संभ्रमी आ सारेच गोंधळून
 स्थलिच राहति पर्वतापरि खिळून
 सूर्य कालाचे उदर विदारोनी
 पूर्वतेजे प्रकटला माळरानी
 हर्ष इतुका जाह्ला दर्शनाने-
 गगन कोंदे जयकार-गर्जनेमे

त्याच मार्गी जन-सूर्य चरण टाकी
 सभय निर्भय जग अखिल त्या विलोकी
 पुढति सरता काहिसा निश्चयाने
 तोच भरल्या दशदिशा क्रंदनाने

निज स्थानिच कल्लोळ माजवीला
 घडे जो तो 'अजि हिन्द ठार झाला'
 खुळयाना ह्या जा, पुसा या घडीते
 दाखवावे कुणि 'खरा हिन्द कोठे?'

प्रेम, पत्ते, पाळणे सोडुनीया
 सकल झटती सांकडे निवाराया
 परी मायेचा पूत कुस्तिगीर
 न ये मैदानी दुजा धीर वीर

'कपि जयाचा नाचवी तोच त्याला'
 'बघे' केवळ पांडित्य-विलासाला

पारसंत्र्याची आंच जया जाची
मुक्त व्हाया निज जीव तोचि वेंची

★ ★

२१८ : गर्जू सदा 'जय' भारता !

'जय भारता' 'जय भारता'
गर्जू तदा । मम भारता !

● ●

रण संपले । जग जागले
अजुनी तुला । परतंत्रता
कुर्णि दीधले । मुखि टाकिले
अशि या घडी । तव दीनता
तुजला तुझे । अजि पारखे
तुडवी कुणी । म्हणुनी ह्सा !

● ●

लपली कुठे । दडली कुठे
रोमातली । तव आढ्यता
जरि तेज तू । जरि शक्ति तू
तरि दाखवी । निज वीरता

कर हालवी । पद चालवी
हरि पाठिशी । तुझिया स्वता

● ●

जन-जागृति । किति संप्रति
तुज वाटु दे । बहु धन्यता
बल पोशिले । मन वर्धिले
पुढल्या क्षणी । तव थोरता
क्षण हा भला । तुज लाभला
मिरवी झणी । नव रक्तता

● ●

‘जय भारता’ ‘जय भारता’
अपुरे नभा । करु भारता !
जग रंजवी । जग दीपवी
जनि रंगवी । निज मुक्तता
उधळू मने । फुलवू मने
गर्जू सदा ‘जय’ भारता !

★ ★

२१९ : पुरुषोत्तम

जोवरि नाही आपण अपुले
 स्वतंत्रपण ते तोवरि कसले
 स्वातंत्र्याचे धुके पसरले
 त्यांतच रंगे मानस दुबळे
 प्रेम-भाव हस्पला-
 ठायि त्या द्वेष हा पुढती सरसावला

द्वेष सुटे मोकट भारती
 लोभ, मोह त्या येति संयती
 स्वातंत्र्याची देति आहुती
 चितेवरी त्या विडी ओढिती
 हर्षति बहु अंतरी-
 हिन्द हा देखुनी गुलाम मूर्ती खरी

स्वातंत्र्यास्तव जे जे झटले
 हृत्कमली स्वातंत्र्य पूजिले
 पुरुषोत्तम ते सुळी लटकले
 द्वेषी मन परि मुळि नशांतले
 घालि नाच नंगा-
 घडिस या वाहवी तप्त रुधिरगंगा

एक मनाचे एक वचत्वे
अनुभवि तै स्वातंत्र्य हिन्दचे
उज्ज्वलतेचे उदात्ततेचे
धी-श्री-शक्ति-स्थल लीलेचे
तो दिन दुरि नाही—
निश्चये भारता ! द्वेष सुळी देई

★ ★

ता. १५ ऑगस्ट १९४७

भारत स्वतंत्र

झाल्यावर

२२० : आनंदाचे भरतवाक्य

भैरवी - त्रिवट

भरतवाक्य आता । गाउ खरे देवा !

मुक्तपणे तव यश गाता
धन्यता गमे मना

क्षण हा धन्य नवा

भरतवाक्य आता । गाउ खरे देवा !

मुक्त जीवनी ये भरुनी
शुभद भाव आननी
धन्य होय जिम्हा

भरतवाक्य आता । गाउ खरे देवा !

पारतंत्र्य मायेमधुनी
मुक्त भरतमेदिनी

नमन तुला देवा !

भरतवाक्य आता । गाउ खरे देवा !

★ ★

२२१ : आनंद चिरायु होवो !

(पुण्याच्या आनंद मासिकाच्या ५०० व्या अंकाकरिता)

चिरंजीव हो आनंदा ! मागणे प्रभूला

तुझी बाग फुलली जेव्हा अम्हा बालकांस
 किति मोद होई तेव्हा तींत विहरण्यास
 वाट बघत आनंदाची—तोचि एक ध्यास
 अजुनि तुझ्या दर्शनि होतो बाल या क्षणाला
 चिरंजीव हो आनंदा ! मागणे प्रभूला

तुझ्या रम्य फुलबागेची मीज कित्ती वाटे
 तो सुगंध सेवित असता स्नेह उरी दाटे
 तिथे प्रथम 'आनंदा'चे गीतपुष्प^१ थाटे
 पुढति कदा होइ न तैसा हर्ष तन्मनाला
 चिरंजीव हो आनंदा ! मागणे प्रभूला

जनक तुझा बालमनाचा सखा 'वासुदेव'^२
 बालरंजनास्तव झटला तनुमने सदैव
 ते स्वरूप कालोचित रे आजही तथैव

१. कविता लिहू लागल्यावर माझी 'शारदादेवी' ही कविता (आनंद-गीत, भाग पहिला) प्रथमतः आनंद मासिकांत (वर्ष ५ वे, अंक ५७ वा ना.—१५ एप्रिल १९११) प्रसिद्ध झाली. त्यानंतर दुसरीकडे येऊ लागल्या.

२. कैलासवासी वासुदेवरावजी आपटे. आनंदाचे संस्थापक आणि आद्य संपादक.

सान थोर घालिति तुझिया कंठि सुमनमाला
चिरंजीव हो आनंदा ! मागणे प्रभूला

जनन तुझे वा आनंदा पारतंत्र्य होई
तुझी युवावस्था तैशी बंधनांत जाई
तरी बालरंजनि वृत्ती अचल नित्य राही
अगा ! आज स्वातंत्र्याचा तिलक तुझ्या भाला
चिरंजीव हो आनंदा ! मागणे प्रभूला

★ ★

२२२ : हा भक्तियोग साचा, जयकार भारताचा

चाल - हा हिन्द देश माझा

स्वातंत्र्य-देवतेचा-। जयकार भारताचा

दिन आजि हा उदेली

स्वातंत्र्य-पूजनाला

हिन्द स्वतंत्रतेचा । जयकार भारताचा

हर्षे मनोज्ञ गाती

खगवृन्द हिन्द-गीति

स्वातंत्र्य संपदेचा । जयकार भारताचा

क्षितिजी निशाण फडके
 रविचक्र रम्य चमके
 तू धन्य भारता ! गा । जयकार भारताचा
 यश, कीर्ति वाढवाया
 रिपु नाश शीघ्र व्हाया
 कर हालवी सदाचा । जयकार भारताचा
 घे ध्यास एक चित्ती
 रमवी तिथेचि वृत्ति
 'हो नाथ या जगाचा' । जयकार भारताचा
 हिन्द स्वतंत्र लोकी
 चिरकाल रे ! विलोकी
 हो, कृष्ण अर्जुनाचा । जयकार भारताचा
 हे कर्मयोग देणे
 हे ज्ञानयोग लेणे
 हा भक्तियोग साचा । जयकार भारताचा

★ ★

२२३ : कलगी-तुरे

किति सायासे पुण्याईने स्वतंत्रता लाभली
 हिन्दला ईशकृपासाउली

रणयज्ञी या कितिक जिवांची आत्माहुति पहुडली
 -कशाला गणति अता ती भली
 हरदिन हरघडि नव रक्ताने हिन्दभूमि रंगली
 -वांच्यता नको अता ती मुळी
 ही हीमदीनता होउनि कुरि कष्मल
 तळपावे तन्मुख तेजाने उज्ज्वल
 आनंद-सागरी बुडो हिन्दभूतल
 यास्तघ सारे सर्वस्वाचे तेजोबल सांडुनी
 हिन्द हा स्वतंत्र होई जनी

परसत्तेचे निशाण-तेथे हिंद-ध्वज फडकला
 छायि त्या सकल हिंद ठाकला
 उजाडता दिन नभि दुमदुमली हिंद-हिंद-गर्जना
 म ठावे अन्य बोल त्याविना
 दो शतकांवरि सतत पारखे-सुदिन आजि उगवला
 हिन्द निज सिंहासनि राजला
 जी नष्ट भिन्नता हिंदात्म्याला छळी
 जी श्वास मोकळा क्षण न घेउ दे मुळी
 तिज यमुना-तीरी तिलांजली दीधली
 जसा वेणु-रवि निखिल मनीचा भेदभाव लोपला
 तसा जगि हिन्द एक प्रकटला
 बाटतसे विस्मये हाच का हिन्द कोठडींतला
 की हा दुजाच कुणि जन्मला
 दिसतो अजि हा भीमशक्तिचा म्लानमुखी दुर्बल
 दर्शनी जगत् सर्व संकुल

अरुण-कांति मुखि, अचल पवित्रा, ढाठ पाठिचा कणा
 विसरवी जगा अहं-वल्गना
 अपुलेच स्वताचे लेणे हा लेवुनी
 अन्यथा कुणाची मिजास नच राखुनी
 खल कुटिल खेळ जगि हिंमतीने उधळुनी
 म्हणवी त्राता दलित जगाचा, मेरु धैर्य जीवनी
 निशिदिनी अनुभवि ये कारणी
 साच दृष्टिने सकल सत्य परि स्वतंत्रता मवसता
 दुभंगे हिन्दएकरूपता
 म्हणवि हिन्दचा पाइक जो तो सुमंत व्हाया धजे
 बधेना बीज कोणते रुजे
 एक सुराचे अनेक होती, विविध रंग रंगती
 प्रतिस्थलि कलगितुरे साजती
 म्हणविती सुज्ञ हे हिन्दभक्त भूवरी
 का असा नाच करि तन्मानस वैखरी
 की स्वभाव प्रकटे ऐमसमयि यापरी
 हिन्द-स्वातंत्र्याची परि ही विटंबना देखुनी
 शत्रुचे जगत हासते मनी
 अथचित येती हिन्दाभवती अनेकविध आपदा
 पुढति त्या टाकु न देती पदा
 अन्न मिळेना पोटा पुरते, काया वसनाविना
 सुचेना उपाय निश्चित कुणा
 सदैव म्हणतो परसत्तेने नागविले त्याजला
 नागवी हिन्दच अजि हिन्दला

उत्कर्षि हिन्दचे झटणे राही दुरी
 शुभचिंतन नुसते न घडे कधि पळभरी
 ठेवितो उलट त्या मानेवरती सुरी
 सज्जन झटती जीवे भावे, विरोधितो सत्त्वरी
 मुखी जयघोष हिन्दचा परी !

★ ★

२२४ : वन्दु धन्य गांधीला

धन्य हिन्द जाहला

धन्य पुत्र जन्मला

जन्मला

नांदला

धन्यतेस पावला

सकल जगत सारखे

मणि कुणा न वावुगे

थोरता

सानता

ठाउके न त्याजला

शिशु प्रमोद शिशुगणी

ग्रामणीत ग्रामणी

विलसला

बहरला

आत्मभाव विसरला

निभंयी निजांतरी

शांत सागरापरी

गिरि जरी

ये शिरी

अचल राहि स्वस्थला

मन विशाल निर्मल

कृति मनोज्ञ उज्ज्वल

पेरिले

चाखिले

भुवनि गंध विखुरला

मृत, सजीव असुनिया

पाजुनी सुधा तथा

तळपवी

चमकवी

स्तिमित लोक जाहला

मायभूमि परवशी

तळमळे दिनी मिशी

कष्टला

झुंजला

तोडि बंध अंतिला

सत्य शांति-पूजनी

दंग सतत जीवनी

वदु किती
गुणतति
वन्दु धन्य गांधिला

★ ★

२२५ : श्रीपूजन

हासली मधुर उषा मंगल
फाकली विभा तिची उज्ज्वल
रविदीप लाविला हळुच कुणी नंतर
उत्फुल्ल जहाले विश्वाचे अंतर

डुलली नयनरम्य पालवी
फुलली गोड फुले नवनवी
आलापिति सुंदर सृष्टिरमेचे कवि
विलसली चराचरि लालस नव टवटवी

पण हा कुठे समीरण रुळे
होई सांज तरी नाकळे—
ह्या मुग्ध कमलिनीभवति पहा घुटमुळे
प्रति दला फुलवि तो मृदुस्पर्शनी बळे

पद्मजा पद्मासनि शोभिली
द्वाही मधु गंधे घुमविली

वरखालि उजळिल्या असंख्य दीपावली
तिज भावभक्तितने विश्वेशे पूजिली

★ ★

२२६ : भारत-स्वातंत्र्याचा - वाढदिवस -

चाल - लावणी

स्वतंत्रता मंगल

भारता !

करो तुझे मंगल

प्रभू तुझा मंगल

भारता !

करो तुझे मंगल

तव कुशल सतत चिंतणे

तुजसाठि जीव वेचणे

जगि तूचि एक जाणणे

हे वैभव अजि दुर्मिळ

भारता !

प्रभू तुझा मंगल

ज्ञोपली एकता सती

विषमतेस ये जागृति

कोणती कळेना स्थिति
माजला सकल गोंधळ
भारता !

प्रभू तुझा मंगल
दिनरात गगन-वल्गना
विखुरती अमल कल्पना
झाकित्ती बळे लोचना
शुचि अनिल होइ चंचल
भारता !

प्रभू तुझा मंगल
परवशिच भारता गण्ठी
निरयि त्या क्रीडती कुणी
स्व-जन-कंठि असि फिरवुनी
पी रुधिर, रंजवी दिल
भारता !

प्रभू तुझा मंगल
तव सुखांत सुख पाहणे
तव विपदि दुःख साहणे
जाणते जागते जिणे
दुमदुमो कीर्ति-परिमल
भारता !

प्रभू तुझा मंगल
हा वाढदिवस उज्ज्वल
दुरि खचित करिल कष्मल

यश दिगंतरी चढविल
ही स्वतंत्रता मंगल
भारता !

प्रभू तुझा मंगल

★ ★

२२७ : बालसन्मित्र

चाल - होय संसार तरु

बालसन्मित्र हा
येइ बघ अंगणी
उठवि तुज बालका !
ऊठ रे, ऊठ झणि

लोळसी भूवरति
प्रियतमा ! अजुनि किति
सप्तरंगी जगति
साजली कणकणी

इंदु मंदाबला
अरुण सरसावला
रम्य हा सोहळा
पाहि डोळा भरुनि

घेइ हनुमानसम
 आकाशि उड्डाण
 रविबिंब करि आण
 खेळण्या अंगणी
 चेंडु हा पृथिविचा
 फेकि सूर्यास्थली
 दावि पुरुषार्थ लव
 जन्मुनी जीवनी
 हिन्दचे तेज नव
 तुजमिषे घे उदय
 दुमदुमवि दिव्य रव
 जगभरी या क्षणी

★ ★

२२८ : 'मी नाहि जा'—

चाल - तुझ्या गळा

'तुझी फुले
 माझी फुले
 गुंफू वेण्यांचे गजरे'
 'मी नाहि जा'—'करू बरे
 देवाजीचे हार तुरे'

'तुजसाठी
 मजसाठी
 विणु या विंदी जरीकाठी'
 'मी नाहि जा'—'तू गोमटी
 सुरेख दिसशिल गे मोठी'
 'मुलींतली
 तू सानुली
 फुलांतली जणु चाफेकळी'
 'मी नाहि जा'—'वाः हसली
 अमुची बाळी छान भली'
 'हळु गोडशी
 बोले मशी
 थय थय नाचू नको अशी'
 'मी नाहि जा'—'तुझी खुशी
 फेकु नको परि फुले अशी'
 'रसू नको
 फुगू नको
 फुलास मजला देउ नको'
 'मी नाहि जा'—'रडू नको
 पायदळी फुले तुडवु नको'

★

★

२२९ : श्रीरघुराज वंदन

श्रीमंत राजे बहादूर रघोजीराव साहेब भोंसले यांच्या हीरक महोत्सवानिमित्त. समारंभ ता. २७ मे १९५१ रोजी झाला.

खड्या चालीवर

जगि धन्य भोंसले-कुल

करी उज्ज्वल

वीरतेला

जरिपटका कटकेवरती फडकाविला

निज महाराष्ट्र-वारुला

पाजिले जला

जान्हवीचे

हृदयास कापवी पूर्वभारताचे

हा विदर्भ-पहारेकरी

बंग-सागरी

ठाण मांडी

समशेर तळपवी ठोकुनिया मांडी

हा वंश दीप आजला

दैवे लाभला

फणिपुराला

× श्रीराम शतायु, सुखी ठेव, त्याजला

× नागपूरकर भोसल्यांचे कुलदैवत

त्या विभवकालिची मूस

धीर गंभीर

मूर्तिमंत

ही विराजिली या स्थली भाग्यवंत

हा उदार मनिचा किती

नाहि त्या मिति

थोर हृदया

करि वंदन भावे कवि हा रघुराजया

★ ★

२३० : सत्कर्म ऐसे करी

होई भारत वा स्वतंत्र जगती - त्याचा पुनर्जन्म हा
त्याते उच्च पदी सुखे बसविणे कर्तव्य आजी महा
मार्गी कंटक तीक्ष्ण जे स्थलि जली विध्वंसि त्या सत्वरी
बोलो ' धन्य सुपत्र ' लोक तुजला सत्कर्म ऐसे करी

★ ★

२३१ : तिळगूळ

घे हा तिळगूळ

हातिची

फेकि सुधे, धूळ

राग तुझा सोड

हासुनी

बोल गोड गोड

★

★

२३२ : भारत-प्रशस्ति

भूषण जगताचे

स्वातंत्र्य भारताचे

हीन दीन जनता

वेड त्याचे

दुबळ्यांचा त्राता

पंकीय क्लेशहर्ता

अहर्निशी तिमिरी

दिव्य सविता

तुडवी जग पायी
 अजवरी ठायि ठायी
 तेचि तया चरणी
 लीन होई

हृदयि प्रेम, शांति
 प्रतिकार खड्ग हाती
 मूस अभयतेची
 परंज्योति

अशोक चक्राचा
 संचार भारताचा
 जलि स्थली व्योमी
 मानतेचा

गौरिशंकराचे—
 कुंतली भारताचे—
 पुष्प खोवियेले
 हर्ष नाचे

सरल मधुर वाणी
 भारती सगुणखानी
 जगा भास होई
 चक्रपाणी

फुलांतला गंध
 जीविचा सौख्यकंद
 स्वतंत्र अमुचा हा
 भरतखंड

२३३ : तुझी पुष्पमाला—

(ता. १४ सप्टेंबर १९५३ रोजी संध्याकाळी पावसाची भरदार सर नुकतीच येऊन गेल्यानंतर प्रस्तुत गीत गुणगुणत नागपूर जेलरस्त्याने जात असता पश्चिमेकडे सहज दृष्टि गेली. तोच अगदी विलक्षण तेजस्वी पण भीषण लाल अंगार सूर्यबिंब ढगांतून क्षितिजाखाली जात असल्याचे दृष्टीस आले. त्यासहशी गुणगुणणे एकदम बंद पडले आणि त्याबरोबर कविताही लगेच संपली ! त्याला अनुलक्षून शेवटच्या दोन ओळी आहेत.)

चाल - कर्नाटकी

तुझी पुष्पमाला हवी कासया ही
बरा कंठ माझा असा शून्य देही
तुझी माळ तूते, मला कंठ माझा
अशा मीलनाचे पुरे सोंग आता

स्मरे बोल माझे तुझ्या चित्तकोशी
तुझ्या चितनी मी रमे आत्मतेशी
तुझ्या आवडीचे पथी मोकळा तू
नसे कोणताही मला स्नेह—किंतु
नको गुंतु येथे, करी सार्थ जीवा
तुझ्या कर्मयोगी सुखाचा विसावा—
—रवी रक्तबिंबे गृही पश्चिमेचे
वचा संपवू रे ! अता मुग्ध वाचे

★ ★

२३४ : कुणी दोन जीव

कुणी दोन जीव प्रवाही वहाती
पुढे कालयोगे पडे गांठ भेटी

गृही एक लोळे सदा प्रेमरंगी
दुजा झोप घेई रणी भू-उसंगी
गुलाबास सिंची जला एक भावे
दुजा मात्र जाणे ध्वजा गीत गावे
स्वताचे स्वताला मनी एक चिंती
दुजा मुक्ति पाही जगत्-प्रेमशांति
दुजा भाव एका दिसे ठायि ठायी
समानत्व देखे दुजा त्याच ठायी
अशी प्रत्ययी ये स्थिती दो मनांची
परी एकमेकी रती रम्यतेची

२३५ : मधुर कंठ लाभला—

मधुर कंठ लांभला
 गीत गाइ कोकिला
 हरिख पवन दरवळे
 स्नेहबंध मोकळे

नव सुगंध विखुस्ले
 अंतरंग डोलले
 भुवनि गगनि रम्यता
 रम्यतेत भव्यता

तहलतेत चाहता
 चाहतेत मधुरता
 विराजिती फळे फुले
 तरल नयन लोभले

स्थिरचरी प्रसन्नता
 मुळि कुठे न हीनता
 कणकणांत चेतना
 दीनता दिसेच ना

विविधतेत एकता
 एकतेत दिव्यता
 बल विशाल साधुता
 शांतिब्रम्ह-थोरता

स्वतंत्र भारती पदा
ही वसंत-संपदा

★ ★

२३६ : नंदकुमार

(चि. नंदकुमार श्रीधर टेकाडे - वय ३ वर्षे)

- माझा नातू -

हासत नन्दकुमार

एक एक पाउलास टाकित
विमान बंदुक दो करि परणित
मुखा भवतिच्या शांत निहाळित
जवळी येइ कुमार

हासत नन्दकुमार

तयनि भाव गंभीर झळाळत
तेजःकण चहुकडेस फेकित
मनिच्या आंदोलनी तरंगत
जवळी येइ कुमार

हासत नन्दकुमार

नव भारतिचा बंदुकधारी
की वैमानिक गगनविहारी

भविष्य जाणे एक मुरारी
जवळी येइ कुमार

★ ★

२३७ : छोटा तात्या म्हणतो—

लहान चेंडू हा अमुचा
चेंडू मोठा तो तुमचा
आपण सारे खेळू या
नको रिकामे या समया
मने उलहसित होतील
करी कृती शुभ घडतील
उगीच कोणी बसू नका
बसूनि नुसते होति चुका
सु-मने श्रमणी काहि करा
जेणे लक्ष्मी येइ घरा

★ ★

२३८ : श्रीगणेशायनमः

(१९५५ साली प्रसिद्ध झालेल्या नवीन सरकारी पाठ्य-पुस्तकांत 'प्रवेशिका-बालभारती' मध्ये 'ग' या मूळाक्षराची ओळख बहान मुलाना करून देण्यासाठी आजवर चालत आलेल्या श्रीगणपतीच्या चित्राऐवजी गाढवाचे चित्र व गवत वगैरे शब्द दिले आहेत. यावर बरीच टीकाही झाली. ती वाचल्यावर-)

चाल - अभंग

आम्हा सानपणी । गुरूजी सांगती
 वंदूनीया आधी । गणपति
 नंतर निष्ठेने । करावा अभ्यास
 मत्तीचा विकास । अनुभवी
 तेणे मनुजाची । बुद्धि तीव्र होई
 थोरपण येई । जगामाजी
 सर्व भारताची । मंगल देवता
 चरणारविंदा । नम्र होई
 पण आज तेथे । गवत उगवे
 नाचती गाढवे । स्वैरपणे
 गणपति बाप्पा ! तयांना झटून
 करी दूर कोण । तुज ठावे !

२३९ : तुजविणा

मज नको अता रे काही । तुजविणा
 भोगिले भोग सगळेही । तुजविणा
 अजि नुरे आस कसलीही । तुजविणा
 कल्पना मनीच्या खुणा
 नसे चेतना
 कुण्या ठायी
 रसहीन दिशा रे दाही । तुजविणा

★ ★

२४० : मुलाचे सांगणे

चाल - अभंग

आज शाळेमध्ये
 गुरुजी सांगती । हिंदावरि प्रीति
 करा आधी

मग आईबाप
 शेजारी पाजारी । प्रीति करा भारी
 धन्य व्हाया

हिन्दाच्या उत्कर्षी

झटा रात्रंदिन । तन मन्न धन

वेचोनिया

हिंदाचे संकट

स्वताचेच जाणा । निवाराया प्राणा-

-पण लावा

हिन्द होता थोर

आपणही थोर । जगाबरोबर

उभे राहू

★

★

२४१ : अर्पण

मज नको तुझी ती माया । गोजिरी

मज नको तुझी ती काया । साजिरी

मज नको तुझी ती छाया-। माधुरी

संतौषे त्वा जे दिले

करी जे भले

जीवना या

वाहतो तुझ्या ते पाया ! -श्रीहरि !

श्रीकृष्णार्पणमस्तु-

★

★

पारशिष्ट

अनुक्रमणिका

१. नमो श्रीभगवति
२. खरा साधु
३. धन्य जनन
४. करुण कविता
५. ' आहे तुझे मी जनी '
६. इच्छा असेल तर-
७. तोच चिरंतन
८. संशयनिवृत्ति
९. प्राण्या ! -
१०. बन्दिवान तरवार

१ : नमो श्रीभगवति

(माझे पूज्य मातुल कै. वा. तात्याजी गडकरी यांच्या येथील श्री भगवतीच्या नवखात्रांत स्नेहीमंडळी भोजनास बसली असता त्या प्रसंगी लगेच तयार होऊन पौर्णिमेमध्ये म्हटलेला-)

श्लोक

शोभा ही रमणीय पाहुनि किती संतोष होई मना
प्रेमाचे पुतळेच की बसविले पाटावरी भोजना
वाढो ऐक्य असे समस्त हृदयी शुक्लेन्दुवत् सर्वदा
अंबेच्या सुकृपे घडीत विलया जातील त्या आपदा

ता. १९ सप्टेंबर १९११

★ ★

१

२ : खरा साधु

(थॉमस पेन या प्रसिद्ध अमेरिकन गृहस्थाच्या इंग्रजी चरित्रामधील एका कवितेचे हे रूपांतर होय. प्रस्तुत गीत, माझ्या एका मित्राच्या आग्रहावरून आणि त्यानेच मूळ इंग्रजी कवितेच्या सांगितलेल्या भावार्थावरून लिहिले आहे.)

चाल - वीर शिरोमणि

मोठे मोठे तर्कज्ञानी मग्न विवादी जरी
 राहु दे तसेच त्यांना तरी
 शूर वीर निग्रही चमूचे सेनानी-पद तुला
 अर्पितो प्रेमे अम्ह् निर्मला !
 चतुर भाषणापुढती तुझिया प्रमाद सारे क्षणी
 लयाला जाती जगतातुनी
 सत्य, ज्ञानाविना न जाणे गोष्ट दुजी अंतरी
 केवढे उदात्त मन तव तरी
 उत्साहाने अग्निपूर्णसा आत्मा तव संवगड्या
 खरोखर घेइल स्वर्गी उड्या
 रे थोर महात्म्या ! खचित अम्हा वाटते
 येईल कोठुनी मरण तुझ्या कीर्तिते
 तुझ्यासारिखे साधु असति, ते दुष्ट राजनीतिला
 झुगारुनि रक्षिति निज कीर्तिला

★ ★

३ : धन्य जनन

श्लोक

तिन्हीही ऋणा फेडुनी सन्मनाने
खरा धन्य कैला जगी जन्म ज्याने
कुण्या सार्थ शब्दे अशा गीत गावे
नमस्कार माझा तथा ' भक्ति भावे

ता. २६ आगस्ट १९२०

★ ★

४ : करुण-कविता

श्लोक

अब्धींतूनी विहग वदने बिंदु जे चार नेई
त्यांच्यायोगे उणिव झिळही त्याजला क्लय येई
शोकाब्धी हा सकल पसरे त्यांत हे अश्रु काही
दुःखावेगे सहज गळता थोर थोडाच होई

★ ★

५ : 'आहे तुझे मी जनी'

श्लोक

'व्हावे सौख्य मदीय' हेतु धरुनी धावे तयामागुनी
 आंदोलीत लता तशा तरुकुला अत्युच्च ओलांडुनी
 अद्री दुर्गम नीलवर्ण विलसे ऐशा दन्यातील त्या
 क्षेत्री शाद्वलदेशिही पळत ते मी पाठिशी त्याचिया
 धो धो वाहि अशा झन्यावरुनिया, उत्तुंग शैलावरी
 पक्षीराज रमे, सुखार्थहि तिथे आरोहणा मी करी
 केले मी उदधीवरी भ्रमण ते, ज्या त्या स्थली भूवरी
 सौख्याने नितनित्यशाच मजला टाळीयले त्यापरी
 ये ग्लानी विमनस्क मी श्रमितसा मार्गास दे सोडुनी
 विश्रांतीस्तघ मी बसे विजनशा तीरावरी जाउनी
 याची अन्नच एक, येउनि दुजा याञ्चा घनाची करी
 अस्थी मात्र, करी तयास दिधले सोने तशी भाकरी
 प्रार्थी एक 'दया' करी म्हणुनिया, 'शांती' दुजा दुर्बल
 प्रत्येका करि साह्य मी समयि त्या जैसे असे मद्वल
 तो ये मन्निकटी मनोज्ञ सुख ते दिव्याकृती घेउनी
 मत्कर्णांत हळूच तै कुजबुजे--'आहे तुझे मी जनी'

'सामर्थ्य-सोपान'

६ : इच्छा असेल तर—

दिंडी

खरे अविनाशी सौख्य शोधिता का
 खरा चिरकालिक मोद इच्छिता का
 जयापासुनि कधि दुःख होत नाही
 स्वर्ग होते हे जगत वित्य ज्याही
 प्रेम-शांती-जीवनहि लाधण्याला
 काय उत्कंठा लागली तुम्हाला
 तरी त्यागा वासना दुष्ट आधी
 तेवि अपुली लोपवा स्वार्थबुद्धि
 क्लेश दुःखान्वित तेवि विपत्तीही
 अशा मार्गे जातसा काय तुम्ही
 त्रास तुमच्या देत जो श्रांत पाया
 काय म्हणुनी क्रमितसा दुष्पथा या
 जिथे नाही लव ठाव अश्रु शोका
 असे विश्रांति-स्थान धुंडिता का
 स्वार्थपूरित हृदयास तरी त्यागा
 दिव्य निरुपम मग शांति-सौख्य भोगा

‘ सामर्थ्य-सोपान ’

७ : तोच चिरंतन

अंजनीगीत

दैवाचे ते किंकर कापत
अपणा वेष्टुनि असता तिष्ठत
दुर्वच, पीडा तशा अनंत

लेखुनिया तुच्छ

द्वेषाच्या या झंझावाती
ढळू न देई लव जो शांति
शिवू न शकते अशा सतांप्रति

दुःखद शस्त्र कुणी

स्वीय गुप्त शक्तिच्या बळे तो
धीर तसाची शांत रहातो
अंतरि किंचित् चलित न होतो

की स्वस्थल म त्यजी

दुःखाच्या त्या भीषण समयी
प्रशांत मन, दृढ यद्वपु राही
तुच्छ गणी जो मृत्युविपत्तिहि

काल नम्र त्याला

अस्फुट चपला तदीय भवती
क्रोधाच्या त्या चमकत असती

मेघ-गर्जना नरकाची ती
 भयद नित्य चाले
 परी त्याकडे लक्ष न देतो
 स्थलकालाच्या अतीत जातो
 म्हणुनि न त्याला अपाय होतो
 या गोष्टीकडुनी

अमर प्रेमे देवा आश्रय
 तया कोणते राहिल मग भय
 सत्य कवचही मिळता अक्षय
 हिताहित न जाणै

ज्ञान अनंतत्वाचे होता
 क्षणिक छाया येता जाता
 अस्थिर कधिही न करी चित्ता
 शांत सदा राही

श्लोक

दैवी प्रभावयुत जो असतो जगांत
 अज्ञानरात्रिमधि जो वसतो प्रशान्त
 त्याते विदेहि समजा, अथवा कशास
 प्रत्यक्ष मूर्तिमत सत्य चिरंतनास

‘ सामर्थ्य-सोपान ’

★ ★

८ : संशय निवृत्ति

दिंडी

सत्य-जीवन-दैव याविषयि चित्ती
 घेउनी मी संदेह, एक मूर्ति
 वक्र, तममय देखिली; तिने माते
 एक अद्भुत तइ गूज कथियले ते
 होय ज्यांची जगतांत अंध दृष्टि
 तथापासुनि राहते लपुनि सृष्टि
 ईश्वरासच समजते ईशरूप
 परा न कळे जरि यत्न हो अमूप
 धरुनि दुःखदशा तममया पथाला
 गूढत्यागा मी व्यर्थ यत्न केला
 प्रीतिशांतीचा मार्ग दिसे जेव्हा
 राहिले नच मज लपुनि काहि तेव्हा
 होउनी मम अंधत्व दूर सर्व
 प्राप्त होई मज अहा ! ज्ञानपर्व
 दिव्य दृष्टी लाभली मजसि तूर्ण
 तये देखियले ईशरूप पूर्ण

‘ सामर्थ्य-सोपान ’

९ : प्राण्या

श्लोक आणि आर्या

प्राण्या ! इच्छा धरिसि जरि तू बोधण्या सत्य लोका
 त्वा ते शंका-मरुपद परी सांग उल्लंघिले का
 दुःखाग्नीने प्रथम मनुजा ! चित्ति का शुद्ध होशी
 चित्तांतूनी त्यजिसि सदये का मतांच्या भुतांशी
 आधी तुझेच इतुके आहे का शुद्ध चित्त की जेथे
 अपुला वास कराया मुळि ही दुष्कल्पना न कधि येते
 प्रेमा बोधू जगति सकला काय इच्छा त्वदीय
 आशा-भग्न स्थितितुनि तरी पार गेलास काय
 दुःखाने का निशिभर कधी ऋंदनालागि केले
 विश्वामाजी व्यसन अनय द्वेष का देखियेले
 बघुनी द्वेष परस्पर लोकी अन्याय तेधि दुर्वृत्त
 कळवळते का कधितरि सांग गड्या ! दुःखमुक्त तव चित्त
 प्राण्या ! इच्छा तव मनि ज्या बोधण्या शांततेला
 का तू मोठा कलह-उदधी पोहुनी पार गेला
 या आयुष्यी बसुनि मनुजा ! शांततेच्या तटाकी
 लाभे का ती तुजसि सुढका क्षुब्धतेपासुनी की
 खळबळ तळमळ सारी निघुनी जाउनि अता तुझ्या हृदयी
 शांती, सत्य, प्रेमा याविण उरले नसेच का काही

‘ सामर्थ्य-सोपान ’

★ ★

१० : बन्दिवान तरवार

डिसेंबर १९१८ च्या दिल्लीच्या राष्ट्रीय सभेच्या अधि-
शनास गेलो असता यमुना नदीच्या तीरावरील दिल्लीतील
मोंगलांच्या किल्ल्यामध्ये छोट्याशा ऐतिहासिक वस्तुसंग्रहा-
लयांत दृष्टीस पडलेल्या कपाटांतल्या समशेरीस पाहून—)

चाल - सबसे राम

हे भारतीय समशेरी ! किति तरी दुर्दैवी गे ! तू
कोण कुणाची कुठे पडली विचार हा तुज का
भ्रमिष्ठापरी स्थिती दिसे तव म्हणुनी ये शंका
हिंदसुतांच्या करी निरन्तर लकलकणारी तू चपला
मेघ-कपाटी दडून बसलिस काय म्हणू याला
शूर, मर्द, नरवीर पूर्विचे काल-मुखी दडले
म्हणुनि काय संन्यास असा हा तुज घेणे हचले
संन्यासी तर दीनोद्वारी स्वतंत्र जगि असतो
कलिकाळाचे भय न धरी मग कुठे भूप मानव तो
खुळेपणे पण काय तुला मी विचारणा करि ही
नच घनजाली, संन्यासी नच बन्दिवान तू पुरती
परवशतेतुनि मुक्त कराया तुझा जगी अवतार
काय उलट घडि ! स्वता तूचि त्या पारतंत्रि बेजार

रक्त बिन्दु ते जिथे दिसावे धूळ तिथे सारी
तेज, कान्ति, चापल्य सर्वही कधीच होती दूरी
रुण्डमाळ अर्पणी धरेला सहज जिची ख्याति
निवारिण्या कीटका न बळ ते सुखे शरीरी रमती

ओझरते जरि दर्शन घडले सिंह धेनु होती
धेनुच सिंहा काय दैवगति लीलेने नाचवित्ती

नाम ऐकता कम्प सुटुनि वा धैर्य गळुनि जावे
करमणुकीचे तूचि तयांचे प्रीतिपात्र अजि व्हावे

कृष्ण अर्जुना, तू हिंदाना छायेपरि तैशी
परी सम्प्रती तया घडेंना दर्शन वर्षावर्षी

प्रतिप्रभाती तुला वन्दणे राष्ट्रधर्म हाची
लेखणीस त्या दैवी येई पाळी परि भजण्याची

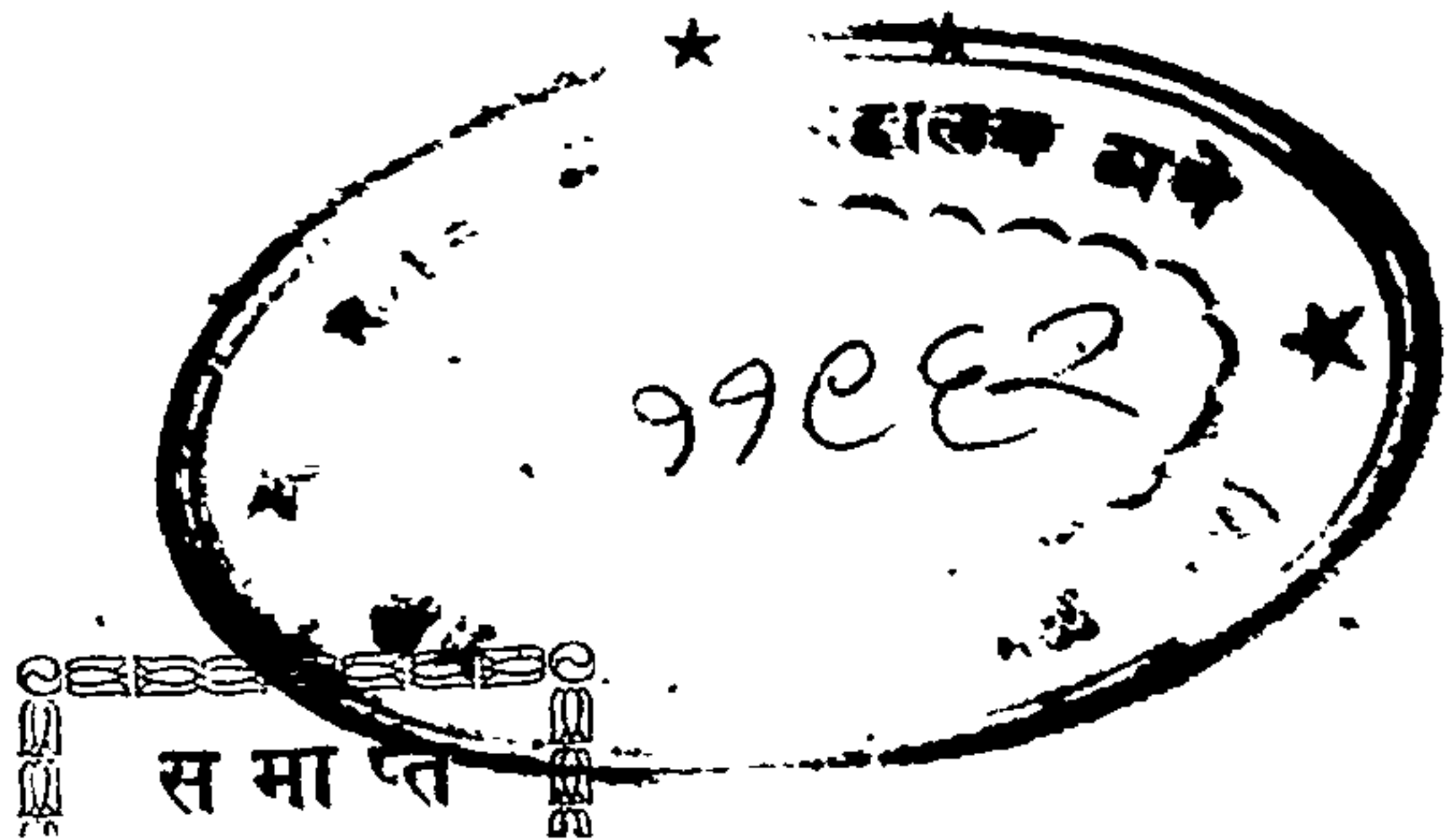
शक्तिविणे मति, मतिविण शक्ती वृथाचि जरी असती
तरि लेखणिहुनि समशेरीची महती मोठी जगती

रेमे ज्यासी हस्तान्दोलन थोरपणे करिसी
त्याच करा तव धहनि बन्धनी तेच ठेवित्ती तुजसी

अखिल जगाच्या समशेरीनी निज तेजे जगि चमकावे
तुवा मात्र या कारागारी स्वस्थ रडत वैमावे

या दुःखे वा पण्ड जहाले हिन्दपुत्र म्हणुनी
रडुनी रडुनी लोचन सुकती जाय मुखीचे पाणी

भारतभूभगिनीते कथिसी कर्मचरित की अपुले
हृदय तिचे ते काय परिसुनी यमूनारूपें द्रवले
तुवा रडावे विजजवळी वा तिने तुझ्यापाशी—
परंतु सुभगे ! धीर न सोडी, कालचक्र पाठीशी
हर्ष केधवा शोक केधवा सार जीवनाचे
मुक्त होउनी पुन्हा छेदिशिल कंठनाल शत्रूचे

REFBK-0011962

पराठी ..... महालय, ठाणे. स्थळमत.
 अनुक्रम ३५६६४... वि: .....
 क्रमांक १.६०४... नों दि: .....